

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
МУАССИСАИ ДАВЛАТИИ ТАЪЛИМИИ «ДОНИШГОҲИ
ДАВЛАТИИ БОХТАР БА НОМИ НОСИРИ ХУСРАВ»**

Бо ҳукми дастнавис

ВБД: 32.001(575.3)

ҚОСИМЗОДА ЛУТФИЯ ШЕРАЛӢ

**БАРҚАРОРШАВӢ ВА РУШДИ ҲОҶАГИИ РОҶҲОИ МИНТАҚАИ
ҚӢРҒОНТЕПШАИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОНИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН (солҳои 1924-1990)**

Диссертатсия

барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯйи
ихтисоси 6D020300 – Таърих 6D020301- Таърихи ватанӣ (Таърихи халқи
тоҷик)

Роҳбари илмӣ:
доктори илмҳои таърих, профессор
Халилзода Давлаталӣ Халил

Бохтар – 2026

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА	4-13
БОБИ I. ХОҶАГИИ РОҶҶОИ МИНТАҚАИ ҚЎРҒОНТЕПШАИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН ДАР СОЛҶОИ 20-40-уми асри ХХ	
1.1. Таърихи таъсиси заминаҳои сохтмони роҳҳо дар минтақа (с.1920-1929).....	14-53
1.2. Шароитҳои сохтмони роҳ дар Тоҷикистони Ҷанубӣ (с.1930-1939).....	53-86
1.3. Ташаккули сохтмони роҳҳои нав дар солҳои 40-уми асри ХХ.....	81-95
Хулосаи боби якум.....	95-97
БОБИ II. МОДЕРНИЗАТСИЯИ ХОҶАГИИ РОҶ ВА СОХТМОНИ РОҶҶОИ НАВ ДАР МИНТАҚАИ ҚЎРҒОНТЕПШАИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН ДАР СОЛҶОИ 50-70 - уми АСРИ ХХ	
2.1. Тараққии интенсификации роҳсозӣ ва нақлиёт дар солҳои 1950 – 1964.....	98-109
2.2. Беҳтар намудани фаъолияти хоҷагии роҳ ва сохтмони роҳҳои нав дар минтақаи Қўрғонтеппаи вилояти Хатлон дар солҳои 1965-1979.....	109-126
Хулосаи боби дуюм.....	126-127
БОБИ III. АҶАММИЯТИ ТАЪРИХИИ СОХТМОНИ РОҶҶО ДАР МИНТАҚАИ ҚЎРҒОНТЕПШАИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН	
3.1. Механиконидаани хоҷагӣ ва вусъат додани алоқаи роҳ дар солҳои 1980 – 1990.....	128-134
3.2. Аҷаммияти иҷтимоию иқтисодии азнавсозии роҳҳои нав дар минтақа.....	135-148
Хулосаи боби сеюм.....	148-150
ХУЛОСА	151-157
РЎЙХАТИ МАНБАЪҶО ВА АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА	158-168
ФЕҲРИСТ	169-170

НОМГЎИ ИХТИСОРАҶО

КМ – Кумитаи Марказӣ

КИМ – Комитети Иҷроияи Марказӣ

ШКХ – Шурои Комиссарони Халқӣ

КМ ҲК(б) Тоҷикистон – Комитети Марказии Ҳизби Коммунистии (болшевикони) Тоҷикистон

ИҶШС – Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравӣ Сотсиалистӣ

ҶХШБ – Ҷумҳурии Халқии Шуравии Бухоро

ҶХШХ – Ҷумҳурии Халқии Шуравии Хоразм

ҶШФСР (РСФСР) – Ҷумҳурии Шуравии Федеративии Сотсиалистии Россия

ҶМШС Тоҷикистон – Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон

ҶШС Тоҷикистон – Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон

КМ ҲК (б)-и Ўзбекистон – Комитети Марказии Ҳизби Коммунистии (болшевикони) Ўзбекистон

КМ ВКП(б) (ҲКУ(б)) – Комитети Марказии Ҳизби Коммунистии Умумииттифоқии болшевикон

ВМКБ – Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон

ҲКИШ (ҲКИШ) – Ҳизби Коммунистии Иттиҳоди Шуравӣ

ФР – Федератсияи Россия

Ревком – Комитети инқилобӣ

ВЦСПС (МУШИК) – Маркази Умумииттифоқии Шурои Иттифокҳои Касаба

АТС (ИАТ) – Истгоҳҳои автомати телефонӣ

ГТС (ИТШ) – Истгоҳҳои телефонҳои шаҳрӣ

ИТД (СТС) – Истгоҳҳои телефонҳои деҳот

МТС (ИМТ) – Истгоҳҳои мошинӣ-тракторӣ

СТО (ШММ) – Шурои меҳнат ва мудофия (Совета Труда и обороны)

СКХ – Шурои Комиссарони Халқ

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Рисолаи диссертационӣ ба таҳқиқ ва таҳлили масъалаи муҳимми камомӯхташуда - таърихи барқароршавӣ ва рушди хоҷагиҳои роҳҳои минтақаи Қўрғонтеппаи вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. «Рушди хоҷагии роҳҳо ва сифати роҳҳои автомобилгард яке аз масъалаҳои муҳимми давлату ҷомеа мебошад. Бинобар ҳамин сабаб, омӯзиши таҷрибаи зиёд, пайдарпайӣ дар қабули қарорҳо ин гавари рушди соҳаи роҳсозӣ мегардад. Айни замон Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи сохтмон ва таҷдиди роҳҳои автомобилгард ислоҳоти зиёде гузаронида истодааст. Мушкилоти пешомада дар вақти гузаронидани ислоҳот ба роҳи дурусти рушди соҳаи роҳсозӣ мусоидат мекунад» [97, с. 65].

Ғайр аз ин, барои фаҳмидан ва гузаронидани ислоҳоти муосир дар сохтори системаи давлатии роҳсозӣ талаб карда мешуд, ки дар соҳаи сохтмони роҳҳо омӯзиши тағйиротҳои муҳим дар идоракунии хоҷагии роҳсозӣ, ки бо бисёр ҳодисот, аз ҷумла таъсиси Ҳокимияти Шуравӣ дар кишвар ва аввалин тағйиротҳои куллии баъдиинқилобӣ алоқаманд буд, гузаронида шавад.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Аз масири таърих маълум аст, ки ҳаёти халқи тоҷик ҳамеша аз вучуд доштани роҳҳо вобастагии калон дошт. Маҳз роҳҳо буданд, ки тавассути онҳо қорвоноҳо бо давлатҳои хориҷӣ баҳри рушди тиҷорат ва савдо рафтуо мекарданд.

Лозим ба ёдоварист, ки: «...арзи вучуд намудани роҳҳо муносибатҳои иқтисодиро бо ноҳияҳои дохиливу берунии кишвар пайваст мекард. Вучуд доштани роҳҳои хуб ин нишонаи сатҳи инкишофи ҳар як кишвар ба ҳисоб рафта, вазъи муносибатҳои берунаро беҳтар менамояд» [69, с.260].

Махсусан, рушди роҳҳои нақлиётӣ ҳолати иҷтимоии сокинони кишварро раванқ медиҳад. Аз таърих огоҳем, ки то бунёди давлати шуравӣ минтақаи Қўрғонтеппа яке мавзӯҳои ақибмондаи ҷумҳурӣ ба ҳисоб мерафт. Ҷунончи муњаққики тољик Нарзуллоев С. дар ин робита ҷунин қайд

меунанд: «То ин дам дар ин мавзеъ ҳатто роҳҳои хокӣ мавҷуд набуданд» [73, с.6].

Аз рӯйи маводҳои бойгонӣ маълум гардид, ки собиқ вилояти Қўрғонтеппа соли 1937 таъсис ёфтааст. Дар асоси нақшаҳои рушди минбаъдаи иқтисодиёт ва дигар соҳаҳои хоҷагии халқи мавзеи таҳқиқшаванда, чараёни рушди яке аз соҳаҳои муҳимми хоҷагии халқ – соҳаи нақлиёт ва сохтмони роҳҳо муайян гардид. Бояд қайд намуд, ки оғоз намудани сохтмони роҳҳои нақлиётӣ сабаби пешравии тамоми соҳаҳо – иқтисодиёт, иҷтимоиёт, ҳаёти сиёсӣ ва фарҳангии минтақа гардида, рушди минбаъдаи онро таъмин мекард.

Оид ба таърихи оғози сохтмони роҳҳои нақлиётгард дар кишвар маводҳои илмӣ ба чоп расидаанд, аммо дар бораи сохтори сохтмони роҳҳои автомобилгарди минтақаи таҳқиқшаванда маълумотҳо камтаранд яъне, ин масъала аз тарафи олимони хориҷиву ватанӣ ба пуррагӣ омӯхта нашудааст.

Аз маводҳои бойгонии бадастомада маълум гардид, ки дар ҷумҳурӣ таърихи сохтмони роҳҳо аз магистралҳои Сталинобод, Қўрғонтеппа ва дигар мавзеъҳо оғоз мегирад [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34; 35; 36; 37; 38; 39; 40; 41; 42].

Ба истифода додани шумораи зиёди роҳҳои дорои аҳаммияти ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ, инчунин дар рӯдхонаҳои Вахш, Сурхоб, Панҷ, Зарафшон, Яхсу, Хингоб, Сир ва ғайра сохтани кӯпрукҳо, тайёр кардани садҳо кадрҳои баландихтисос, коргарони роҳ ва ғайраҳо дар амал татбиқ гардиданд.

Аҳаммияту муҳиммияти ин масъала дар рушди хоҷагии халқи ҷумҳурӣ дар қарори сессияи нухуми Шурои Олии Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон, даъвати нухум «Дар бораи ҳолат ва чораҳо оид ба беҳтар кардани роҳҳои автомобилӣ ва хидматрасонии аҳолии ҷумҳурӣ бо нақлиёти мусофирбарӣ» қайд карда шуд [43; 44; 45; 46; 47; 48; 49]. Дар ин санад оварда шуда буд, ки баҳри оғоз намудани сохтмони роҳҳои нави нақлиётӣ, аз ҷумла

роҳҳои мағистралӣ ва беҳбудӣ бахшидан ба роҳҳои пештара дар ҷумҳурӣ алоқаи байни марказҳои вилоятҳо, ноҳияҳо ва колхозу совхозҳо мустақкамтар гардид. Вазъи техникӣ ва иқтисодии борбардории иншооти сунъӣ беҳтар карда мешавад. Ҳар сол зиёда аз 1 миллион метри мураббаъ кӯчаҳо ва роҳҳои шаҳрӣ обод карда мешаванд, 700-800 гектар майдонҳо, газонҳо ва ниҳолҳои сабз бунёд карда мешаванд, зиёда аз 100 пули пиёдагард ва автомобилӣ сохта мешавад. Гузаргоҳҳои зеризаминии наф ва дигар унсурҳои ободони шаҳр қорӣ карда мешаванд [43].

Таҳқиқ намудани таърихи сохтмони роҳҳои нақлиёти ҷумҳурӣ ва мавзӯҳои кишвар яке аз масъалаҳои муҳим ба шумор меравад. Бояд қайд намуд, ки омӯзиши таърихи оғози сохтмони роҳҳои вилояти Қўрғонтеппа дар солҳои бистум ва ҳаштодуми асри бист яке аз масъалаҳои муҳим ба шумор меравад ва таҳқиқоти ин мавзӯ чанбаҳои илмӣ ва таълимӣ доранд.

Робитаи кор бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ.

Диссертатсияи мазкур дар доираи таҳқиқот ва татбиқи нақшаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав, аз рӯйи самти «Омӯзиши масъалаҳои муҳими таърихи халқи тоҷик аз даврони қадим то замони муосир» барои солҳои 2024-2029 (суратчаласаи №1, аз 30.08.2024) ба амал бароварда шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ ин таҳқиқи омӯзиши маҷмуии таърихи сохтмони хоҷагии роҳҳои вилояти Қўрғонтеппа дар солҳои бистум ва ҳаштодуми асри бист буда, он масъалаҳои ошкор ва муайян кардани хусусиятҳои хос ва тағйироти кулӣ дар ин соҳаро баррасӣ менамояд.

Вазифаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ. Барои ба ин мақсад расидан дар рисола чунин **вазифаҳо** гузошта шуданд:

- нишон додани таърихи сохтмони хоҷагии роҳҳои Тоҷикистони чанубӣ дар солҳои 20-уми асри XX;

- пайгирӣ намудани таърихи инкишофи хочагии роҳҳои вилояти Қўрғонтеппа дар солҳои 30-юм - 40-уми асри ХХ;
- муайян намудани самтҳои асосии кор оид ба сохтмони роҳҳои нақлиётӣ ва рушди он дар солҳои баъдиҷангӣ ва солҳои 50-уми асри ХХ;
- рушди минбаъдаи сохтмони роҳҳои нақлиётӣ дар вилояти Қўрғонтеппа дар солҳои 60-70- уми асри ХХ;
- боз ҳам беҳтар намудани фаъолияти хочагии роҳ ва сохтмони роҳҳо дар солҳои 1980-1990.

Дар чараёни кор маводи матбуоти даврӣ низ аз ҷониби диссертант омӯхта шуданд. Хуҷчатҳои дар диссертатсия истифодашуда бори аввал ба муомилот дароварда шуданд.

Маводҳо оид ба хочагии роҳҳои вилояти Қўрғонтеппа дар солҳои 20-80-уми асри ХХ, ки мавриди истифодаи мо қарор гирифтааст

- фонди 9 (с. 1924-1926); Кумитаи Инқилобии ҶМШС Тоҷикистон;
- фонди 13 (с. 1931-1937); Анҷумани Шуроҳои ҶШС Тоҷикистон;
- фонди 17 (с. 1926-1929); Шурои Комиссарони Халқии ҶШС Тоҷикистон;
- фонди 19 (с. 1925-1929); Комиссияи давлатии нақшаҳои Тоҷикистон;
- фонди 20 (с. 1930-1947); Комиссияи давлатии нақшаҳои Шуроҳои ҶШС Тоҷикистон;
- фонди 894 (с. 1939-1952); Вазорати нақлиёт ва хочагии роҳҳои ҶШС Тоҷикистон;
- фонди 1595 (с. 1965-1973); Идораи хатти истифодаи роҳҳои маҳаллии Вазорати нақлиёт ва хочагии роҳҳои ҶШС Тоҷикистон (ДЭУ-Идораи истифодабарии роҳҳои маҳаллӣ).

Объекти таҳқиқоти диссертатсионӣ таърихи рушди хочагии роҳҳои вилояти Қўрғонтеппа дар солҳои 20-80-уми асри ХХ ва ҷанбаҳои он мебошад.

Мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ равандҳои пайдоиш ва рушди хоҷагии роҳ ва соҳтмони роҳҳои вилояти Қўрғонтеппа дар давраи таҳқиқотӣ мебошад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихӣ таҳқиқот). Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар се марҳила дар кафедраи таърихи халқи тоҷики факултети таърих ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав иҷро гардид.

Марҳилаи якум солҳои 2022-2023-ро дар бар гирифта, фаъолияти мо дар ин давра аз дохил шудан ба докторантураи PhD аз рӯйи ихтисоси 07.00. 02 – Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик), интихоби мавзӯ, роҳбари илмӣ, чамбоварӣ, омӯхтан, таҳлил ва ба низом даровардани маводди чамъшуда марбут ба мавзуи таҳқиқот, таълифи муқаддима, боби аввали диссертатсия, интишори мақолаҳо оид ба мавзуи рисола, иштирок дар конференсияҳои илмӣ сатҳи гуногун иборат буд.

Марҳилаи дуюм солҳои 2023-2024-ро дар бар гирифта, дар ин марҳила боби дуюми рисола ба анҷом расонида шуда, мақолаҳо оид ба мавзуи таҳқиқот дар маҷмуаҳо ва маҷаллаҳои гуногун ба нашр расонида шуданд.

Марҳилаи сеюм солҳои 2024-2025-ро дар бар гирифта, дар ин давра боби сеюми диссертатсия ва хулосаи он таълиф, мақолаҳо оид ба мавзуи диссертатсия интишор шуда, маърузаҳо дар конференсияҳои сатҳи вилоятӣ, ҷумҳуриявӣ, минтақавӣ ва байналхалқӣ пешниҳод шуданд. Имтиҳони маҷмуии хатми зинаи докторантураи PhD супорида шуда, диссертатсия ба ҳимояи расмӣ пешниҳод гардид.

Асосҳои назариявӣ таҳқиқот. Зимни навиштани рисола мо барои тақвият бахшидани нуқтаи назар ва андешаҳои худ аз китобу рисолаҳо ва усули таҳқиқоти олимони варзидаи ватаниву хориҷӣ, мисли Арефев И.Н., Бронштейн Я.Т., Заманов А.Н, Назруллаев С., Бутлитский Ю.В., Каримов Б.Б., Дусматов Д., Эркаев М., Николаев Ю., Шарипов Я., Исмоилов А., Шарипов С.М., Шарифов А., Юсупов Ш., Шарипов Н.А., Ғафурова Г.А., Саидов Х., Анисимов Н., Мамадризов М., Ёқубов Н., Ҳамидов З. ва дигарон

баҳрагирӣ кардем.

Навгониҳои илмӣ диссертатсия аз он иборат аст, ки муаллиф бори нахуст кӯшиши таҳқиқи таърихи таъмир ва сохтмони роҳҳоро ҳамчун яке аз муҳимтарин соҳаҳои ҳаёти иқтисодӣ мавриди таҳлил қарор додааст. Дар рафти таҳқиқот душворихо ва қомебиҳои ташаккули хоҷагии роҳҳои минтақа дар ҳар даври замон омӯхта шуда, аҳамияти онҳо барои ҷомеа аз нуқтаи назари таърихӣ баҳогузорӣ гардид. Дар таҳқиқот бори аввал дар мисоли минтақаи Қўрғонтеппа таъмиру сохтмони роҳҳои алоқаи байни ноҳияҳо мавриди таҳқиқ қарор дода шуд. Дар навбати худ, дар рисола сабабҳо ва оқибатҳои кори таъмиру сохтмони роҳҳо дар замони шуравӣ таҳлил гардида, саҳми ин сохтор дар рушду босифат гардидани роҳҳои замони муосир муаян карда шудааст. Дар рафти таҳқиқот факту рақамҳои нав аз бойгонии собиқ вилояти Қўрғонтеппа, хотираҳои роҳсозони собиқадор, маълумотҳои омӯрӣ ва дигар сарчашмаҳо истифода гардиданд, ки барои илми таърих ва баҳусус таърихи сохтмони роҳҳо, ҳамчун факти нав мавқеи худро ишғол намуданд.

Муаллиф дар рисолаи мазкур оиди ба таври маҷмӯӣ таҳқиқ намудани таърихи сохтмони хоҷагиҳои роҳ ва сохтмони роҳҳои нақлиётро дар яке аз минтақаҳои Тоҷикистон – вилояти Қўрғонтеппа дар солҳои бистум ва ҳаштодуми асри бист мавриди омӯзиш қарор додааст. Ғайр аз ин муаллиф дар рисолаи худ масъалаҳои марҳилаҳои ин ҷараёнро низ муайян мекунад. Дар маҷмӯъ, навоари мавзӯи мазкур нуқтаҳои зеринро дар бар мегирад:

- дар рисола бори аввал вазъияти тоинқилобии роҳҳои алоқаи байни ноҳияҳои минтақа дар ин давра мавриди таҳлил қарор дода мешавад. Дар баробари ҳамин таъсири таъмиру сохтмони роҳҳо ба ҳаёти иҷтимоӣ ва иқтисодии минтақа нишон дода мешавад;

- вобаста ба вазъияти давраи солҳои 20-уми асри XX, дар рисола

бори аввал қаҳрамонию фидокорию роҳсозони он давра дар хусуси мубориза бо бегоҳӣ таҳлил гардида, нақши сохтмончиёни роҳҳо дар бегоҳ гардонидани вазъи роҳҳои минтақа мавриди таҳлил қарор гирифтааст;

- дар рисола раванди таъмиру сохтмони роҳҳо аз давраи Амроти Бухоро то ба давраи шуравӣ таҳлил шуда, аҳамияти ин раванд аз нуқтаи назари илмӣ нишон дода мешавад;

- таҳлили рушди сохтмони роҳҳои алоқа дар замони шуравӣ нишон медиҳад, ки нақши асосиро дар ин самт мутахассисон бозидаанд ва аз ҳамин лиҳоз, дар рисола бори аввал тарзи тайёр намудани мутахассисони роҳсоз ва нақши онҳо дар таъмиру сохтмони роҳҳои минтақои Қўрғонтеппа муайян карда мешавад;

- дар рисола саҳми мутахассисони роҳсозии дигар халқу миллатҳо низ ошкор карда мешавад, ки номи онҳо бори аввал дар саҳифаҳои таърих сабт гардиданд.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда.

1. Таъсиси аввалин хоҷагиҳои роҳсозӣ дар минтақои Қўрғонтеппа бевосита бо барпошавии Ҳокимияти шуравӣ алоқаманд буда, таърихи он аз соли 1924 оғоз гардид. Вазифаи аввалини сохторҳои роҳсозии ин давраро мубориза бо бартараф намудани бегоҳӣ ва таъмири роҳҳои пештара ташкил меод, ки барои аҳолии ин минтақа пайомади хуберо ба бор овард.

2. Дар солҳои 20-30-юми асри ХХ барои аҳолии вилояти Қўрғонтеппа ва тамоми мамлакат душвориҳои вайрон будани роҳҳои пештара ва дар баъзе ҷойҳо бегоҳӣ пеш омада буд, ки ба ҳаракати аспу ароба ва нақлиёт монеаҳои зиёд пеш меовард. Дар ин давра роҳсозону аҳолии минтақа тамоми қувваро барои бартараф кардани бегоҳӣ сафарбар намуданд.

3. Дар солҳои баъдичангии 50-60-уми асри ХХ соҳаи роҳсозии вилояти Қўрғонтеппа аз ҳисоби мутахассисони нав пур гардид. Сабаби асосии ба минтақа омадани мутахассисони дигар вилояту ҷумҳуриҳо ин расонидани ёри бародарона буд.

4. Аз ҳамин лиҳоз, сиёсати ҳукумати ҶШС Тоҷикистон дар давраи минбаъдаи солҳои 1970-1990 ба модернизатсияи хоҷагии роҳ ва сохтмони роҳҳои нав равона гардида буд. Инчунин, ба таъмини хоҷагии роҳ ва сохтмони роҳҳои нав бо мутахассисони маҳаллӣ ва омода кардани мутахассисони соҳа дар омӯзишгоҳҳо, техникумҳо ва мактабҳои олии Тоҷикистон (Донишкадаи политехникӣ) ба миён гузошта шуд. Дар ин давра бори аввал мутахассисони маҳаллӣ техникуму донишкадаҳоро хатм намуда, шумораи кадрҳои маҳаллии роҳсозонро зиёд намуданд.

5. Ҳукумати ҶШС Тоҷикистон хоҷагии роҳ ва сохтмончиёни роҳҳои навро бо техникаву таҷҳизотҳои муосир таъмин намуд, ки ин шароити меҳнат, сифати таъмир ва сохтмони роҳҳоро дучанд беҳтару хубтар гардонид.

6. Дар ҶШС Тоҷикистон, ки дар давраи Аморати Бухоро ва то Инқилоби Октябр қариб, ки роҳҳо мавҷуд набуданд ва роҳҳои алоқаи байни ноҳияҳову мавзеъҳо қариб вучуд надоштанд, акнун дар солҳои шуравӣ минтақаҳо соҳиби роҳҳои беҳтару хубтар гардиданд, ки ин аҳаммияти таърихӣ сохтмони роҳҳоро дар арсаи ҷаҳонӣ афзуд.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳамияти назариявӣ таҳқиқот аз он иборат аст, ки диссертант бори аввал як қатор ҳуҷҷатҳои нави бойгонӣ ва инчунин маводҳои нашршудаи муҳаққиқони ватаниро, ки ҳанӯз объекти таҳлили илмӣ нашудаанд, ба гардиши илмӣ ворид мекунад.

Аҳаммияти амалии диссертатсия дар он аст, ки муқаррароти назариявӣ ва ҳулосаҳои дар он мавҷудбуда, ки дар асоси пажӯҳиши илмӣ таҳия шудаанд, бо тавсияҳои таърихӣ ба системаи хоҷагии роҳ дар ҷумҳурӣ саҳми муайян мегузоранд.

Дарҷаи эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсия – баёни мавод, шарҳу тавзеҳи он, навгонӣ, муқаррароти ба ҳимоя пешкашшуда, ҳулосаҳои илмӣ, наشري мақолаҳо ва ироаи маърузаҳои илмӣ аз рӯи мавзӯи таҳқиқот, тавсияҳои ҷанбаи амалидошта, мустақиман аз ҷониби муаллифи диссертатсия таҳия, баррасӣ ва собит карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ.

Диссертатсия дар мавзуи «Барқароршавӣ ва рушди хочагии роҳҳои минтақаи Қўрғонтеппаи вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1924-1990)», ки барои дарёфти дараҷаи номзади илмҳои таърих пешниҳод шудааст, ба талаботи шиносномаи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 6D020300 – Таърих 6D020301- Таърихи ватанӣ (Таърихи халқи тоҷик) ҷавобгӯ мебошад. Мавзуи диссертатсия дар ҷаласаи Шурои олимони Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав санаи 30 июни соли 2023, суратҷаласаи №11 тасдиқ шудааст. Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи таърихи халқи тоҷик муҳокима шуда, ҳамчун таҳқиқоти илмии мантиқан баанҷомрасида ва ҷавобгӯ ба талаботи меъёрҳои аз ҷониби КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷудбуда ба ҳимояи расмӣ тавсия шудааст (суратҷаласаи №7 аз 17 феввали соли 2026).

Саҳми шахсии докталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар он аст, ки вай дар давоми таҳқиқот аз сарчашмаҳои илмӣ, ҳуҷҷатҳои бойгонӣ, ҳисоботҳои ташкилотҳои давлатӣ ва дигар маводҳои муътамад истифода карда, саҳифаҳои номаълуми корнамоиҳои кормандони соҳаи роҳсозии собиқ вилояти Қўрғонтеппаро мавриди таҳлил қарор додааст. Ба сифати далелҳои таърихӣ ҳамчунин аз тарафи диссертант таҳқиқоти саҳроӣ гузаронида шуданд, ки дар натиҷаи онҳо бевосита аз шахсони маъруф ва иштирокчиёни воқеаҳои таърихӣ факту рақамҳои қаблан номаълум дарёфт гардиданд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои асосии диссертатсия дар брошюраҳо ва мақолаҳои диссертант инъикос гардидаанд. Инчунин дар маърузаҳои муаллиф дар конференсҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ инъикос гардидааст. Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав баррасӣ ва барои дифоъ пешниҳод шудааст (протокол №7 аз 17 феввали соли 2026).

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Муҳтавои асосӣ ва баъзе натиҷаҳои таҳқиқот дар мақолаҳои нашркардаи муаллиф инъикос

ёфтаанд. Аз рӯи мавзуи диссертатсия 7 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 4 мақола дар маҷаллаҳои дар феҳристи КОА – и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон сабтиномшуда ва нашр шудаанд. Илова бар он, диссертант дар конференсияҳои илмӣ-амалӣ ва илмӣ-назариявии сатҳи вилоятӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ бо гузориш ва маърузаҳои илмӣ суҳанронӣ ва баромад намудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса, феҳристи сарчашмаҳо ва адабиёти истифодашуда (169) иборат аст. Рисолаи диссертатсионӣ дар ҳаҷми 175 саҳифаи чопи компютерӣ таҳия ва пешниҳод шуда, мундариҷа ва сохтори он ба мақсад ва вазифаҳои муайяншуда мутобиқат менамоянд.

БОБИ I. ХОҶАГИИ РОҶҶОИ МИНТАҚАИ ҚЎРҒОНТЕППАИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН ДАР СОЛҶОИ 20 - 40 –уми АСРИ ХХ

1.1. Таърихи таъсиси заминаҳои сохтмони роҷҷо дар минтақа (с. 1920-1929)

«Тоҷикистон кишвари кӯҳистонӣ дар Осиёи Марказӣ буда, зиёда аз навад фоизи онро кӯҳҳо ташкил медиҳанд. Тоҷикистон ғайр аз роҷҷои нақлиётӣ, боз дорои роҷҷои оҳан ва хатти авиатсионӣ буда, тамоман роҷҷои баҳрӣ ва дарёӣ надорад. Нақлиёти автомобилӣ зиёда аз навад фоизи борҳоро мекашонад» [69, с.120].

«Дар ҳар як кишвари ҷаҳон сохтмони роҷҷо масъалаи аз ҳама муҳим мебошад, чунки ободию пешравию ҳар як маҳал, ноҳия, вилоят, мавзеъ ба обод будани роҷҷои нақлиётӣ вобаста мебошад. Тоҷикистон ва махсусан, минтақаи Қўрғонтеппа аз ин масъала истисно нест»[73, с.12-13].

«Яке аз ноҳияҳои Бухорои Шарқӣ Қўрғонтеппа ба шумор мерафт. Маълумот дар бораи ҷойгиршавии ҷуғрофии шаҳри Қўрғонтеппа ва мавзеъҳои он дар адабиёти илмии рус ва муосир дар ибтидои солҳои 70-уми асри XIX пайдо шуд» [73, с.14-15].

«То ғалабаи Инқилоби Октябр (с.1917 – Қ.Л.) ва ҷорӣ гардидани тартиботи шуравӣ Тоҷикистон дар байни роҷҷои корвонӣ буд. Тоҷикистон ва давлатҳои ҳамсоя бо роҷҷои корвонӣ равуо доштанд» [112, с.35]. Аз ҷумла, ин роҷҷо Бухорои Шарқӣ ва Ғарбӣ ва Фарғонаро бо мавзеи Туркистон мепайваст ва барои боркашонӣ аз Бухоро ба Бухорои Шимолӣ зиёда 60 ҳазор шутур истифода мегардид. Дар муддати сол тахминан зиёда аз 24 ҳазор тонна борҳо кашонида мешуд. Борҳо ба Қўрғонтеппа тавассути роҷҷои корвонӣ тавассути Тирмизу Қубодиён, Циликӯлу Саройкамар (ноҳия дар қисми ҷанубии Тоҷикистон, то соли 1931 бо номи Саройкамар, солҳои 1931-1936 бо номи Бауманобод, солҳои 1936-1963 бо номи Кировобод ва аз соли 1963 бо номи Панҷ арзи вучуд дорад – Қ.Л.) ва Файзободқалъа - Қўрғонтеппа ворид мешуданд. «Қўрғонтеппа бо Дарвоз бо роҳи кӯҳии Қалаихумб, Нулванд, Зиғар пайваст буд. Роҷҷои байни Қўрғонтеппа-Душанбе минтақаро бо водии Ҳисор мепайвандад» [76, с.63].

«Асосан, роҳҳо аз маркази ноҳияҳои Аморати Бухоро, аз шаҳрҳои Ҳисор, Душанбе, Қўрғонтеппа мегузаштанд ва кӯчаҳои шаҳрҳо танг ва хонаҳо деворҳои вайрона доштанд» [98, с.1].

Ҳаёту ғаёлияти чамъияти ҳозираи инсониро бе нақлиёти мутаракқӣ тасаввур кардан мумкин нест. Нақши нақлиёт, хусусан дар ҷумҳурӣ, мавқеи бузург дошт, чунки бо ҷумҳуриҳои иттифоқӣ робитаҳои иқтисодӣ беш аз пеш вусъат меёфт. «Бо вучуди ин ки ҷумҳуриҳои иттифоқ аз якдигар ҳазорҳо километр дур воқеъ гашта буданд, аммо нақлиёт онҳоро чун як чизи том муттаҳид мекард» [132, с.56-62].

Бояд гуфт, ки ҳангоми ба ҳайати Русияи подшоҳӣ ва Аморати Бухоро дохил шудани мавзеи ҷумҳуриамон каму беш роҳҳои қаламрави ноҳияҳо, дар масофаи ноҳияҳо ва роҳҳои бартанг арзи вучуд доштанд. «Яке аз хусусиятҳои роҳҳои кӯҳии кишвар он аст, ки роҳҳои алоқаро мепайваст. Дар давраи Аморати Бухоро тавассути роҳҳои пастсифати хокӣ мавзёҳо бо ҳамдигар рафтуо мекарданд ва пулҳои муваққатӣ чун роҳҳои алоқа буданд» [104, с.8].

«Баъди забти Осиёи Миёна аз тарафи Россия ҳукумати шоҳ чун мустамлика роҳҳои нақлиёти Тоҷикистонро зеро назорат гирифт. Чунки ҳангоми гузаронидани баъзе чорабиниҳои сиёсӣ дар мустамлика роҳҳои нақлиётӣ нақши асосиро мебозиданд. Сохтмони роҳҳои нақлиётӣ дар ҷумҳурӣ оҳиста-оҳиста ба вучуд омад» [115, с.10].

Бояд қайд намуд, ки соҳаҳои гуногуни кишвар хусусиятҳои хосси алоқави худро дошт. Роҳҳои алоқави қисми шимоли ҷумҳурӣ хуб буд, чунки ин минтақа ба ҳайати генерал - губернатории Туркистон шомил буд. Аммо ба ин нигоҳ накарда, дар ин мавзё низ монеаҳои зиёде вучуд доштанд: «Ин минтақави Тоҷикистон нисбат ба минтақави Қўрғонтеппа дар ҷойи нисбатан ҳамвор ҷойгир буданд ва ҳиссаи зиёди роҳҳо махсусан дар водиҳо буданд, ки ба муносибатҳои дарунию берунии аҳолии ин мавзё мувофиқ буданд. Аслан, дар болои дарёи Зарафшон роҳҳои муқаррарӣ набуданд. Дар ин мавзё роҳҳо аз роҳҳои камарборики кӯҳӣ мегузаштанд, ки онҳо ҷо фурупошиҳо ва ҷойҳои танг ҳангоми ҳаракат хатар ва мушкилоти зиёдеро ба бор меоварданд. Бинобар он асосан марказҳои чун

нақлиёти боркаш истифода менамуданд. Аз сабаби мушкилиҳо дар роҳҳои ноҳияҳо муносибатҳои тичоративу иқтисодии хориҷӣ ва дохилиро ба таъхир меандоخت» [115, с. 8].

«Назар ба бекигарии Қўрғонтеппа роҳҳо дар қисмати марказиву ҷанубии Тоҷикистон хубтар буданд ва роҳҳо ҳокӣ буда, намуди асосии нақлиёт ҳайвоноти боркаш: шутур, асп, хар ва дигар намуд буданд. Аммо ба ин ҷанги якуми ҷаҳонӣ зарари ҷиддӣ расонид ва барои эҳтиёҷоти ҷанг дахҳо ҳазор сар ҳайвонот равона гардида буданд» [115, с.11].

«Дар мавзёҳои ҳамвориҳои Бухорои Шарқӣ теппаҳои танг ва кўҳҳо дар роҳҳои Қўрғонтеппа - Қубодиён номи «Дандоншикан»-ро дошт» [98, с.9]. То ҳамроҳшавии Бухорои Шарқӣ ба Аморати Бухоро дар ин ҷо ҳаракати муқаррарии нақлиётӣ вучуд надошт.

Яке аз намудҳои асосии нақлиёти маҳаллӣ ароба буд, ки баъдтар русҳо ин ҷо аробаҳои навро оварданд, ки самараноктар буд.

Бинобар сабаби минтақаи кўҳӣ будан, то охири асри XIX дар Бухоро аробаҳо истифода намегардиданд, ин ҷо бештар нақлиёти боркаш самаранок буд. Ба ақидаи Д.Н. Логофет: «...дар Бухорои Шарқӣ аробаҳо аввал дар водии Ҳисор пайдо шуданд. Сипас аз ин ҷо ба минтақаи Қўрғонтеппа ворид шуданд, гарчанде ки дар ин шаҳр танҳо бекҳо зиндагӣ мекарданд» [115, с.12].

Ҳангоми ҳаракат дар роҳҳо одамон одатан аробаи дучархоро бо чархҳои хеле баланд, ки то 30 пуд вазнро мебардошт, истифода мебуданд: «Дар Бухорои Шарқӣ барои кашонидани ғалладонагиҳо, мол ва ғайра аз кўҳҳо асосан аробаҳои ҷўбӣ истифода мешуданд» [73, с.14-15].

«Дар минтақаи Қўрғонтеппа аробаро танҳо бек дошт ва чун роҳҳои ҳамвор вучуд надошт, ин нақлиёт бештар истифода мегардид» [73, с.14-15].

Бухоро инчунин бо водии Фарғона тичорат менамуд. Дарозии умумии роҳҳои тичоратии Бухорои Шарқӣ аз 600 км зиёд набуд ва аз ҳама ағбаҳо гузаштан душвориро пеш меовард: «Ҳамин буд, ки минтақаҳои кўҳӣ аз ҷаҳони беруна чудо буданд ва хоҷагиҳои табиӣ ё нимтабииро пеш мебуданд» [71, с.14].

«Кушодани роҳҳои обӣ ва сохтмони роҳи оҳан, пайдо шудани пароходҳо, барҷаҳо, киштиҳо, катораҳо, тепловозҳо, паровозҳо ва баъдтар автомобилҳо вазъияти боркашониро беҳтар намуд» [112, с.20].

«Яке аз хусусиятҳои дигар ин пайдо шудани роҳҳои почта ва дигар намудҳои воситаҳои алоқа буд, ки дар рушди иқтисодии қаламрави Тоҷикистон саҳми бузургро доро гардид. Охири асри XIX ва аввали асри XX зарурати сохтмони роҳҳои нави хокӣ пайдо шуд» [115, с.14].

«Дар қисми асосии Тоҷикистон мисли пештара роҳҳои асри миёнагии нообод вучуд доштанд» [127, с.7].

Роҳҳои онвақтаро ба роҳҳои хушкӣ ва обӣ тақсим кардан мумкин аст. Роҳҳои корвонгард ва пайраҳаҳои кӯҳӣ роҳҳои хушкиро ташкил мекарданд. Дар роҳҳои қадимии корвонгард барои истироҳату шабгузаронӣ баъзе шароитҳо мавҷуд буданд.

Воситаи нақлиёти асосии рафту омад, асосан, уштур, асп ва маркаб буд. Номукамал будани ин намуди нақлиёт ба ҳама маълум аст ва ба исбот кардани он ҳоҷат нест. Ҳазорон нафар одамон ва ҳайвоноти бисёр бо кашондани бор банд буданд. Танҳо дар боркашонии байни Бухорои Ғарбӣ ва Шарқӣ 6 ҳазор уштур истифода бурда мешуд. Суръати ҳаракати нақлиёти онвақта хеле суст буд. Масалан, корвон аз Оренбург то Самарқанд 6 - 7 моҳ, аз Ғузур то Душанбе бештар аз ду моҳ роҳ мепаймуд. Боркашонӣ ниҳоят қимат меафтид ва ҳатто аз арзиши худӣ моли овардамешудагӣ якчанд баробар зиёд буд. Аз Оренбург то ба Самарқанд кашондани 1 пуд бор 2,5 сӯми тилло меафтид. Дар роҳҳои қисми ҳамвори қаламрави Тоҷикистон низ аҳвол ҳамин тавр буд. Дар ноҳияҳои кӯҳӣ боркашонӣ боз ҳам қимат меафтид. Дар ин ҷойҳо ба ҷои роҳ фақат пайраҳаҳои кӯҳӣ вучуд доштанд, ки дар онҳо ҳатто аробаҳоро ҳам истифода бурдан мумкин набуд. Борро бо кӯтос (дар Помир), маркаб ва асп мекашонданд. Дар баъзе мавридҳо ин намуди ҳайвонот ҳам аз монеаҳо гузашта наметавонишанд ва борро пуштора карда мекашонданд.

Дар натиҷаи дар давоми асрҳо истифода бурдани пайраҳои кӯҳии хатарнок усулҳои нодири роҳсозӣ ба вучуд омаданд. Одамон доманаи кӯҳхоро канда, аз масолеҳи мавҷуда қад-қадӣ чариҳо роҳ кушодандро ёд гирифтанд. Ин гуна роҳҳо хеле хатарнок буданд.

Дар ноҳияҳои кӯҳӣ барои боркашонӣ, аз ҷумла маҳсулоти зироат, чигинахоро низ кор мефармуданд. Азбаски барои ба баландӣ кашола кардани онҳо аксар вақт ҳайвонот (кутос, барзагов) намерасид, борро дастӣ мекашониданд.

Аз сабаби ба кашондани бор мувофиқ набудани дарёҳои пурталотум роҳҳои обӣ хеле кам буданд. Ба ин нигоҳ накарда, аз қадимулайём роҳҳои обиро низ истифода мебарданд. Дар дарёҳо ба воситаи амад шино мекарданд. Амадро чараёни тези дарё пеш мебард, бинобар ин идора кардани он як кори мураккаб ва хавфноке буд. Маҳорати амадронӣ аз насл ба насл мегузашт.

Дар поёноби дарёҳои Панҷ, Вахш ва Омӯ воситаҳои мукамалтар - қайқҳо истифода мебарданд. Ин қайқҳо аз 3 тонна то 16 тонна бор бардошта метавонистанд ва онҳоро ба воситаи бел, бодбон, хода ва аз соҳили дигар истода, бо арғамчин ба ҳаракат мебароварданд.

Ба ҳамин тариқ, Тоҷикистони тоинқилобӣ ҳақиқатан ҳам кишвари бериқанд буд. Ин натиҷа аз он сабаб ба амал омада буд, ки 90 фоизи қаламрави Тоҷикистонро кӯҳҳо ташкил медоданд. Сарфи назар аз шароити географӣ, сабаби асосӣ дар сохти иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ буд. Тоҷикистон мустамликаи Русияи подшоҳӣ буд ва мардуми онро истисмору ғорат мекарданд.

Дар ҷануби Тоҷикистон соли 1887 флотилияи Амударё бо ду пароходи тамғаи «Шоҳ» ва «Малика» таъсис дода шуд, ки навигатсияи худро соли 1888 оғоз кард. Дар оянда боз якчанд пароходҳо, баржаҳо ва катерҳои нав илова гардиданд.

Ғайр аз флотилия, дар дарёҳои Амударё ва Панҷ аз Чорҷӯй то Файзободқалъа қайқҳо бо роҳи Тирмиз – Ҷилиқӯл - Қизилқалъа шино мекарданд, ки иқтидори борбардориашон аз 200 то 5 ҳазор пуд буд [98, с.10].

Сокинони Бухорои Шарқӣ дар дарёҳои Амударё, Панҷ, Вахшу Сурхоб аз гупсарҳо, машқҳо ва амадҳо истифода мебуданд. Барои ҳаракат дар Сирдарё қайқҳо истифода мешуданд, ки дар онҳо маҳсулот ва молҳо интиқол дода мешуданд ва инчунин маъданро аз қонҳои Қарамазор интиқол мебуданд. Аммо бо сохтмони роҳи оҳани Тошканд ҳаракат дар Сирдарё аҳамияти пештараи худро гум кард.

Сокинони минтақаи Қўрғонтеппа бо қайқҳо дар дарёи Панҷ қарибии мавзеи Чўбек (деҳаи Боғарак) шино мекарданд. Солҳои 1894-1898 комиссияи махсуси Русия ва Аморти Бухоро ин қисми дарёро санҷида, муайян карданд, ки агар санғҳо тоза карда шаванд, аҳолии ин минтақа аз моҳи апрел то моҳи октябр бо қайқҳо шино карда метавонанд: «Ҳамаи борҳои ба воситаи дарёҳои Тоҷикистон кашонидашуда дар як сол зиёда аз 700 000 пуд иборат буд» [19, с.61-62].

«Дар қаламрави Бухорои Шарқӣ бо қувваи аҳолии маҳаллӣ ва чўзью томҳои аскарони сурх роҳҳои хокӣ, пулҳо, гузаргоҳҳои паромӣ барқарор карда шуданд» [19, с.65].

Моҳи августи соли 1914 ба шаҳри Хучанд ду автомашина дохил гардид, ки ҳаракати автомобилҳои «...байни шаҳри Хучанд ва истгоҳи Хучанди роҳи оҳани Осиёи Миёнаро пайваст менамуд» [90, с.21] ва онҳоро «... сокини шаҳри Хучанд Г.М. Юнусов овард» [57, с.26].

«То ғалабаи Инқилоби Октябр (с.1917) Тоҷикистони шарқӣ ягон нақлиёти автомобилӣ надошт» [127, с.8].

Чӣ хеле ки маълум аст: «...баъди барқароршавии Ҳокимияти Шуравӣ дар ҷумҳурӣ дар баробари дигар масъалаҳои муҳимми рушди хоҷагии халқ, масъалаи роҳҳои нақлиётӣ ва сохтмони хоҷагиҳои роҳҳо яке аз масъалаҳои муҳим ба шумор мерафт» [127, с.25].

Вазъияти нақлиёт боз аз он сабаб душвор буд, ки дар рафти муҳорибаҳои зидди босмачиён роҳҳои одии мавҷуда ҳам рӯ ба харобӣ ниҳода буданд. Босмачиён бисёр кўпруку амадҳоро вайрон карда, ба чойи ҳезум месўхтанд: «Дар тамоми Осиёи Миёна вазъияти нақлиёт хеле бад буд, ҳаҷми боркашонӣ дар ин давра 40 фоизи дараҷаи пешазҷангино ташкил мекарду халос» [127, с.8].

Аз сабаби чараёни пуршиддати дарёҳои маҳаллӣ на ҳамаи онҳо барои киштигардӣ ва пароходӣ мувофиқ буданд. Табиист, ки нақлиёти обӣ, ба монанди дигар намудҳои алоқа, тамоми ниёзҳои иқтисодии минтақаро қонеъ карда наметавонист. Русияи подшоҳӣ ба ин кӯшиш намекард, зеро дар Осиёи Миёна танҳо манбаи ашёи хомро меид. Бо вучуди ин, ташаққул ва рушди роҳҳои обии алоқа дар Тоҷикистони пеш аз инқилоб оғоз ёфт, ки танҳо бо ҳамроҳшавии Осиёи Миёна ба Русия алоқаманд аст ва ин яке аз оқибатҳои мусбати ҳамроҳшавӣ буд.

Барои сохтмони роҳҳо мансабдорони амир деҳқонро бо зӯрӣ кор мефармуданд ва маблағҳои ночизеро, ки барои ин мақсад ҷудо карда мешуданд, ба чайби худ мезаданд. Бекигарихо тамоми қудрати маъмуриро дар дасти худ мутамарказ карданд. Дар ин бора далелҳои зиёди муҳаққиқони рус шаҳодат медиҳанд.

«Хуқуқ ва уҳдадорихи бекҳоро, - навиштааст Н.А. Бендерский, - дар Бухоро ягон қонун муайян накарда буд» [90, с.21]. Ба гуфтаи ӯ, вобастагии бек аз маъмурияти Аморати Бухоро дар пешниҳоди андозҳо буд ва дар акси ҳол, бек парвардигори комили сарзамини худ буд. Инро капитани ситоди генералӣ Снесарев низ тасдиқ мекунад: «Дар асл, - менависад ӯ, - ба бекҳо аз ҷониби амир роҳбарии пурра ва беназорат дода мешуд, ба шарте, ки бек ҳар сол ба хоҷаи худ маблағи муайянро пардохт намояд» [115, с.14].

Муҳаққиқи рус, полковник А. Галкин бекҳои Бухорои Шарқиро бо воеводаҳои руси замони Петри 1, ки ҳамаро ба итоати худ дароварда буданд, муқоиса мекунад. Муҳаққиқи тоҷик А. Маҷлисӣ менависад: «...бекҳо ҳамон вазифаҳоро иҷро мекарданд, ки дар замони худ губернаторҳои (воли) хилофати араб иҷро мекарданд» [115, с.14].

Таҳқиқот нишон дод, ки то соли 1917 аҳолии шаҳри Қўрғонтеппа тақрибан 6000 нафарро ташкил медод ва охири бекҳои Қўрғонтеппа Абдуқодир Исҳоқбек сари вақт андоз ҷамъоварӣ мекард. Барои сохтмони роҳҳо аз аҳолии «пардохти роҳҳо» ситонида мешуд [128], аммо барои ин аз хазина ягон маблағ ҷудо карда намешуд. Рушди саноат ҳатто ғайриимкон буд. Бекҳо аз деҳқонони меҳнаткаш бераҳмона истифода бурда, танҳо дар бораи чайби худ, хазинаи амири ғамхорӣ

мекарданд ва дар бораи сохтмони роҳҳо ва пулҳо камтар фикр мекарданд. Аз ҳама хатарноктарин китъаҳои роҳҳо дар минтақаи кӯҳӣ долонҳо буданд. Ин кӯпрукҳо аз як қабати чӯб сохта шуда, дар болои чӯйборҳо гузошта шуда, бо чӯбҳо дар ғорҳо ва рахнаҳои сангҳои қач мустаҳкам карда мешуданд.

Минтақаҳои ҳамвор роҳҳои қулайтари алоқа доштанд, ки ба воситаи онҳо муносибатҳои тиҷоратии Бухорои Шарқӣ бо Бухорои Ғарбӣ амалӣ мегардиданд. «Барои кашонидани борҳо аз Ҳисор, - менависад академик Б.И. Искандаров,- тақрибан 60 ҳазор шутур кор мекард». Бояд гуфт, ки байни Қаршӣ - Гузор ва Бухорои Шарқӣ 7 ҳазор шутур кор мекарданд, ки ба соҳибкорони хусусӣ тааллуқ доштанд. Соли 1905 баъди таъсиси «Чамбияти Шарқӣ» ҳаракати нақлиёт байни ду минтақаи Бухоро рушд ёфт.

Воситаи асосии алоқа дар он замон нақлиёти саворӣ ва боркаш буда, бо мушкилиҳои зиёд ба воситаи даштҳои чуқур ва барфпӯш, теппаҳои қач роҳ мерафтанд. Шутур борро то 16 пуд мебардошт. Асп то 8 пуд бор бардошта метавонист. Дар Бухорои Шарқӣ низ як маркаб нақши муҳим мебозид, ки бори аз 5 пуд зиёдро мебардошт.

Дар муқоиса бо Бухорои Шарқӣ ва Помир, қисми шимолии Тоҷикистон роҳҳои қулайтари хокӣ ва як гузаргоҳи паромӣ дар Хучанд дошт. Роҳҳо барои нақлиёти чархдор ва қисман шохроҳ байни Хучанд ва Ўротеппа то мавзеи Черняево, аз Ўротеппа то маҳалли Айнилма ва истгоҳи Соват, аз Хучанд то сарҳади уезди Қўқанд ва ғайра сохта шуданд.

«В.И. Ленин дар вақташ нақлиётро яке аз пойгоҳҳои асосии тамоми иқтисодиёт номида буд. Дар назди Раёсати Шурои Олии хоҷагии халқ дар бораи ба роҳ мондани баҳисобгирии мошинҳои роҳсозӣ дар Россия ва барои корҳои роҳсозӣ чудо кардани лоақал як миқдори ками тракторҳо масъала гузошта буд» [132, с.56-62].

Ҳукумати Шуравӣ дар тамоми марҳалаҳои сохтмони ҳукумати нави демократӣ дар мамлакат ба нақлиёт диққати доимӣ меод.

Пеш аз Инқилоби Октябр кишвари кӯҳсор мулки беҳукуки аморати Бухоро буд: «Деҳқонон, чӣ тавре ки метавонистанд, бегоҳиро барҳам додани мешуданд.

Онҳо бо асбобҳои одии асримиёнагӣ аз байни кӯҳҳо бо азобу машаққат пайраҳае мекушоданд» [132, с.56-62].

Гузаштан аз кӯпрукҳои ларзон (овринг)-и хасин аз ҳама хатарноктар буд. Онҳо аз шохчаҳои дарахт сохта шуда, ба меҳчӯбҳои ба пастӣ ё ҷойҳои кафидаи харсангҳо задашуда баста мешуданд. Аз бисёр ҷариҳо фақат аҳолии маҳаллӣ гузашта метавонист, зеро аз кӯдакӣ тез-тез бор бардошта, аз ин кӯпрукҳои ларзон гузашта, одат мекарданд. Беҳуда набуд, ки дар наздикии ҷариҳои хатарноктарини дарёҳои Яғноб, Фон ва Панҷ дар рӯи сангҳо навишта шуда буд: «Масофаи байни ту ва лавҳаи сари қабр як қадам аст», «Эҳтиёт бош, ки чун қатраи ашк ҳастӣ» ва ҳоказо [132, с.56-62].

Хусусан, кам будани кӯпрукҳо дар болои дарёҳои шӯҳоби кӯҳӣ алоқаро душвор мекард. Кӯпрукҳои ларзони пурхатар ҳам дар ҳама ҷо набуданд. Бештар бо ёрии машк (сал) ё саноч аз як соҳил ба дигараш мегузаштанд. Шахсони соҳибтаҷриба одамон, ҳайвонот ва дигар чизҳоро ба онҳо бор карда мегузаронданд. Аз дарёҳои тезобу хатарнок гузаштан на ҳамеша бо некӣ меанҷомид.

Бинобар ин ҳам халқи тоҷик, ки тамоми умр аз бегоҳӣ азоб мекашид, дар афсонаю дostonҳои худ ҳамеша роҳҳои васеъро орзу мекард.

Фақат баъд аз Инқилоби Октябр ин орзу амалӣ гардид. Ҷумҳурии ҷавони Тоҷикистон барои тараққӣ додани иқтисодиёт ва маданият, ҳарҷониба ҳал кардани масъалаи нақлиёт ба имкониятҳои калон соҳиб шуд.

«Бегоҳӣ дар кишвар ба тамоми ҷорабиниҳои хоҷагию маданияи Ҳокимияти Шуравӣ ҳалал мерасонд. Барои аз Душанбе то ба Ғарм расидан 12 - 14 рӯз, то Кӯлоб - 8 рӯз, то Ҳисор ё Янгибозор (ш. Ваҳдат) - як рӯз лозим меомад» [132, с.56-62].

Мақомотҳои роҳбарикунандаи Ҷумҳурии Халқии Шуравии Бухоро ба дуруст ва васеъ кардани пайраҳаҳои кӯҳӣ, сохтани кӯпрукҳо ва гузаргоҳ ба дарёҳо шуруъ намуданд. Аввалин роҳи аробагард роҳи Ғузор - Душанбе шуд, ки масофаи он 290 километр буд. Душанбе ва қисми марказии ҶМШС Тоҷикистон аз ҳамин роҳ бо чизҳои зарурӣ таъмин карда мешуданд. Аммо

аробаҳои калони дучарха ба ин роҳ тоб намеоварданд, аробаҳои чорчарха бошанд, фақат дар қисмҳои ҳарбӣ буданд, бинобар ин борҳо асосан бо уштуру аспҳо кашонда мешуданд: «Корвонҳои дорои то 1000 уштур дар посбонии боэътимод аз босмачиён дар шароити обу ҳавои хуб ин масофаро дар зарфи 12-13 рӯз тай мекарданд. Дар роҳ як қисми борҳо, хусусан озуқаворӣ, набуд мешуд» [132, с.56-62].

Қисмҳои сапёрии Артиши Сурх бо иштироки фаёлонаи аҳоли сохтмони аввалин роҳҳои автомобилгардро сар карданд. Аммо онҳо ҳокӣ буданд, ки бе риоя кардани талаботи қоидаҳои техникӣ бештар қад-қад пайраҳаҳо сохта мешуданд.

«Аввалин кӯпруки аз ҷиҳати техникӣ каму беш мувофиқ соли 1922 дар пайраҳаи Пули Сангини болои дарёи Вахш (ш. Норак) сохта шуда буд. Дар он давра бунёди чунин кӯпрук кори осон набуд. Вай иродаи матин ва часоратро талаб мекард. Бинокорон баъзе рӯзҳо дар зерборони тири босмачиён кор мекарданд ва басо мешуд, ки белу зоғнӯлро як тараф монда, милтику шоф ба даст мегирифтанд. Қисмҳои кӯпрукро одатан пешакӣ тайёр карда, онҳоро дар ҷояш пайваस्त менамуданд» [134, с.31].

«Таҳқиқот муайян намуд, ки Комиссияи фавқулодаи диктаторӣ (10 августи соли 1922) ҳамаи кумитаҳои ноҳиявӣ ва музофотро супориш дод, ки ҳамаи пулҳо ва роҳҳои қаламрави онҳоро фавран таъмир кунанд» [73, с.26].

«Соли 1922 дар шаҳри Хучанд мошини дигари сабуки чорсиліндрии маркаи «Дирак» бо чархҳои ҷубӣ, равшани карбидӣ ва кузови шакли Торпедо пайдо шуд. Ин мошинро дар ш. Тошканд зодаи шаҳри Хучанд, яке аз аввалин ронандагони тоҷик Абдуллоҷон Шамсиев харида, ба шаҳри Хучанд овард» [73, с.27].

Гуфтан лозим аст, ки дар Бухорои Шарқӣ (с.1922) ҷанги шаҳрвандӣ мерафт, бинобар он уҳдадорӣ боҷӣ низ амалӣ гардид. Вобаста ба шароити ҷанг, зарурати истифодаи ҳайвоноти боркаш (аспҳо, маркабҳо, шугурҳо) ба миён омад. Аз ҳамин сабаб аз аҳоли ҳайвоноти боркашро гирифта, ба ихтиёри командири гарнизонҳо ва раисони кумитаи инқилобӣ доданд: «Аммо бисёр вақтҳо ҳайвоноти боркашро ба аҳоли барнамегардонданд. Ин омили паст гардидани шумораи ҳайвоноти боркаши

сокинони маҳалҳо гардид, ки дар натиҷа, нақлиёти кории аҳолии кам гардид» [2, в.7; 17, в.10].

Бояд қайд кард, ки дар оғози қарни бист дар кишвар аҳолии аз роҳҳои барои нақлиёти чархдори соҳили чапи Амударё: Саройкамар – Чӯбек – Анҷироб – Зиғер – Қалайхумб - Қалай Вомир ва аз якҷанд гузаргоҳҳои кӯҳӣ мегузашт.

Узви Чамбияти императории географии рус Д.Н. Логофет роҳи аз шаҳри Дехнав то Ҳисорро 115 километр мегӯяд: «Роҳ дар паси Кофарниҳон аз якҷанд гузаргоҳҳои кӯҳӣ мегузарад. Роҳ аз қаламрави Тоҷикистони ҳозира то Ҳисор, баъд ба Кубодиён то Айвоч 186 верст мебошад, роҳҳои Файзобод – Қӯрғонтеппа - Саройкамар 174 верст; Фарм – Қӯрғонтеппа – Чӯбек 197 верст; Тутқавул – Балчувон – Ката 77 верст ва ғайра» [100, с.15].

Аз таҳқиқот маълум гардид, ки аҳолии кишвар аз замонҳои қадим тавассути роҳҳо, гузаргоҳҳо, даштҳо ва ҳамвориҳои чуқури кӯҳии байни Дарвоз - Қӯрғонтеппа, Шурообод - Қӯрғонтеппа, Қӯрғонтеппа – Сағирдашт - Қалайхумб мегузаштанд.

Пеш аз Инқилоби Октябр дар кишвар камтар роҳҳои ҳокӣ дар шимол ва дар Хучанд гузаргоҳи паромӣ вучуд дошт. Сохтмони роҳҳои ҳокӣ дар минтақаи Қӯрғонтеппа дар солҳои бистуми асри XX оғоз ёфта, отрядҳои ҳарбӣ-роҳсозӣ дар кишвар ба сохтмони роҳҳои ҳокӣ шуруъ карда, роҳҳои байни ноҳияҳо ва маҳалҳои аҳолинишинро таъмир намуда, ба сохтмони роҳҳои ҳокӣ таваччуҳи зиёд зоҳир менамуданд.

Пеш аз таъсиси Ҳокимияти шуравӣ дар Тоҷикистон воситаҳои асосии меҳнат дар хоҷагии қишлоқ «...омоч, дос ва кетман буданд, зиёда аз чоряки хоҷагиҳои деҳқонӣ ҳатто чорвои корӣ надоштанд» [71, с.14]. «Бо ёрии кетманҳо ва белҳо деҳқонон бо душворӣ дар канори сангҳо роҳҳои камшуморро тоза мекарданд» [73, с.29].

Яке аз сабабҳои асосии монеа барои сохтмон ва рушди роҳҳо дар минтақаи Қӯрғонтеппа мубориза бар зидди басмачигарӣ буд. Дар аввали солҳои 20-ум дар минтақаи Қӯрғонтеппа гурӯҳҳои босмачии Бурихон ҷангу ҷидол мекарданд. Ба аҳолии минтақаи Қӯрғонтеппа дар мубориза бо душманон халқи рус кумак кард.

Моҳи августи соли 1922 гурӯҳҳои Анварпошо, Салимпашо ва Давлатмандбӣ нобуд карда шуданд [128].

Тавре дар боло зикр гардид, Тоҷикистон кишвари кӯхистон мебошад, танҳо 7 фоизи қаламрави онро водиҳо ташкил медиҳанд. Роҳҳои автомобилгарди ҷумҳурӣ ягона воситае буданд, ки минтақаҳо ва шаҳрҳои кишварро бо ҳам мепайвастанд. Роҳҳо барои таъмини ҳаракати мунтазам пешбинӣ шуда буданд ва бе робитаҳои пешрафтаи нақлиётӣ фаъолияти ягон соҳаи хоҷагии халқ, хусусан таъмини талаботи иқтисодӣ ва фарҳангии коргарон, амалӣ намегардид. Инчунин, робитаҳои маъмурӣ-сиёсӣ бо ҳамаи маҳалҳои аҳолинишини ҷумҳурӣ таъмин гардид.

То Инқилоби Октябр қисми зиёди Тоҷикистон (Бухорои Шарқӣ) мулки амири Бухоро буд. Дар ин ҷо роҳҳои корвонӣ дар биёбон ҳукмрон буданд, ки дар болои ғорҳои кӯҳҳо, дарёҳои кӯҳии пурталотум ва қувваи ҷисмонии инсон ва ҳайвонот ин воситаҳои асосии нақлиёте буданд, ки Тоҷикистони пеш аз инқилоб дошт. То замони пирӯзии Инқилоби Октябр дар Тоҷикистон аслан роҳҳои автомобилӣ вучуд надоштанд. Он роҳҳои ибтидоии алоқа, ки дар давраи пеш аз инқилоб истифода мешуданд, дар тули асрҳо таҳаввулоти назаррасро аз сар нагузарониданд ва қариб бетағйир аз як қатор давраҳои таърихӣ гузаштанд. Дар ҳоле ки дар маркази Русия ва бисёр кишварҳои хориҷӣ дигар намуди нақлиёт аллакай кофӣ буданд, дар Бухорои Шарқӣ шабакаи роҳи оҳан, нақлиёти автомобилӣ ва ҳаракати паровоз пайдо шуд: «Аммо сокинони Бухорои Шарқӣ ҳатто нақлиёти механикиро намедонистанд ва нақлиёти одии чораспа дар як қатор ноҳияҳо ҳатто набуд» [52, с.10].

Бояд гуфт, ки яке аз: «... мушкилоти асосии Тоҷикистон ҳангоми оғози таъсиси Ҳокимияти шуравӣ ин нақлиёт буд, ки бе он сохтмони хоҷагидорӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ пеш намерафт» [52, с.15]. Вазифаи сохтмони роҳҳои чархдор, сохтмони пулҳо ба зиммаи ҳукуматдорон буд, ки бе он чорабиниҳои Ҳокимияти шуравӣ наметавонистанд воқеан амалӣ карда шаванд. Дар қаламрави Бухорои Шарқӣ асосан бо қувваи аҳолии маҳаллӣ ва ҷузъу томҳои ҳарбӣ роҳҳо, пулҳо ва гузаргоҳҳои паромӣ сохта мешуданд.

Бо таъсиси Ҳокимияти шуравӣ дар Бухорои Шарқӣ бояд, ки масъалаи нақлиёт ҳал карда мешуд. Вале, бо сабаби идомаи чангҳои шаҳрвандии инқилобӣ, ҳатто роҳҳои ибтидоии алоқа хеле хароб карда шуданд. Бисёре аз пулҳои чӯбӣ ва паромҳои дарёҳо нобуд карда шуданд.

Бо назардошти аҳаммияти муҳимми хоҷагии роҳ, Ҳукумати шуравӣ тамоми чораҳоро барои механизатсияи нақлиёт ва роҳҳои ҳокӣ андешид: «Дар солҳои 1920-1921 аввалин кӯшиши барқарорсозӣ ва сохтмони роҳҳои ҳокӣ дар Осиёи Миёна сурат гирифт» [73, с.69].

«Қорҳо аз ҷониби отрядҳои ҳарбӣ-роҳӣ бо супоришҳои фармондеҳии фронт дар қисмҳои муҳимтарини шабакаи роҳҳо гузаронида шуданд» [98, с.7].

Ҳамин тариқ, дар як давраи кӯтоҳи таърихӣ аз сарзамини бераҳ Тоҷикистон ба ҷумҳурии бо шабакаи роҳҳои автомобилгард пӯшонидашуда табдил ёфт, ки дорои тамоми намудҳои нақлиёти муосир гардид. Ин яке аз омилҳои асосии рушди бемайлони иқтисодӣ ва фарҳанги кишвар гардид. Рушди суръатноки сохтмони роҳҳои ҷумҳурӣ бо дастгирии давлатӣ таъмин карда шуд, ки ба ташаккули шабакаи роҳу нақлиёт дар давраи баррасишаванда оварда расонд ва барои рушди минбаъдаи иқтисодии кишвар, аз ҷумла минтақаи Қўрғонтеппа, замина гузошт.

«Соли 1922 роҳбарияти вазорати роҳҳо аз нав ташкил карда шуд. Роҳҳо ба роҳҳои аҳаммияти давлатӣ ва маҳаллӣ тақсим карда шуда, идоракунии роҳҳои давлатӣ ба Комиссариати халқии роҳҳои алоқа (НКПС) ва мақомоти маҳаллии он идораи нақлиёти маҳаллии ноҳияи Туркистон (Туркомес) вогузор гардид. Бояд гуфт, ки қисме аз идораи роҳҳо ба идораи иҷроияҳои шуроҳои маҳаллии ЦШХ Бухоро вобаст гардид. Роҳбарияти Ҳукумат ба чунин хулоса омаданд, ки роҳҳои давлатӣ аз ҳисоби бучети давлатӣ ва роҳҳои маҳаллӣ аз ҳисоби бучети маҳаллӣ нигоҳ дошта мешуданд» [98, с.15].

Таҳқиқот нишон дод, ки: «... 10 августи соли 1922 Комиссияи фавқулодаи диктаторӣ (дар робита ба вазъияти ташвишовар, ҳокимият дар Бухорои Шарқӣ ба Комиссияи фавқулодаи диктатории КИМ (ЦИК – Центральный Исполнительный Комитет – Кумитаи Иҷроияи Марказӣ) Бухоро, ки моҳи январи соли 1922 таъсис ёфта буд, дода шуд) ба кулли кумитаҳои инқилобии

ноҳия ва музофотҳо супориш дод, ки тамоми пулҳо ва роҳҳои каламравашонро таъмир намоянд» [87, с.13].

Раиси Комиссияи фавкулодаи диктаторӣ оид ба Бухорои Шарқӣ Ҳ.Ҳақимов дар соли 1922 дар суҳбат бо нозир оид ба корҳои ҳарбии Бухоро хабар дод: «Масъалаи нақлиёти Бухорои Шарқӣ дар ҳолати даҳшатнок қарор дорад. Ин ба он сабаб буд, ки соҳибони нақлиёт барои аспҳо, маркабҳо, шутурҳо мукофотпулӣ намегиранд. Дар чаласаи Иҷроияи КМ Ҳизби Коммунистии Бухоро 7 июни соли 1923 қарор қабул карда шуд, ки дар он гуфта мешуд: «... тавачҷуҳи махсуси КМ пешниҳод мекунад, ки маъракаи «дошта гирифтани», ки ҳоло васеъ истифода мешавад, аз байн бардошта шавад» [102, с.270].

«Соли 1923 дар ИҶШС чамбияти ихтиёрии умумииттифоқии флоти ҳавоӣ «Добролет», ки вазифааш ташкили алоқаи ҳавоӣ буд, таъсис дода шуд. Чамбияти «Добролет» аллакай ба минтақаҳои канори Иттиҳоди Шуравӣ - Шарқи Дур ва Осиёи Миёна парвоз намуд. Маҳз кӯшишҳои ҳамин чамбият буд, ки 3 сентябри соли 1923 парвози аввалин аз тариқи хатти Бухоро-Тирмиз-Душанбе сурат гирифт» [110, с.24].

Роҳбарияти онвақтаи ҚХШ Бухоро ревкомҳо ва сардорони гарнизонҳоро маҷбур намуд, ки тамоми аспҳо, маркабҳо ва шутурҳоеро, ки доштанд, дар муддати 3 шабонарӯз ба нуқтаҳои нақлиётӣ ҳозир намоянд. Комиссия дар ҳайати сардорони гарнизон, ревкомҳо ва сардорони нақлиёти почта таъин гардида буданд.

Аз рафти таҳқиқот маълум гардид, ки дар солҳои аввали асри ХХ вилояти Қўрғонтеппа дорои 10 ҳазор км роҳҳои нимвайроншудаи боркаш ва чўйборҳо, инчунин пулҳои камшумор буд. Бинобар он соҳтмони роҳҳо ва таъмин намудани нақлиёт яке аз омилҳои пешрафти иқтисодиёти Тоҷикистон буда, нақлиёт рамзи рушди иқтисодӣ дар кишвар буд.

«Бо қарори КИМ ИҶШС дар бораи тақсими миллию худудии Осиёи Миёна аз 27 октябри соли 1924 Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон дар ҳайати ҚШС Ўзбекистон ташкил карда шуд. 26 ноябри соли

1924 ҳукумати муваққати Тоҷикистони Шуравӣ Кумитаи Инқилобии ҚМШС Тоҷикистонро таъсис дод, ки Нусратулло Махсум раиси он таъин гардид. Средазбюрои КМ РКП(б) моҳи декабри соли 1924 мақоми муваққати роҳбарикунандаи хизбии ҷумҳуриро Бюрои ташкилии ХК(б) Ўзбекистон дар ҚМШС Тоҷикистон таъсис дод, ки котибони ӯ Чинор Имомов ва С.М. Соколов буданд»[110, с. 35].

ҚМШС Тоҷикистон аз се минтақаи шадидан ҷудошудаи Тоҷикистони Шимолӣ, Ҷанубӣ ва Помир иборат буд. Рафтуои нақлиётӣ байни минтақаҳо танҳо ба воситаи роҳҳои корвонӣ амалӣ мегардид: «Қаламравҳое, ки аз собиқ ҚХШ Бухоро ба ҚМШС Тоҷикистон гузаштанд: вилоятҳои Ғарм, Душанбе, Кӯлоб, Қўрғонтеппа, инчунин Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон 2 январи соли 1925 ташкил шуда буданд, ки дар ин минтақаҳо бераҳӣ буд» [68, с.3].

Бояд гуфт: «оғози сохтмони роҳҳо дар солҳои аввал аз ҷониби қисмҳои Артиши Сурх ва аҳоли ба амал омад, ки ин асосан барои қисмҳои ҳарбӣ зарур буд»[146, с.75].

Ҳамин тавр, аз моҳи апрели соли 1925 то моҳи феввали соли 1926 ба воситаи Амударё ба Саройкамар 120 ҳазор пуд бор интиқол дода шуд. Бо ин ду роҳ мавод ва мошинҳои кишоварзӣ, таҷҳизоти ҷопӣ, техникаи корхонаҳои саноатӣ, хӯрокворӣ, мануфактура, хаймаҳо барои сохтмончиён ва ғайра интиқол дода мешуданд: «Корвонҳо дар ҳамвориҳои шӯразамин, регҳо, тавассути дарахтони қамиш ҳаракат мекарданд. Корвонҳои иборат аз 200-300 ва баъзан тақрибан ҳазор шугур аз роҳи Гузор - Душанбе бо масофаи 2 километр бо муҳофизон ҳаракат мекарданд» [146, с.69].

Дар соли 1925 бо қувваи баталони сапёрии корпуси XIII роҳи Гузор - Душанбе сохта шуд, ки аз он нахустин корвони автомашинҳо ба Душанбе омад. Дар соли 1926 бошад, роҳи автомобилгард шаҳри Тирмизро бо Душанбе пайваст.

«Соли 1925 дар асоси қарори Комитети инқилобии ҚМШС Тоҷикистон сохтмони роҳҳои бесангфарши (хокии) мошинагарди Душанбе -

Қўрғонтеппа, Душанбе - Янгибозор (Орчоникидзеобод), Душанбе - Варзоб ва Душанбе - Ленинобод сар шуд. Аммо вазифаи асосии он давра сохтмони роҳи оҳани Душанбе - Термиз буд, ки вай мебоист алоқаи эътимодноки хоҷагии халқи мутараққии ҶМШС Тоҷикистонро бо иқтисодиёти пуриқтидори Иттиҳоди Шуравӣ таъмин мекард. Комитети Марказии Ҳизби Коммунистӣ ва Ҳукумати Шуравӣ қарор қабул карданд, ки роҳи оҳани Тирмиз - Душанбе аз ҳисоби бюджети иттифоқӣ сохта шавад. Соли 1922 дар рафти мубориза бо босмачиён қисмҳои Артиши Сурх талафоти калон доданд» [134, с.9].

Барои вилояти Қўрғонтеппа автомобил (с.1925) нақлиёти ҳозиразамон ба шумор мерафт. Яке аз вазифаҳои муҳим оид ба сохтмони роҳҳои нақлиётӣ дар соли 1926 ин таъмир намудани роҳи Саройкамар (н. Панҷ) - Қўрғонтеппа буд, ки барои ҳаракати автомобилӣ имкон меод.

Дар қад-қади роҳҳои Саройкамар - Қўрғонтеппа ба маблағи 380 ҳазор сӯм сохтмони роҳҳо ба ҷо оварда шуд. Ба комитети иҷроияи шаҳри Қўрғонтеппа таклиф карда шуд, ки имтиёзҳо ба андози давлатии саноатӣ ба маблағҳои маҳаллӣ дар ихтиёри Шурои Комиссарони Халқ ба фонди роҳсозӣ ҷудо карда шавад. Дар қашондани бор нақлиёти дарёии ҷануби кишвар саҳми алоҳида мебозад. Бандарҳои асосӣ дар қаламрави Тоҷикистон Панҷи Поён, Айваҷ, Файзобод - Қалъа буданд. Ба ин ҷо қариб ҳамаи борҳо аз бандари Тирмиз (Ўзбекистон) меомаданд. Бандари Панҷи Поён бо истгоҳи роҳи оҳани камбар алоқаманд буд. Ду бор қашондани борҳо (аз роҳи оҳан ба об ва аз об ба нақлиёти автомобилӣ ё нақлиёти камбар) хароҷоти борқашониро бо истифода аз дарёи Панҷ хеле зиёд мекард.

Аз ин рӯ, аз соли 1925 таҳқиқот ва васеъ кардани роҳи асосии магистралӣ оғоз ёфт, ки дар он ҷараёни асосии борҳо мегузашт. Моҳи августи соли 1925 комиссияи махсус бо муайян кардани иқтидори интиқоли мол ба Душанбе тавассути роҳи кӯтоҳтарин тавассути Самарқанд - Панҷакент машғул буд.

Ин вазъ зарурати истифодаи тамоми қувваи худро ба вучуд овард. Бояд қайд намуд, ки таърихи сохтмони роҳҳо дар қаламрави ҶМШС Тоҷикистон якҷанд марҳила дошт: «Марҳилаи аввали сохтмони роҳҳо солҳои 1924-1929 буд. Дар ин марҳила асосан сохтмони роҳҳои ҳокӣ дар самтҳои асосӣ ва таҷдиди роҳҳои боркаш барои нақлиёти чархдор хос буд» [78, с.26].

Муҳлати кушодани ҳаракати автомобилӣ муқаррар карда шуд: то 1 августи соли 1925 то Регар, то 1 сентябр то Қаротоғ, то 1 октябр то Шаҳринав ва то 1 ноябр то Душанбе. Дар ин роҳ аз Тирмиз ба Душанбе аввалин мошин омад. Баъдтар пайдоиши аввалин мошинҳо дар Хучанд, Хоруғ, Панҷакент, Ўротеппа, Ҳисор, Кӯлоб, Исфара, Қӯрғонтеппа, Фарм, Қалайхумб ва дигар ҷойҳо ҷашни тантанавӣ буд. Дар ҳамаи маҳалҳои аҳолинишини Тоҷикистон насли калонсол омадани автомошинро хуб дар ёд дорад. Одамони шуравӣ мошинро «Шайтонароба» меномиданд. Инҳо мошинҳои камқуввати тамғаи «АМО» бо кабинаҳои брезентӣ ва чархҳои ҷӯбӣ буданд, ки боркашонии оммавиरो иҷро карда натавонишанд. Дар байни ронандагони аввал Н. Зайтсева ва ғайраро номбар кардан мумкин аст.

Дар роҳи худ отрядҳои ҳаракаткунандаи мошинҳо ва роҳҳо, нақлиёти нав - автомобил мушкilotи зиёдеро аз сар гузарониданд. Дар он ҷо пулҳо тамоман вучуд надоштанд ва аввалин мошинҳоро тавассути ҷараёнҳои пуршиддати об бояд ба таври возеҳ бо даст мекашиданд.

«Масъалаи суръати сохтмони роҳҳои вилояти Қӯрғонтеппа дар ҷаласаи бюрои ҲК(б) Ўзбекистон дар Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон (ноябри с. 1925) баррасӣ гардид. Бояд қайд намуд, ки ба сохтмони роҳҳо кооперативҳо, сарбозони Артиши Сурх ва шахсони алоҳида ҷалб гардиданд» [110, с. 8].

«Соли 1926 роҳи Саройкамар - Қӯрғонтеппа барои нақлиёти автомобилӣ таъмир ва омода карда шуд. Дар асоси нақшаи ояндаи сохтмони роҳҳо дар солҳои 1926-1931 аз тарафи кумитаи инқилобӣ 380311 рубл ҷудо карда шуд» [110, с.12].

«Сохтмони роҳҳои маҳаллии вилояти Қўрғонтеппа ба нақшаи дуҷум дохил гардида буд. Аммо ин нақша бинобар сабаби ба назар нагирифтани таҳқиқоти пешакӣ ва имкониятҳои воқеӣ иҷро нашуд. Муҳлати иҷрои он якҷанд маротиба мушаххас карда шуд» [16, в.99].

«Дар соли 1926 дар ҶМШС Тоҷикистон 138 км роҳҳои нақлиёти автомобилӣ, 201 км роҳҳои хокӣ ва 1354 км роҳҳо барои нақлиёти боркаш мавҷуд буд. Дарозии роҳҳо барои нақлиёти боркашонӣ дар ҷумҳурӣ дар охири соли 1929 1337 км ва роҳҳои аҳаммияти маҳаллӣ 648 км буд» [16, в. 100].

Бинобар сабаби оид ба ҳолати роҳҳо маълумоти муфассал вучуд надоштан, Кумитаи инқилобии ҶМШС Тоҷикистон 13 сентябри соли 1926 қарори «Дар бораи тафтиши шохроҳҳои (трактҳо) почтавии Душанбе – Қўрғонтеппа - Ҷиликӯл, Сарой - Кӯлоб»-ро қабул кард.

«Баъди таҳқиқот барои иҷрои нақшаҳои сохтмони роҳҳо дар соли 1926 1.023.273 рубл ҷудо гардид ва аз он 353273 рубл аз буҷети Комиссариати халқии роҳҳо ва 670 ҳазор рубл аз буҷети ҷумҳурӣ буд. Қарори Кумитаи инқилобӣ аз 9 июли соли 1926 барои ба охир расидани роҳҳои Сарой - Кӯлоб аввали апрел ва роҳҳои Тирмиз – Қубодиён – Ҷиликӯл - Кӯлоб аввали октябри соли 1926 муайян гардид» [17, в.98]. Аммо ин роҳҳо бо маводи саҳт пӯшонидани нашуда буданд ва хеле зуд аз қор баромада, ҳарҷоти зиёдро тақозо менамуданд.

Дар вилояти Қўрғонтеппа дар фаслҳои зимистону баҳор роҳҳои хокӣ бадтар шуда, гузаргоҳҳо баста мешуданд. Сохтмони роҳҳо бо роҳҳои ибтидоӣ сурат мегирифт. Тозакунии роҳҳо дастӣ анҷом меёфт.

«Бори нахуст дар вилояти Қўрғонтеппа техникаи роҳсозӣ дар сохтмони роҳи Ҷиликӯл – Саройкамар - Кӯлоб (240 км) истифода гардид» [100, с.18].

«То моҳи апрели соли 1926 соқинони Тоҷикистони Ҷанубӣ барои шино қардан дар дарёҳои Панҷ, Вахш ва Сурхоб аз гупсарҳо (аз пӯсти бузу гӯсфанд тайёркардашуда) истифода мебарданд, баъди ин дар дарёҳои вилояти Қўрғонтеппа барои боркашонӣ пароҳодҳои тамғаи «Тоҷикистони

Сурх» (иктидори борбардориаш 4800 пуд), пароходҳои тамғаи «Белуга» ва «Троитский» иқтидори борбардориашон 33 - тоннагӣ ва кашонидани мусофирон 60 - нафарӣ ҳаракат менамуданд. Ғайр аз ин ду қайқи кухнаи борбардориашон 12 ҳазор пуд низ шино мекарданд. Ҳамаи ин қайқҳо аз артиш харидорӣ гардида буданд. Бояд қайд кард, ки Ҳукумати Тоҷикистон пароходи нави иқтидори борбардориаш 35 тоннаро бо арзиши 80 ҳазор рубл харид. Иттифоқи «нақлиёти қайқҳо» ҳазорҳо қайқронхоро дар бар мегирифт [159, с.89-90].

Роҳҳои хокӣ дар ҷумҳурии ҳанӯз аз замони ташкили ҶМШС Тоҷикистон ба сохтмон шуруъ карданд. Соли 1926 идораи «САЗОМЕС» барои сохтмони роҳҳои хокии Сарой - Кӯлоб – 107 км, 29350 рубл ҷудо намуд.

Бояд гуфт, ки идораи нақлиёти мавзеи Туркистон ба Идораи нақлиёти мавзеи Осиёи Миёна дар ш. Тошканд таъсис дода шуд. Соли 1923-1924 дар мамлакат дар ихтиёри идораи «САЗОМЕС» 4900 км роҳҳои мавҷуд буданд, ки дар қисми бо соли 1922 1,5 маротиба афзоиш ёфта буданд. Ҳамзамон, барои бозсозӣ ва сохтани лӯдаҳои нав дар ин давра 120 ҳазор рубл ҷудо карда шуда буд [159, с.89-90]. Ин ташкилот қисми зиёдеро дар заминаи роҳсозӣ ба сомон расонидааст.

Яке аз ҷунин роҳҳои почта, ки барои ҳаракати ҷарҳҳо мутобиқ карда шудааст, шоҳроҳи Ғузор - Душанбе буд, ки тамоми таъминоти ш. Душанбе ва қисми марказии Тоҷикистон ба воситаи он амалӣ карда мешуд. Аммо аробаҳо ҷунин роҳро то ба наоварданд ва аробаборкашҳо танҳо дар қисмҳои ҳарбӣ буданд, интиқоли борҳо асосан ба воситаи шутур ё асп сурат мегирифт.

«Қорвонҳои шутур бо шумораи то 1000 шутур дар зери ҷимояи боэътимод аз босмачиҳо ин масофаро дар ҳавои хуб дар 15 рӯз тай мекарданд. Қисми борҳо, хусусан борҳои хӯрокворӣ, дар роҳ вайрон мешуданд ва тахтаҳо, ҷӯбҳо, ки як пояш ба камарбанди шутур бафта шуда буданд, дар роҳ аз тарафи дигар 0,5-10 м овозон буданд, кашонида мешуданд» [78, с.25].

Илова бар ин, борҳо ба ҶМШС Тоҷикистон аз ҷониби Тирмиз тавассути Амударё ва роҳи хокӣ аз Фарғона ба Ғарм, инчунин аз самтҳои Ғузур - Душанбе, Самарқанд - Панҷакент, Урсатевск – Ўротеппа - Обурдон, Тирмиз – Кубодиён – Ҷиликӯл – Саройкамар – Файзободқалъа – Сарой - Кӯлоб ворид карда шуданд. Нуқтаи марказии роҳ барои автомашинаҳои чархдор ноҳияи Ҷиликӯл ба шумор мерафт: «Роҳҳои боқимонда, роҳҳои буданд, ки ҳаракат дар онҳо вақти зиёдро талаб мекард ва нархи бор барои як пуд бор хеле баланд буд ва дар баъзе қитъаҳо то 7, 10 ва 12 рубл барои як пуд мерасид» [73, с.30].

Ҳалли вазифаҳои хоҷагидорӣ дар назди ҷумҳурии ҷавон гузошташуда талаб мекард, ки ин минтақаи ақибмондари бо тамоми кишвар ва пойтахти он, бо тамоми ғӯшаҳои дурдасти ҷумҳурии пайваст карда, бо ин роҳи рушду тараққии якнавохти тамоми минтақаҳои кишварро таъмин намоянд. Мо хуб медонем, ки барои кишвари қўъистонии мо ва куллан, дар рушду инкишофи иқтисодии дилхон кишвар роҳу льода ағаммияти стратегӣ доранд. Роҳ ва он ғам роҳҳои лавобғу ба стандартҳои байналмилалӣ асос ва пояи рушд ва тараққии ғаммаи кишварҳои маъсуб меёбад.

Аз соли 1926 сохтмони нақшагии роҳҳои автомобилӣ, гузаргоҳҳои паромӣ ва пулҳо оғоз ёфт. Нақшаи ояндадор барои солҳои 1926-1931 тарғрезӣ шуд. «Ҳароҷоти сохтмони роҳҳои ағаммияти давлатӣ барои соли 1926 аз ҷониби Ревком дар ҳаҷми 380311 рубл тасдиқ карда шуд» [7, в.99]. Дар маҷмуъ, сохтмони 2440 км, аз он бевосита дар қаламрави ҶМШС Тоҷикистон 2050 км, пешбинӣ шуда буд.

Дар ин солҳо ба хоҳири роҳандозии ин соға ва рушду тараққӣ додани он гомҳои ғайримаъмулӣ низ бардошта мешуданд, ба он маъно, ки гоған, дар масири баргардони маблағҳо аз самтҳои дигар ба ин самт тасмимҳои гирифта мешуд ва бо ин роҳи тақон додани тамоми соғаҳои иқтисодии кишвар мумкин мегардад.

Дар соли 1926 ҳамаи аробаҳо ва корвонҳо аз роҳи ҳарбии Ғузур-Душанбе ва дарёи Вахш дар рӯзҳои 1 ва 15-уми ҳар моҳ ҳаракат мекарданд.

Корҳо оид ба сохтмони роҳҳои хокӣ барои техникаҳои чархдори Душанбе - Қўрғонтеппа, Душанбе - Янгибозор, Душанбе - Варзоб, Душанбе - Хучанд оғоз ёфт. Дар моҳи сентябри соли 1926 ҳаракати автомобилӣ байни Душанбе - Янгибозор кушода шуд. Дар дарёи Кофарниҳон дар Янгибозор паром сохта шуд. «Дар ин давра дар болои дарёи Варзоб дар наздикии шаҳри Душанбе, дар дарёи Вахш дар наздикии ноҳияи Арал (ҳозира н. Ҷомӣ) ва дар Кофарниҳон дар роҳи Кубодиён - Тирмиз пулҳо сохта шуданд»[4, в.18].

«Ба иштирок дар сохтмони роҳҳо бевосита тоҷирон ва ташкилотҳои кооперативӣ, қисмҳои Артиши Сурх, оммаи коргарон ва шахсони хусусӣ ҷалб карда шуданд. «Ҷамъияти мусоидат ба кори роҳ» роъандозӣ карда шуд» [4, в.18].

Чун перомуни вазъу ӯлати ӯода ва роъно ва интиқоли молу маъсулот ахборе дар даст набуд, Ревкоми ҶМШС Тоҷикистон 13 сентябри соли 1926 «Дар бораи тафтиши шоҳроҳҳои почтавии Душанбе – Қўрғонтеппа – Ҷиликӯл – Сарой - Кӯлоб» қарор қабул кард [124]. Бар пояи ин қарор гурӯҳи корӣ бояд ин мавзӯро омӯхта, ба Ревком гузориш пешниҳод менамуд.

Гуфтан ӯоиз аст, ки омӯзиш дар ин масир нишон дод, ки барои соли 1926 мутобиқ ба нақшаҳои тарғибишуда бобати сохтан ва тармими роъно ба миқдори 1023273 рубл ӯудо карда шуд. Барои он замон ин маблағи ӯангуфте буд ва чун низом дурустӣисобӣ чида шуда буд, кулли ин маблағ дар ин самт масраф шуд ва дар ниӯояти кор натиљаҳо хеле назаррас буданд. Албатта, ин маблағ барои кулли кишвар буд ва ӯиссаи Тоҷикистон дар он 353272 рублро ташкил медод, ки он аз ӯисоби Комиссариати халқии роҳҳои автомобилгарди Тоҷикистон ва 670 ӯазор рублаш аз ӯМШС Тоҷикистон буд [124].

ӯамчунин барои беътар ба роъ мондани корно дар ин самт ва ноил шудан ба даральҳои назаррас ва тақвияти корно дар шоъроъи Сароисӣ - Душанбе, Саройкамар - Кӯлоб, Душанбе – Қўрғонтеппа - Ҷиликӯл 67 ҳазор рубл ӯудо карда шуд. Як нуктаро дар ӯамин ӯо қайд кардан ба маврид аст,

ки Њукумати вақт ӛамаи корӛоро мутобиќ ба наќшаи муайян, иљро мекард ва ин барномарезӣ ва наќшакашӣ ӛусни тамоми корӛо буд. Чун мушаххас буд, ки кадом корӛо дар кадом муълат бояд иљро шаванд: «Тирмиз – Дехнав - Душанбе, Сарой - Кӯлоб аввали апрел; Самарқанд - Панҷакент, Янгибозор - Фарм, Ёротеппа – Обурдон – Панҷакент - Душанбе аввали август; Тирмиз – Кубодиён – Циликӯл - Кӯлоб - якуми октябри соли 1926» [5, в.291-292].

То соли 1926 дар ҳудуди чумхурӣ на ин, ки роҳи автомобилгард, балки ҳуди автомобил набуд. Роҳҳо қачу қилеб, пасту баланд ва пурхатар буданд. Роҳҳои, ки қисмҳои муҳандисии Артиши Сурх дар вақти муборизаи зидди босмаҷиён сохта буданд, муваққатӣ буданд. Нахустин роҳи автомобилгард - роҳи Тирмиз - Душанбе буду ҳалос.

Соҳтмони роҳҳои бесангфарши Душанбе - Янгибозор (Орҷоникидзеобод); Душанбе - Қӯрғонтеппа, Қӯрғонтеппа – Циликӯл - Сарой Камар сар мешаванд.

Аз чумхурии автономӣ ба чумхурии иттифоқӣ табил ёфтани Тоҷикистон ба истифода додани роҳи оҳани Тирмиз – Душанбе - Янгибозор, киштукори заминҳои нави пахтакорӣ, зиёд шудани заминҳои қорам ва тараққии хоҷагии халқ боиси тезонидани қорҳои борқашонӣ гардиданд. Роҳҳои пештара акнун ба талабот ҷавоб дода наметавонистанд. Бинобар ин дар минтақаҳои муайян соҳтмони роҳҳои сангфарш зарур шуда монд.

«То 1 октябри соли 1926 ҚМШС Тоҷикистон 138 км роҳҳои барои ҳаракати автомобилҳо мувофиқ, 201 км роҳҳо барои техникаҳои қарҳдор ва 1354 км роҳҳои борқаш дошт. Тули ин роҳҳо то поёни соли 1937 1337 км-ро ташкил медоданд» [25, в.2].

Вақте ба таърихи оғози қорҳо дар самти роҳсозӣ дар қисмати ӯлануби ӯлумӯри назар меандозем, мебинем, ки дар қарорҳои ШКХ ӯМШС Тоҷикистон омадааст, ки роҳсозӣ дар ин минтақаи кишвар аз санаи 20 январӣ соли 1927 оғоз гардидааст. Њамон тавре мо болотар қайд кардем, роҳи ӯлодаҳои барои кишвари қӯнистони мо, ки дигар намуди нақлиётҳо дар он ӯанӯз инкишоф наёфта буд ва шакли суннатӣ дошт, хеле муҳим буд.

Кишвари кўњистонии мо шароити сахт ва роњњои пурхатар дошт ва дар ин минтаќа сохтмони роњи автомобилї аз њар назар дорои манфиат ва суди калон буд. Аз ин рў, билофосила пас аз истиќрори Давлати Шуравї ҳокимони ваќт ин масъалаи муњимро дарк карда, ба сохтмони роњњо шуруъ карданд. Сарфи назар аз он ки дар он солњо унсурњои аксулинќилобї ба њар роњу восита пеши роњи прогрессу тараќќиро меѓирифтанд ва њар гуна садду монеањо эљод мекарданд, роњсозї ва тармими роњњои ќаблии санѓї бо маром идома меёфт.

1 феввали соли 1927 дар ҶМШС Тоҷикистон идораи роњсозї ташкил карда шуд. Дар 9 моњи соли 1927 ҳукумат сохтмони роњро дар ҳаҷми 422000 рубл ва НКПС дар ҳаҷми 346851 рубл маблаѓгузорї кард. Илова бар ин, «САЗОМЕС» маводи чўбро чудо кард, барои хариди семент ва оҳан тақрибан 50000 рубл чудо кард. Дар баробари ин, маблаѓњои дигар низ аз дигар манбањњо барои сохтани роњу лода љалб карда мешуд. Барои мисол, аз буљети мањаллии ЉМШС Тољикистон барои ин корњо 606073 рубл људо карда шуд.

Дар соли 1927 Идораи роњсозии НКПС ду қитъаи роњсозии раќамҳои 6 ва 13-ро ташкил кард. Назорати корҳои лоиҳавї-чустуҷўї аз ҷониби идораҳои «Трансстрой» ва «Трансземстрой» иҷро карда шуданд. Аввалин чустуҷўгари роњҳои автомобилгард ва сардори «Дорпроз» С.А. Бойвол буд. Баъдтар сардори «Дорпроз» Д.И. Чернов, муҳандиси асосї Л. Слодзинский-Казимирович буд.

«Дар Тољикистон соли 1927 ба чунин хулоса омаданд, ки барои хубтару бењтар ба роњ мондани корњо дар самти роњсозї тамоми шуъбањои сохтмони роњњоро дар минтаќањо таъсис дињанд ва маблаѓҳои ҳадди аќал чудо кунанд (ҳар як вилоят 5-10 ҳазор рубл)» [13, в.59].

Моњи июли соли 1927 ШКХ ҶМШС Тоҷикистон қарор қабул кард, ки корҳои сохтмони роњҳо дар қаламрави Тоҷикистон бо паҳн кардани ҳамаи имтиёзҳои барои корҳои роњ муқарраршуда эљон карда шаванд. «Музди меҳнати ҳадди аќал дар ҳаҷми 1 рублу 30 тин муқаррар карда шуд» [8,

в.247]. Ба корҳои ҷамъиятӣ тамоми корҳои заминӣ, мустақкам кардани соҳилҳо, дамбаҳо, тайёр кардани маводи сохтмонӣ, санг, рег, чӯб ва ғайра дохил карда шуданд.

Барои роҳбарии тамоми корҳои сохтмони роҳҳои аҳамияти маҳаллӣ аз 1 октябри соли 1927 дар назди Комиссариати халқии корҳои дохилии (НКВД-КХКД) ҶМШС Тоҷикистон шӯъбаи роҳу нақлиёт ташкил карда шуд [20, в.357]. Вазифа аз он иборат буд, ки марказҳои ноҳия тавассути роҳҳои магистралӣ бо пойтахти ҷумҳурӣ ва маҳалҳои аҳолинишини деҳот робита дошта бошанд.

Маблағгузори корҳои сохтмонӣ ҳам аз ҳисоби маблағҳои Комиссариати халқии корҳои дохилии (НКВД-КХКД) ва ҳам аз ҳисоби буҷети маҳаллӣ амалӣ карда мешуд. Қисми зиёди хароҷот аз ҳисоби буҷети умумииттифоқӣ пӯшонидани мешуд.

Нақлиёт шомили бахшҳои гуногун мебошад ва яке аз бахшҳои онро нақлиёти баърӣ-дарёӣ ташкил медиҳад. Он ба таври дигар флот низ ном бурда мешавад. Дар аввали ташкил шудани Иттиҳоди Шуравӣ флоти он шомили 28 адад кишти буд, ки он киштиҳо, дар маълум, тавоноии бардоштани 2689 тоннаро доштанд. Ногуфта намонад, ки дар ин маълум, яъне сохту сози киштиҳо, тољикон низ нақш доранд, аз байни 8000 коргарони ин соња 80 нафари онҳо тољик буданд.

Сарфи назар аз он ки Тољикистон кишвари маъсур ба хушкӣ аст, аммо дар қисмати љанубии он, љое ки рӯдхонаҳои Панљу Вахш бо њам мепайванданд, дарёи васе ба вуљуд меояд, ки онро Ому меноманд ва дар он љо киштиҳои хурди миёнњалм шино кардан метавонанд. Яъне, ин намуди нақлиёт низ ба Љумњурии Тољикистон хос мебошад, њарчанд дар њалми хеле кам. Аммо нақлиёти автомобилӣ нақлиёти асосии Тољикистон ба њисоб меравад.

Сохтмони роҳро марказонида ва онро ба идораи худ ҷумҳурӣ супоридан лозим буд.

«Агар аз рӯйи Иттифоқ, дар маҷмуъ, дар соли 1927 нисбат ба шумораи аҳоли зичии роҳҳои хокӣ ва автомобилӣ 243 нафарро дар 7 км мураббаъ ташкил меод, пас дар ҶМШС Тоҷикистон мутаносибан 1700 нафар дар 400 км мураббаъ ва дар вилояти Қўрғонтеппа мутаносибан 2000 нафар аҳоли дар 500 км мураббаъро ташкил меод» [69, с.110].

«Аз ин рӯ, дар қарори ШКХ ҶМШС Тоҷикистон аз 20 январи соли 1927 қайд карда шуд, ки дар асл сохтмони роҳҳо дар Тоҷикистон, аз соли 1927 оғоз ёфт, вақте ки масъалаҳои роҳҳои хокӣ ва нақлиёт дар робита ба рушди умумӣ ва рушди иқтисодии ҷумҳурӣ аҳаммияти бартаридошта пайдо гардид» [74, с.60].

Бо дарназардошти аҳаммияти сохтмони роҳ дар рушди иқтисоди Тоҷикистон ҳанӯз 6 январи соли 1927 дар ҷаласаҳои Раёсати Шурои Иқтисодии Осиеи Миёна масъалаи «ташкили шӯбаи «САЗОМЕС» дар ҶМШС Тоҷикистон» шунида шуд.

«10 феввали соли 1927 дар ҷумҳурӣ Идораи роҳсозии «САЗОМЕС» ташкил карда шуд» [69, с.122].

Дар замони Иттиҳоди Шуравӣ ба ақидае муътақид буданд, ки тамоми қоръо бояд таъти назорат ва нигоҳи як воҳиди муқтадир бошад, ки ин воҳид тамоми қоръоро пӯшиш дода, ӯмаи масоили марбут ба ин ё он соҳаро ӯаллу фасл намояд. Ин андеша баъдӣ талъиди назар шуд ва дар замони соҳибистиқлолӣ аз ин равишу усул камтар истифода менамоянд. Дар сурате, ки дар ин равиш ва бархӯрди қор ӯақиқате нуъуфтааст, ки онро набояд ноиди гирифт. Гап дар сари он, ки он равиш барои замони хеш равиши хуб буд, чун дар марӯилаи аввали қор ва аз тасмиҳои муӯим лӯнати роҳандозии қоръо ва боз аӯмоли дигар саривақтӣ буд. Аммо бо мурури замон аз байн рафт ва он ба боди фаромӯшӣсупурда шуд. Бузургманишӣ яке хислатҳои он замон буд ва он кишвар бо ин иқдом лӯну лӯлол мақому манзалат ва мартабаи хешро бо ин роҳ ба оламиён нишон меод. Қисмати илӯрои бештари қорҳои азиму бузург хислати бузургманишӣ ва худнамоӣ доштанд, дар сурате, ки гоҳан натоили номатлубе низ ба бор

меовард. Кишвари Шуравї бо сохтани корхонаъои азим, пулу шоъроъ мехост бузургї ва азамати худро дар љаъон нишон диъад ва бо ин роъ бигўяд, ки ў ягонаи даврон ва абарќудрати љаъон аст. Аз ин рў, пас аз мунъал ва ё пароканда шудани Иттиъоди Шуравї теъдоди зиёди чунин корхона ва таъсисоти мухталиф корношоъ гардида, харобу валангор гардиданд. Ва бисёри он иншоотро дигар барќарор карда нашуд.

Аз ин љиъат муассисаи «САЗОМЕС»-ро (Идораи наќлиёти маъаллии Осиёи Миёна) вазифадор карданд, ки дар ҶМШС Тоҷикистон на дертар аз 1 феввали соли 1927 идораи роҳсозиро ташкил намояд, ки кулли бахшъои дар худуди ҶМШС Тоҷикистон мавҷудбударо бо тобеяти «САЗОМЕС» ворид намоянд.

«Тибќи протоколи раќами 13 аз 16 феввали соли 1927 дар чаласаи Шурои Комиссарони Халќии ҶМШС Тоҷикистон Войткевич К.К. ба вазифаи сардори Идораи роҳсозии ҶМШС Тоҷикистон таъин гардид» [21, в.202].

«Дар давоми як соли фаъолияти Идораи роҳсозї дарозии роҳҳои чумхурї 50 фоиз афзуд, яъне то 1592 км, аз чумла 504 км, ки дар ваќти бебориш барои ҳаракати автомобилї ва чархҳо мувофиќ аст»[21, в.203]. Барои ҳаракати наќлиёти боркаш 1088 км воситаи асосии ҳаракат буроншуда (вюга) боқї монд. Дар канори василаъои љадид василаъои суннатї низ боқї монданд. Барои мисол, њаҷми зиёди интиќолро артелҳои шутурҳо иҷро мекарданд, ки ба ширкати «Союзтранс» дохил мешуданд. Парки автомошинҳо дар ҳолати ибтидоии тозатаъсис қарор дошт. Аммо рўз ба рўз вазъ дар ин самт тағйир меёфт ва теъдоди мошинҳо меафзуд ва теъдоди воситаъои суннатии наќлиёт коъиш меёфт. Сарфи назар аз мушкилоти ин давра, яъне љангъои дохилї ва мубориза ба муќобили аксулинќилобиён, Кукумати марказї ва њукуматъои маъаллї талош мекарданд, ки ба масъалаъои иҷтимої низ бирасанд ва яке аз ин масоил масъалаи бунёду сохтани роъу љодаъо мебошад. Мутобиќ ба наќшаи коръо аз сўйи ШКХ ЙМШС Тољикистон, ки санаи 23 марти соли 1927 ба таъйид расидааст. аз буъаи Комиссариати халќии роҳҳои алоќа (НКПС) дар њаљми 564991 рубл

ва аз буъаи ЉМШС Тољикистон 630 њазор рубл људо карда шуд. «Мутобиќ ба ин наќша сохтмони роњи Сарой - Қўрғонтеппа ва Душанбе - Қўрғонтеппа барномарезї карда шуда буд. Ин роњ роње буд, ки дар он наќлиёти автомобилїи боркаш дар тамоми тули он њаракат карда метавонист» [69, с.123; 73].

Чун ин роњ дар ќатори дигар роњњо њоизи ањаммият буд, аз ин рў бо азми тамом тармим ва бозсозии он оѓоз гардид ва дар роњи Саройкамар - Қўрғонтеппа пас аз тармиму таъмири он њаљми боркашонї ба маротиб афзоиш пайдо карда, то ба 280000 пуд расид, ки ин раќам барои он давра раќами андак набуд. Њамон тавре дар болотар дар ин бора зикр кардем, ин роњ дар он замон барои ин ду минтаќа, яъне Саройкамар ва Қўрғонтеппа хеле муњим арзёбї мешуд. Дар њамин љо як нуктаро ќайд кардан лозим аст, ки водии Вахш он замонњо ва њанўз њам яке аз минтаќањои муњим ва сарватманди Тољикистон мањсуб меёбад. Чун дар ин минтаќа дар канори заминњои фаррох оби мусаффо ва љонбахше мављуд аст, ки аз манотиќи кўњњои сарбаафлоки Помир маншаъ гирифта, ин моеи љонбахшро то ба ин пањнињо меоварад. Аз ин рў, ин минтаќа, яъне водии Вахш ва бавежа шањри Қўрғонтеппа (њоло ш. Бохтар), њамеша аз ањаммияти вижа бархўрдор будаанд ва имрўзњо низ чунин аст. Хушбахтона, бо фаро расидани замони Истиќлол ва ба сари кор омадни шахсияте мисли Пешвои миллат, Президенти Ҷумњурии Тоҷикистон, муњтарам Эмомалї Рањмон дарку фањми ин матлаб бамаротиб боло рафтааст ва феълан њукуматдорон ба ин масъала тавальљуњи калон зоњир мекунанд ва дар амри ободии ин минтаќа талошњои зиёдеро ба кор мегиранд ва вазїи њол баёнгари гуфтањои мо мањсуб меёбад. Пешвои миллат, Президенти Ҷумњурии Тоҷикистон, муњтарам Эмомалї Рањмон њамеша дар суханронињои хеш перомуни ин масъала тавоної ва зарфияти водии Вахш суњбат карда, ќайд мекунанд, ки тавоної ва потенциали истењсолїи ва имконоту зарфияти ин минтаќа то њанўз ба андозаи кофї мавриди истифода ќарор дода нашудааст ва дар сурати истифодаи пурраи он

мо дар Ӣамаи соӢаӢои иқтисоди миллӣ ба дастовардӢои калон ноил хоӢем гашт.

Аз ин рӯ, ин дигаргуниӢое, ки ба вуқӯъ мепайвастанд, барои замони хеш дигаргуниӢои амиќи инќилобӣ маъсуб меёфтанд. Дар тули як соли фаъолияти идораи роҳсозӣ дарозии роҳҳои хоќӣ ва автомобилӣ дар ҷумҳурӣ то 1592 км ва дар вилояти Қӯрғонтеппа то 205 км, барои ҳаракати техникаҳои боркашонӣ то 1088 км дар ҷумҳурӣ зиёд шуд.

Сарфи назар аз дастовардӢое, ки дар ин давра дар заминаи роҳсозӣ доштем, камбудиӢо Ӣанӯз дар ин лӯда хеле зиёд буданд. СупоришӢо ба кундӣ илро мешуд, василаӢои корӣ низ лавобгӯи талаботи давру замон набуд. Роҳбарии корҳои сохтмонӣ дар ин минтақа аз шаӢри Тошканд сурат мегирифт ва ин фосила дар амри илрои корҳои таъсиргузор буд. Аз ин рӯ, масъалаи кучонидани идораи роҳсозӣ ба қаламрави лумӯурӣ пеш омада буд ва коршиносони соӢа ин масъаларо ба хубӣ дарк мекарданд, ки барои лоннок кардани вазӣи корҳои дар самти сохту сози роҳҳои моро лозим аст, ки идораи онро ба қаламрави лумӯурӣ дар шакли мутамарказонида интиқол диӢем. Агар дар Ӣамин лӯ мо ба рақамҳои рӯ биоварем, ба хубӣ мебинем, ки вазӣят ҷӣ гуна аст.

Дар робита ба афзоиши барқарорсозии хоҷагии халқ, ки ба роҳи пуршиддати эҳёи худ табдил ёфта буд, Тоҷикистон вазифадор шуд, ки шабакаи роҳҳои хоќиро дар робита ба мутобиқат ба дурнамои рушди кудрати кишвар бо мақсади дохил кардани ноҳияҳои ҷудошуда ба шакли умумии иқтисодӣ ба миён орад. Ин вазифа ду гурӯҳи асосии корҳоро ташкил меод: корҳо оид ба беҳтар кардани роҳҳои мавҷуда ва ҷустуҷӯи роҳҳои нав [98, с.13].

Ба гурӯҳи аввал ин роҳҳо дохил мешуданд:

1. Файзобод - Кӯлоб дар соли 1927 117 километр дарозӣ дошт. Ӣамчунин масъала аз ин қарор буд, ки сохтмони роҳҳои ба итмом расонида шуда, онҳо дар Ӣолати беҳатар оварда шаванд.

2. Роњи Қўрғонтеппа - Қўлоб ӈудудан 120 километр масофаро дар бар мегирифт. Дар фосилаи ин ду минтақа маконҳои мушкилгузар ва хамаи қўнҳои баланд зиёд буданд. Аз ин рӯ, сохтмони ин роњ бо як қатор мушкилот мувољеъ буд. Дар аъди Шуравӣ қабл аз оғози корњо дар ин ё он самт ба омўзиши он масъала пардохта, масъаларо ӈамалониба бо љалби мутахассисони варзида омўхта, лоиња пешниҳод намуда, сипас ба корњо оғоз мекарданд. Бунёди роњи Қўрғонтеппа - Қўлоб низ дар чунин чањорчўба сурат мегирифт. Яъне, қабл аз оғози корњо он ӈамалониба омўхта шуда, лоиња омода карда шуда, сипас ба сохтмони роњ шуруъ карда шуд. Лоињаи бунёди ин роњ ӈанўз соли 1927 омода карда шуда буд.

Дар канори ин лоиња боз лоињаҳои дигаре барои самтҳои дигари манотиқи кишвар омўзиш ва омода карда мешуд. Ба ин мисол шуда метавонад масири Душанбе - Қўрғонтеппа ва Қўрғонтеппа - Сарой, ки тақрибан дар ӈамин солњо байни солҳои 1927-1930 омода карда шуда буданд. Дар ин самт барои корњои иктишофӣ, омўзишӣ ва љустуљўӣ аз буљаҳои мањаллӣ низ маблаѓњо људо карда мешуданд. Сарфи назар аз он ки он маблаѓњо нисбат ба ӈалми корњо ночиз буданд, аммо корњои муқаддамотӣ дар ин самт оғоз шуда буд ва натоилӣ љолиб ва қонеъкунандаро мунтазир шудан мумкин буд.

Мо дар болотар ӈам зикр карда будем, ки назорат ва идораи корњо аз шаъри Тошканд ба амал бароварда мешуд ва ин амал иљро ва назорати корњо дар самти роњсозӣ ва куллан иљрои тамоми корњои дигарро мушкил мегардонд. Аммо, ваќте идора ба Тољикистон мунтақил шуд ва Тољикистон чумњурии мустақил дар ӈайати Иттиҳоди Шуравӣ эълон гардид, суръати корњо дар тамоми риштањо ба маротиб ављи нав касб кард. Соли 1927 дар фасли тирамонъ таъкимбандии роњҳои қаблан сохташуда оғоз шуд, аммо ин шакли кор маблаѓҳои ӈангуфтеро тақозо мекард, ин корњо муваққатан мутаваққиф карда шуданд. Танњо соли 1928-1929, ваќте вазъи молии мамлакат, манзурамон Тољикистон, беъбудӣ пайдо кард, он дубора оғоз карда шуд.

Дар поёни соли 1927 Тоҷикистон ҳамагӣ 275 км роҳҳои хокӣ дошт, ки аз онҳо танҳо 137 км барои ҳаракати автомобилӣ мувофиқ буд.

Ҳамеша лӣғати иқдом намудан ба ин ё он кор мо бояд ба собиқаи анъоми ин корҳо дар гузашта рӯ биоварем. Агар имрӯзҳо дар кишвар ба роҳсозӣ тавалъуъ мекунамд ва мутобиқ ба гуфтаҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон: «Бо таҷдиду азнавсозии роҳҳои мошингард дар зарфи панҷ соли охир тибқи арзёбии Форуми ҷаҳонии иқтисодӣ мавқеи Тоҷикистон дар радбаандии ҷаҳонӣ аз рӯйи нишондиҳандаи сифати роҳҳо дар байни 165 давлати ба таҳқиқот фарогирифташуда аз зинаи 50 ба 44-ум баромада, нисбат ба солҳои қаблӣ 6 зина баланд гардид»¹ бошад, пас андешаи сохтмони роҳҳо ва ба кишвари транзитӣ табдил додани Тоҷикистон низ аз солҳои аввали Истиқлоли давлатӣ ва бунёди шоҳроҳҳо сарчашма мегирад.

Вақте мо ба асноди таърихӣ нигоҳ мекунем, мебинем, ки солҳои 1927-1928 сохтмони шоҳроҳҳо қабл аз ӯама барномарезӣ шудааст, чун тавассути ин қабил сохтмонҳо кулли иқтисоди мамлакат тақон хӯрда, ба ӯаракат мебарояд. Яъне, шоҳроҳҳо ба масобаи шоҳрағҳои хунгарди бадан дар иқтисоди мамлакат ин нақшо рофо мекунамд.

Маблағҳои асосӣ барои сохтмони роҳҳои Душанбе - Қӯрғонтеппа равона карда шуданд. Соли 1928 шоҳроҳи Душанбе – Қӯрғонтеппа - Сарой, инчунин бо тавалъуъ ба рушди иқтисодии манотиқи лӯдоғона сохта шуд. Роҳҳои асли ва шоҳроҳҳо маъмулан ба бунёди роҳҳои маъаллӣ ва дуомдараља мусоидат мекунамд, чун пас аз бунёди шоҳроҳ ва расидани техникаи азими роҳсоз ин қабил роҳҳо дар камтарин фурсат бунёд мегарданд.

Идораи «Наркомторгпром» санаи 7 сентябри соли 1927 ба Шӯрои Иқтисодии Осиёи Миёна (СредазЭКОСО) ва намояндагии тоҷик дар Тошканд бо дархосте мурулӣат намуд, ки ин идора дар шаъри Қӯрғонтеппа дафтари худро ифтитоъ кунад. Ин нома ба идороти болоӣ шомили мавориди

дигар корњо низ буд, ки онњоро бо далелњои асосї собит менамуд ва дархост мекарданд, ки њар чи зудтар ин идора ба шањи Қўрғонтеппа мунтакил карда шавад, то корњо ва лъараёни онњо суръати лъадид касб намоянд. Воќеан њам, ваќте ба асноди таърихї назар меандозем, мебинем, ки пас аз интиќоли ин идора ба макони нав корњо суръати нав касб карда натиљањо низ назаррас шуданд.

Дар шаҳри Қўрғонтеппа идораи давлатї ташкил ёфт, ки дар он чо ба корҳои нақлиётї назорат мекарданд, нақлиётро ташкил карда, тарифҳои якхеларо барои интиќоли борҳо муқаррар менамуданд ва дар маҷмӯъ бо интиќоли пуршиддати борҳо машғул буданд.

Солҳои 20-уми қарни ХХ дар Осиёи Марказї ва бавежа, Тољикистони тозатаъсис, корњои азиме дар њамаи соњањои њаёти лъомеа роњандозї мешуданд. Яке аз чунин корњо ин риволуи равнаќ додани соњаи пахтакорї буд: «Барои ин кор 16 феввали соли 1927 КИМ ва ШКХ ЉМШС Тољикистон қароре дар бораи муњолїр намудани ањолии ноҳияњои вилояти Қўлоб: Балчувон, Ховалинг, Шуробод, Муъминобод, Сарихосор, Даштичум ва Фархор 4057 нафар ба вилояти Қўрғонтеппа бароварда буд» [104, с.20].

«Комиссариати халқии молияи ҚШС Ўзбекистон аз рўйи бучети маҳаллии ҚМШС Тоҷикистон барои солҳои 1927-1928 хароҷоти сохтмони роҳҳои аҳаммияти маҳаллиро дар ҳаҷми 606073 рубл муқаррар кард»[104, с.20].

Мо дар болотар низ дар ин бора қайд кардем ва боз ишора мекунем, ки барои шароити кўњии Тољикистон њатто њамон як километр роњи асосии бунёдшуда њоизи ањаммияти лъиддї мебошад. Чун роњњо барои инкишофи тамоми соњањои иќтисоди мамлакат мусоидат хоњанд кард ва рафту омади ањолиро дар тамоми сол таъмин хоњанд кард.

«Дар соли 1928 дар назди шуъбаи роҳҳо бюрои лоиҳавї ташкил карда шуд, ки намунаи аввалини мақомоти махсуси лоиҳавї-чустучўии «Дорпроз» буд, ки 1 апрели соли 1929 таъсис дода шуда буд»[104, с.35].

Пас аз таъсис ин корхона корњо дар заминаи таъйии лоињањо барои бунёди роњу пулњои хурд ва хобондани ќубурњои гуногун авли нав касб кард. Дар амри таъмини мутахассисони соња шањрњои Москва, Ленинград, Саратов ва дигар шањрҳои Иттиходи Шуравӣ кумак мерасонданд. Мутахассисоне, ки дар таълимгоњњои ин шањрњо таъсил карда буданд, дар мањаллњо дар баробари иљрои супоришу вазифањои кории хеш ба тарбияи кадрњои мањаллӣ машѓул мешуданд ва ин корњо дар камтарин фурсат натиљањои назаррас ба бор меовард. Синфи коргари мањаллӣ низ бо ин роњ тарбия ёфта, теъдоди коргарони фаннӣ ва техникӣ мо низ зиёд мешуд.

Аз гуфтањои боло чунин хулоса кардан мумкин аст, ки солњои 1927-1928 асосан масъалаи бунёди шоњроњњо мавриди таълил ва пайгири ќарор мегирифтанд. Маблаѓњо низ асосан аз буљети мамлакат ба ин самт равона карда мешуданд. Ваќте мо асноду мадорик ва дигар њуљьятњои марбутаро вараќ мезанем, мебинем, ки талашњои њамагонӣ дар иртибот ба бунёди пулу льода ва роњњо барабас набудааст.

«Дар тағйирот ва илова ба қарорҳои қаблан қабулшуда дар нақшаи сохтмони роҳҳо барои солҳои 1927-1928 тақсимоти қарзҳо дар ҳаҷми 414073 рубл буд, ки аз он 90000 рубл барои сохтмони роҳи Саройкамар - Қўрғонтеппа чудо карда шуда буд» [52, с.24].

Як нуктаро дар њамин лоя қайд кардан ба маврид аст, ки кишвари қўњистонии мо аз сангу шаѓал бой аст ва аз ин рў КМ ЫК ва Ыкумати Тољикистон ба хотири арзон ва зудтар тамом шудани роњсозӣ шаѓалпўш кардани роњњоро авлотар донист ва чунин қарор низ қабул намуд. Ин қарор боиси он шуд, ки хориҷи роњсозӣ ба маротиб камтар шавад ва суръати роњсозӣ афзоиш ёбад. Инчунин, иштироки дигар корхона ва идорањо ва ањолии мањаллиро дар ин самт таъмин намуд, яъне корхона ва идорањои гуногун ва ањоли низ ба сохту сози роњњо ворид гашта, дар ин самт кумакњои бедареѓ расониданд.

Бунёди роњњо дар ин давра асосан дар манотиќи лянуби лумњури, аз чумла Қўрғонтеппа, суръати хуб дошт. Дар охири сол барои адои сохтмони

роҳҳои Душанбе - Қўрғонтеппа 340000 рубл ҳудо карда шуд, аммо дар робита ба ҳудо накардани маблағҳо тибқи нақшаи сохтмони роҳ аз қарзҳои ҚМШС Тоҷикистон дар ҳаҷми 128000 рубл роҳ нотамои монд. Тибқи рӯйхат 70000 рубл руҳсатӣ пешбинӣ шуда буд, ки маблағҳои норасоиро «САЗОМЕС» пардохт мекард.

Мувофиқи нақшаи корҳо дар роҳҳои маҳаллӣ дар доираи маблағгузори пешбинишуда ба Раёсати роҳсозии кишвар супориш дода шуд, ки ба ШКХ ҚМШС Тоҷикистон нақшаи давлатиро на дертар аз 15 майи соли 1928 пешниҳод кунад [22, в.54].

Дар давраи ба итмом расонидани сохтмони роҳи автомобилгард зарурати ба зудӣ ба анҷом расонидани ин корҳо ба миён омад, зеро ш. Қўрғонтеппа [3, в.2; 52, с.19; 115, с.18], ки дар ин ҷо аз ҳама зиёд маҳсулоти кишоварзӣ буд, ба роҳе ниёз дошт, ки дар он миллионҳо пуд ва нақлиёти ба шароити муосир мувофиқтарро баровардан мумкин буд. Инчунин, дар ин давра тасмим чунин буд, ки роҳҳои ағамияти магистралидоштаро бештар бисозанд ва аз ин тариқ ба сохту сози роҳҳои ағамияти маҳаллидошта оғоз кунанд. Ворид намудани мошинҳои калони боркаш низ яке аз масъалаҳои муҳими рӯз ба ҳисоб мерафт, чунки аз манотиқи ҷануб бояд маҳсулоти кишоварзӣ ба дигар манотиқи кишвар ҳамлу нақл дода мешуд.

Таҳқиқотҳо дар миқёси васеъ дар роҳи Сталинобод - Қўрғонтеппа гузаронида шуданд. Сохтмони аввалини ин роҳҳо то 1 декабри соли 1927 анҷом ёфт.

Масъалаи дигаре, ки кори сохту сози роҳҳои душвор мегардонид, ин харобкорӣ ва вайронкории босмачиҳо ва гурӯҳҳои аксулинкилобӣ буд. Ин унсурҳо ба ҳар восита мехостанд, садди роҳи тараққиёт ва пешравиро бигиранд ва нагузоранд, ки ҳукумати ҷадид таъким ёфта, мустанкам гардад. Аз ин рӯ, коргарони роҳсоз дар баробари анҷом додани корҳои роҳсозӣ зимни ҳамлаи босмачиҳо ба объектҳои давлатӣ ва деҳот яроқ ба даст гирифта бар алайҳи онҳо мелянғиданд.

Дар иҷрои ҳамаи ин корҳои азим коркунони нақлиёти автомобилӣ бевосита иштирок кардаанд. Мувофиқи ҳуҷҷатҳои бойгонӣ, соли 1928 дар ҷумҳурии ҳамагӣ 17 автомобил буд.

«Соли 1928 Комитети иҷроияи марказӣ ва Шурои комиссарони халқи ИҶШС қарори махсус қабул намуда, ҳукуматҳои ҷумҳуриҳои иттифоқиро вазифадор карданд, ки дар назди Шуроҳои Комиссарони халқи ҷумҳуриҳо Раёсатҳои роҳу нақлиёти автомобилӣ ташкил диҳанд. Ин раёсатҳо бояд ба хоҷагии роҳсозӣ роҳбарӣ мекарданд ва ҳаракати нақлиёти автомобилро ба тартиб меандохтанд. Дар асоси ҳамин қарор соли 1929 дар Тоҷикистон идораи «Гаджикдортранс» ташкил дода шуд. Раёсат кори сохтмони роҳро дар асоси нақшаи муайян ба тартиб даровард, онро мувофиқи мақсадҳои иқтисодӣ ва категорияи муайяни техникӣ пеш бурд. Дар ибтидои панҷсолаи якум шабакаи роҳҳо боз 164 км афзуда, ба 1665 километр расид» [134, с.10].

Дар ӯамин ӯо як далелро зикр кардан лозим аст, ки дар байни минтақаҳои Тоҷикистон роҳҳои автомобилгард ба таври бояду шояд ӯанӯз вуљуд надошт. Аз ин рӯ, ифтитоҳи роҳи автомобилгарди Душанбе - Саройкамар – Фархор - Кӯлоб дар санаи 4 октябри соли 1928 барои аӯолии ин манотиќ ва куллан Тоҷикистон ӯодисаи таърихӣ буд. Роҳ асоси рафтӯомад ва зиндагии мардум маӯсуб ёфта, боиси пешрафт ва тараққии он манотиќ ва куллан мамлакат мегардад. Барои мамлакат ин роҳ моӯнияти муӯимми иқтисодӣ дошт, чунки маркази кишварро ба манотиќи ӯануб ва пахтакор пайваст намуда, рафтӯомади мардумро ба маротиб осон менамуд. «Мутобиќ ба асноди таърихӣ, дар аввалин рӯзе, ки ин ӯода ифтитоҳ ёфта буд, мошинаи тамғаи «Форд» 10 нафар мусофирро дар муддати 30 соат бо тай кардани 400 километри роҳ ба ш. Душанбе оварда расонд»[134, с.25]. Ин далелӯо шояд аз ин диди имрӯзиён он қадар ӯам муассир набошанд, аммо барои он солӯо ва барои мардум воқеан ӯодисаи таърихӣ ва фаромӯшнашаванда буданд.

Моҳи октябри соли 1928 роҳҳои хокии Душанбе - Кӯлоб ба воситаи Ҷилликӯл (н. Дӯстӣ) ва Фархор, Душанбе - Янгибозор (ш. Ваҳдат) кушода

шуд. Сохтмони роҳҳои хокии Душанбе - Варзоб, Янгибозор (ш. Вахдат) - Обигарм, Янгибозор (ш. Вахдат) - Кӯлоб ба воситаи Норақ ва ғайра сар шуд. «То 1 октябри соли 1929 дар ҷумҳури 981 километр роҳи хокии аробагард ва 88 километр роҳи автомобилгарди шағалпӯш сохта шуда буд» [132, с.56-62].

Лекин дар он давра вазифаи асосӣ дар соҳаи нақлиёт сохтмони роҳи оҳани Душанбе - Тирмиз буд, ки он бо қарори Шурои меҳнат ва мудофия дар соли 1926 вусъат ёфт. Отряди сермиллати бинокорони роҳи оҳан касалиҳои оммавии варача, душворихоӣ таъминот ва ҳуҷумҳои душманони Ҳокимияти Шуравиро бартараф намуда, бо ғайрати том ба сӯи шарқ роҳи пӯлодин мекашиданд.

Дар солҳои 1928-1929 Комиссариати халқии корҳои дохилии (НКВД-КХКД) ИҶШС барои корҳои роҳу пул 1266,8 рубл ҷудо кард, аз маблағҳои буҷети маҳаллӣ 110477 рубл ҷудо карда шуд [6, в.134].

Аввалин мошинҳои боркаш ва заминдорӣ дар водии Қӯрғонтеппа дар солҳои 1928-1929 оварда шуданд. Аввалин мошин аз Душанбе ба Қӯрғонтеппа 15 сентябри соли 1927 омад.

«Аз 1 апрели соли 1929 «Дортранс-2» -и ҶМШС Тоҷикистон, баъдтар «Главдортранс»-и ҶШС Тоҷикистон, ки ба системаи «Судортранс» (Судортранс) дохил шуда буд, ташкил карда шуд, ки аз Комиссариати халқии роҳҳои алоқа (НКПС) ҷудо карда шуд ва ташкили идораҳои роҳсозӣ, корҳои мустақили лоиҳавӣ-ҷустуҷӯӣ оғоз ёфт» [132, с.75].

Дар оғози панҷсолаи аввал Тоҷикистон 1644 км роҳҳои хокӣ дошт, ки аз он ҳамагӣ 34 км бо санг пӯшонидани шуда буд. Шумораи роҳҳо тақрибан 11 ҳазор км буд [66, с.480; 73, с.65; 145, с.29].

Рӯзи 1 апрели соли 1929 ташкилоти лоиҳавӣ-ҷустуҷӯии роҳ «Дорпроз» таъсис дода шуд. Ин идора соҳаи баъд ба «Тоҷикгипротрансстрой» (Государственный проектно-изыскательский институт-ГППИ) Институти давлатии лоиҳакашӣ-ҷустуҷӯӣ табдил ёфт [74, с.60].

10 сентябри соли 1929, яъне қариб 2 моҳ пеш аз муҳлати муайяншуда, сардори сохтмон, собиқ челонгари Қизил Арвот В.Д. Карамов аввалин

поездҳо ба Душанбе овард. Ин воқеа дар арафаи кушода шудани анҷумани Ҷамоати Шӯроҳои Тоҷикистон, ки он дар бораи ташкил карда шудани ҶШС Тоҷикистон декларатсия қабул намуд, ба вуқӯи омада буд [132, с.56-62].

Соли 1929 ба муносибати сохтмони канали Вахш ҳукумати Иттифоқи Шуравӣ дар бораи сохтани роҳи оҳани камбар, ки он бояд сохтмони иншооти бузурги гидротехникии онвақтаро бо нақлиёт таъмин мекард, қарор қабул намуд.

«Дар давоми солҳои 1930-1940 ҳазорҳо километр роҳҳои автомобилӣ сохта шуд. Аз ҷумла, баландтарин роҳи автомобилгарди ҷаҳон Ош - Хоруғ низ дар ин давра сохта ба истифода дода шуд. Дар ҷамъи онҳо як нуктаро қайд кардан ба маврид аст, ки бунёди ин роҳ барои Тоҷикистон ва ИҶШС ӯрози аҳаммияти стратегӣ буд. Барои он ки, аз як тараф, қудрат ва тавоноӣ ва бузургии неруи муъандисӣ ва фаннии Иттиҳоди Шуравӣ ва аз сӯи дигар, пешравиро дар кишвари кӯнустони Тоҷикистон нишон меод ва бо ин роҳ гуфтанӣ мешуд, ки бунёди он, мо дар давлати коргару деҳқонон ба чи қорӯи қодирем» [57, с.7].

Вазиҳои асосии нақшаи панҷсолаи хоҷагии роҳҳо бо санг пӯшонидани магистралҳои аҳаммияти аввалиндараҷа, иваз кардани як қатор роҳҳои берунӣ бо роҳҳои хокӣ, сохтани роҳҳои воридшавӣ барои колхозҳо ва совхозҳо буд. Нақшаи панҷсолаи аввал (с. 1928-1932) гузаронидани таҷдиди хоҷагии қишлоқ, баланд бардоштани тамоми соҳаҳои онро пешбинӣ мекард. Инҳо, пеш аз ҳама, пахтакорӣ, рушди саноат бо суръати баланд, омӯзиши захираҳои бойи ҷумҳурӣ ва қорқарди қонҳои аллақай кушодашуда, рушди обёрӣ ва энергетика буданд. Дар робита ба ин, аҳаммияти хоҷагии роҳ ва нақлиёт боз ҳам афзуд, ки бе рушди онҳо рушди бомуваффақияти хоҷагии халқ, дар маҷмӯъ, ғайриимкон буд.

Азбаски монетаи қиддӣ дар роҳи татбиқи саноатикунони Тоҷикистон роҳи автомобилгард буд, набудани воситаҳои муосири алоқа (то оғози панҷсола ҳатто пойтахти ҷумҳурӣ бо шабакаи умумии роҳи оҳани кишвар

пайваст набуд), роҳҳои автомобилӣ, ки тамоми сол Душанберо бо ноҳияҳои ҷумҳурӣ мепайванданд, нақшаи панҷсолаи якум рушди васеи сохтмони роҳро пешбинӣ мекард. Роҳҳои аввалиндараҷаи панҷсолаи аввал (с. 1928-1932) муайян карда шуданд: Тирмиз – Қубодиён – Ҷиликӯл - Кӯлоб (240 км).

Идеяи саноатикунонӣ дар нақшаҳои панҷсолаи пеш аз ҷанг амалӣ карда шуд. Конфронси XVI ҳизбӣ, ки моҳи апрели соли 1929 баргузор шуд, нақшаи панҷсолаи аввали рушди хоҷагии халқи кишварро тасдиқ кард, ки он аз ҷониби Анҷумани V Шуроҳои ИҶШС дар моҳи майи соли 1929 тасдиқ карда шуд. Вазифаи асосии панҷсола аз он иборат буд, ки кишварро аз давлати аграрӣ-индустриалӣ ба давлати индустриалӣ-аграрӣ табдил диҳад [100, с.18]. Таҳияи нақшаи панҷсолаи ҶМШС Тоҷикистон моҳи майи соли 1927 оғоз ёфт, ки дар он тезисҳо ба ҳисоботи Раиси ШКХ ҶМШС Тоҷикистон А. Ҳоҷибоев дар ҷаласаи Раёсати КИМ Шурои ҶМШС Тоҷикистон дар бораи аз нав дида баромадани нақшаи ояндадори ҷумҳурӣ муҳокима гардид. Дар робита ба ин ба рушди сохтмони роҳҳо ҷойгоҳи муҳим дода мешуд. Вазифаи ба итмом расонидани сохтмони роҳи оҳан, ки тамоми ҷумҳуриро бо ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна мепайвандад ва идомаи он дар шакли роҳи паҳнбар то Қўрғонтеппа сохтмони роҳҳои автомагистралӣ гузошта шуд. Инҳо самтҳои асосии нақшаи панҷсолаи аввали рушди хоҷагии халқи ҶМШС Тоҷикистон дар соҳаи саноат ва нақлиёт буданд.

Мо хуб медонем, ки соли 1929 барои кишвари азизамон Тоҷикистон соли хуб ва бобарор буд, чун дар ин сол, яъне: «...соли 1929, мутобиқ бо қарори Анҷумани III Шуроҳои ҶШС Ўзбекистон, ноҳияи Хучанд ба Тоҷикистон дода шуд ва моҳи октябри соли 1929 ҶМШС Тоҷикистон ба ҶШС Тоҷикистон табдил ёфт[100, с.25]. Ин як воқеаи бузург дар ҳаёти мардуми тоҷик буд. Дар робита ба ин, нақшаи панҷсолаи аввали ҷумҳурӣ ба самти афзоиши нишондиҳандаҳои мушаххаси он аз нав дида баромада шуд. 6-15 юни соли 1930 Анҷумани I таъсисии ҲК(б) Тоҷикистон баргузор гардид, ки он оид ба масъалаҳои муҳимтарини сохтмони ҷомеаи нави сотсиалистӣ дар ҷумҳурӣ қарорҳои мушаххас қабул кард. «Дар қарорҳои

анҷуман инчунин ба рушди саноати масолеҳи сохтмонӣ ва сохтмони роҳҳо ишора карда шуд. Вазифаи сохтмони роҳи Сталинобод - Қўрғонтеппа гузошта шуд» [66, с.481-482].

Лоихаи нақшаи панҷсолаи аввали рушди хоҷагии халқи ҶМШС Тоҷикистон дар конфронси II ҳизбии вилояти Тоҷикистон, ки аз 3 то 10 феввали соли 1929 баргузор шуд [9, в.5; 23, в.11], баррасӣ карда шуд. Конфронс қайд кард, ки банақшагирӣ тибқи қарори анҷумани XV ВКП(б) суръати тезтари рушди хоҷагии ҷумҳуриро дар муқоиса бо ноҳияҳои марказии мамлакат, бартараф намудани нобаробарии иқтисодии Тоҷикистон нисбат ба дигар ҷумҳуриҳои ИҶШС ва дар маҷмӯъ вазифаҳои пешбиниамудаи лоихаи нақша дар назар дошта, ба талаботи рушди ҷумҳурӣ ва манфиатҳои иқтисодии тамоми Иттиҳоди Шуравӣ мувофиқат мекунад.

Дар қатъномаи конфронс оид ба нақшаи панҷсола масъалаи васеъ кардани сохтмони роҳи оҳан, роҳҳои автомобилгард ва рушди алоқаи автомобилӣ дар Тоҷикистон ба миён гузошта шуд.

«Анҷумани XV ВКП(б) ҳамчун яке аз вазифаҳои муҳимтарин «васеъ кардани шабакаи нақлиёт ва кори он, ки ниёзҳои истеҳсолот ва гардиши молро фаро мегирад, ба ҳаёти хоҷагии халқи кишвар минтақаҳои навро ворид мекунад, манбаъҳои нави бузурги рушди қувваҳои истеҳсолиро мекушояд ва ниёзҳои мудофиаро таъмин мекунад», гузошт. Шурои Комиссарони халқии Тоҷикистон, ки қарори анҷумани XV ВКП(б)-ро иҷро мекард, 26 сентябри соли 1929 қарор қабул кард, ки нақшаи панҷсолаи сохтмони роҳро мувофиқи рушди умумии иқтисодии ҷумҳурӣ тартиб диҳад» [62, с.174].

«Сохтмони роҳҳо дар шароити минтақаи Қўрғонтеппа мушкилоти зиёд дошт. Сохтмончиён аксар вақт дар зери боронҳои доимӣ, дар барф, дар обу лой кор мекарданд. То октябри соли 1929 дар ҷумҳурӣ 88 км роҳи сангфарш, 981 км роҳҳои хокӣ ва 1647 км роҳҳои боркаш мавҷуд буданд» [62, с.176].

Пас аз табдил додани ҶМШС Тоҷикистон ба ҷумҳурии иттифоқӣ дар соли 1929 идораи роҳсозӣ, ки ба ҶШС Ўзбекистон тобеъ буд, ба ташкилоти мустақили идораи асосии шоҳроҳ ва роҳҳои хокӣ (Тоҷикглавдортранс)-и

ҶШС Тоҷикистон таъсис дода шуд. Дар соли 1929 институти лоихавии «Дорпроект» («Тоҷикгипротранстрой») ташкил карда шуд, ки тавонист дар муддати кӯтоҳ кори худро ташкил кунад ва ҳамаи иншоотро бо ҳуҷҷатҳои зарурии лоихавӣ-сметавӣ мучахҳаз кунад. Дар соли 1935 озмоишгоҳи маводи роҳсозӣ ташкил карда шуд [98, с.15; 104, с.15]. Ин озмоишгоҳ ва идораҳои дигаре, ки пас аз ташкили ЉШС Тоҷикистон фаъолияти худро дар қаламрави Тоҷикистон оғоз намуданд, қорҳои зиёдеро дар заминаи лоиҳакашӣ ва дигар қорҳои сохтмонӣ ба анҷом расониданд. Ин идораҳои баъд низ дар лоиҳакашӣ ва сохтмони роҳу лӯда ва дигар иншооти идорию маъмурӣ нақши қалидӣ мебозид.

Барои дар қаламрави дохилии ҷумҳурии баргараф кардани мушкилоти қорҳои аввали ташаккули Ҳокимияти шуравӣ сохтмони роҳи оҳан, автомобилӣ ва паҳнбар, беҳтар кардани роҳҳои хокӣ оғоз ёфт, пеш аз ҳама, ин роҳҳо дар қаламрави ноҳияҳои рушдёрфта ва сипас дар минтақаҳои кӯҳӣ, ки амалан аз қорҳои беруна ҷудо карда шуда буданд, ташкил карда шуданд. Дар соли панҷсолаи аввал сохтмони иншооти саноатӣ ва фарҳангӣ бо суръати беназир рушд кард, дар ҷумҳурии бо ташаббуси КМ ВКП(б) ва қонунгузорию Шуравӣ дар қануби Тоҷикистон муттаҳидшавии системаи бузурги обёрӣ оғоз ёфт.

«Сохтмон алоқаи доимии ноҳияҳои қанубиро бо пойтахти ҷумҳурии талаб мекард, сохтани роҳҳои хубе, ки дастрасӣ ба маводи заруриро барои сохтмон таъмин мекарданд. Афзоиши пахтақорӣ, саноат, ташкили ноҳияҳои нав, зиёд кардани аҳолии минтақаи Қӯрғонтеппа сохтмони роҳҳои нави муосирро талаб кард, ки ин минтақаро бо пойтахти ҷумҳурии - Душанбе пайванданд» [9, в.5].

«Сохтмони роҳҳо дар минтақаи Қӯрғонтеппа дар шароити баланд бардоштани дараҷаи сиёсӣ ва меҳнатии қолхозчиён, қорҳои МТС ва совхозҳо сурат гирифт. Дар муддати кӯтоҳ ҳаҷми зиёди қорҳои заминқорқунӣ иҷро карда шуданд» [104, с.12].

«Дар панҷсолаи аввал барои рушди нақлиёт дар ҷумҳурӣ 223,2 миллион рубл сарф карда шуд, ки 185 миллиони он ба сохтмони корҳои васлкунӣ сармоягузорӣ карда шуд» [9, в.15].

Вазифаи асосии нақшаи панҷсолаи аввали хоҷагии роҳ пӯшонидани сарбанди сангини магистралҳои зичтар, ба истиснои роҳҳои баромади роҳҳои хокӣ, сохтмони роҳҳои воридшавӣ барои совхозҳо ва колхозҳо буд.

«Корҳои «Тоҷикглавдортранс» 1 майи соли 1929 оғоз ёфт. Ҳама вақт бо суръати пурзӯр, ҳар соат ба ҳисоби миёна 2200 нафар кор мекарданд. Аҳаммияти ин роҳро ҳис намуда, пешниҳод гардид, ки сохтмони роҳҳо дар минтақаи Қўрғонтеппа то 1 декабри соли 1929 ба анҷом расад ва маблағи он то 1395 ҳазор рубл зиёд карда шуд» [100, с.19].

15 декабри соли 1929 ҷамъияти «Тоҷикавтотранс» ташкил карда шуд, ки дар заминаи он минбаъд Вазорати нақлиёти ҶШС Тоҷикистон таъсис дода шуд.

Ҳамин тавр, дар ин зербоб таърихи таъсиси заминаҳои сохтмони роҳҳо дар вилояти Қўрғонтеппа мавриди таҳқиқи илмӣ қарор гирифта, маълум гардид, ки нахустин кўпрук дар мавзеи Пули Сангини болои дарёи Вахш дар қаламрави ш. Норак сохта шуда буд. Қайд кардан ба маврид аст, ки сохтмони роҳҳо ва пулҳо дар шароити ниҳоят вазнин ба амал меомад, яъне сохтмончиён гоҳе бо асбобҳои сохтмонӣ ва гоҳе бо яроқу аслиҳа сару кор мегирифтанд. Ба ҳамаи ин душвориҳо нигоҳ накарда, нақшаҳои давлатии сохтмони роҳу пулҳо дар вилояти Қўрғонтеппа дар солҳои 20-уми асри ХХ бо сифати баланд ба анҷом расид.

1.2. Шароитҳои сохтмони роҳ дар Тоҷикистони Ҷанубӣ (с.1930-1939)

Ба шароитҳои номуносиби солҳои сиёми асри ХХ нигоҳ накарда, сохтмони роҳу пулҳо дар Тоҷикистони Ҷанубӣ идома меёфт. Муҳитҳои асосӣ ба роҳи Душанбе - Қўрғонтеппа, Саройкамар - Фархор равона карда шуданд ва дар охири соли 1929 сохтмони ин роҳ ба анҷом расид.

Ҳангоми сохтмон ва таъмири роҳҳои нақлиётгарди байни шаҳрҳои Қўрғонтеппа - Кўлоб аз тарафи ҳукумат маблағҳои зиёде ҷудо гардид. Аз ҷумла барои сохтмони роҳҳои ин шаҳрҳо дар солҳои 1929-1930 зиёда аз 225 ҳазор рубл ҷудо гардид, дар солҳои 1930-1931 1 миллиону 839 ҳазор рубл ҷудо гардида, дар соли 1931-1932 барои таъмири роҳҳои нақлиётгарди байни шаҳрҳои Қўрғонтеппа - Кўлоб 2 миллиону 322 ҳазор рубл ҷудо гардид [100, с.19].

Дар Тоҷикистон барои сохтмони роҳҳои нақлиётгард, барои солҳои 1929-1930 маблағи 5 млн. 726 ҳазор рубл ҷудо гардид, ки муҳлаташ 2 сол буд.

Дар сохтмони роҳҳои нақлиётгард танҳо 40% коргарони техникӣ буданд. Бинобар он дар давоми ду сол нақшаи сохтмони роҳҳо 24,7 фоиз иҷро гардид [12, в.75; 14, в.2; 18, в.63].

Сохтмони роҳҳои пайвастае, ки аз минтақаи кӯҳӣ мегузаштанд, душвортар буд, қисми гузаргоҳ аз ҷониби минтақаи Қўрғонтеппа дар робита бо поёнравии шадид душворсоз буд.

Моҳи майи соли 1930 сохтмони қитъа дар роҳи Душанбе - Қўрғонтеппа оғоз ёфт, ки ин аввалин роҳи сангпӯш дар ҷумҳурӣ буд. Сохтмони ин роҳ, дар робита ба рушди сохтмони обёрии Вахш, кори аввалиндараҷа ва асосии «Тоҷикглавдортранс» буд. Соли 1930 дар сохтмон 54 бригадаи зарбдор таъсис дода шуд. Коргарон нақшаҳоро 150% иҷро мекарданд. Ҳукумати иттифоқӣ барои ба итмом расонидани сохтмон дар соли 1932 400 ҳазор рубли иловагӣ ҷудо кард. Сохтмони роҳ дар шароити хеле вазнин сурат гирифт. Роҳсозон аз масофаи дур об мекашониданд.

«16 декабри соли 1932 роҳсозони муҳандисӣ дар бораи ба охир расидани сохтмони роҳи нақлиётгарди Душанбе - Қўрғонтеппа ҳисобот доданд. То сохтмони ин роҳ барои интиқоли бор 3-4 шабонарӯз лозим буд. Соли 1933 бо ин роҳ зиёда аз 10 ҳазор тонна бор кашонида шуд. Кушодани роҳ имконият дод, ки кашонидани борҳо чор маротиба афзояд» [73, с.6-9; 99, с.37].

Корҳо оид ба сохтмони роҳи хокӣ Чиликӯл - Саройкамар, ки бо роҳи воридшавӣ кушода мешавад, ба анҷом расид. Бо интиқоли борҳои зикршуда ба бандари дарёи Амударё рушди иқтисодии минтақаи Қўрғонтеппа таъмин карда шуд.

Соли 1930 дар ҷумҳурӣ колхозҳо таъсис дода шуданд. Дар охири соли 1930 дар шаҳри Қўрғонтеппа истгоҳи нахустини мошинӣ-тракторӣ (МТС) таъсис дода шуд, ин истгоҳ дар ҷамон сол дорои 25 трактори тамғаи «Фарзан» ва «Жандир» буд [104, с.20; 144]. Ин иқдоми хеле асосӣ ва бунёди дар масири таъсиси ин қабил истгоҳҳои техникӣ буд, чунки ин маконҳо дар баробари илҳои корҳои техникӣ ва саъроӣ макони тарбияи кадрҳои фанӣ ва техникӣ барои ҷумҳурии навтаъсис маъсуб меёфтанд.

Дар анҷумани XVI ВКП(б) (с. 1930) суханронӣ карда, котиби КМ ҲК(б) Тоҷикистон М.Д. Ҳусейнов гуфт: «...масъалаи нақлиётӣ дар Тоҷикистон масъалаи марказӣ аст, ки ҳалли он ба маънои асли қафо мебошад. Бояд иқдор шуд, ки дар ҳоли ҳозир мо дар Тоҷикистон нақлиёти зиёд надорем ва он наздики 25% бо нақлиёт таъмин аст. Ин норасоӣ боиси он мешавад, ки мо ҳосили маъсулотии кишоварзӣ ва як қатор маъсулотҳои дигари муҳимро, ки дар қаламрави ҷумҳурии истеҳсол мекунем, ба ҷойҳои дигар ба фурӯш бароварда наметавонем. 33 ҳазор пуд ашёи хоми пӯст, 27 ҳазор пуд нах ва зиёда аз 2 ҳазор пуд пашм дорем. Аммо имконоти интиқоли онҳоро ба бозорҳои мавриди назар надорем. Соли 1929 мо тавонистем 120 вагон пахта ирсол намоем. Агар дар ин масъала мо пофишорӣ накунем, итминон нест, ки соҳаи минбаъда мо битавонем супориш ва нақшаҳои пайрезисшударо илҳо кунем» [73, с.74].

Яке аз нақлиётҳои муҳимми дигар барои ҷумҳурии ин нақлиёти ҷавоӣ буд, ки он низ оғишта-оғишта дар ҷумҳурии рушду тараққӣ мекард. Аз ин назар барои минтақаи Қўрғонтеппа низ ин навъи нақлиёт нақши назаррас дошт ва нуфузи он дар он шабу рӯзҳо ӯар чи бештар мешуд. Соли 1930 дар минтақаи Қўрғонтеппа ба бунёди майдончаҳои барои ҷавопаймоҳои оғоз карданд ва дар ин хатсайр ҷавомпаймоҳои тамғаҳои «АН-2» ва «АНТ-9»

парвоз мекарданд. Ногуфта намонад, ки ин навъи ӯвопаймоё барои лумбури камзамини мо кулай буда, ӯанӯз ӯам дар фазои Толикистони соӯибистиқлол парвоз карда истодаанд. Онӯо дар баробари мусофиркашонӣ корӯои гуногуни хоӯагии кишлоқро анӯом медиӯанд. Андозаи сармоягузорӣ барои рушди нақлиёти авиатсионӣ дар ҳачми 1920 ҳазор рубл, аз чумла 1650 ҳазор аз буҷети иттифоқӣ, муайян карда шуд. Соли 1930 дар Қӯрғонтеппа ва Данғара фурудгоҳҳо сохта шуданд.

15 апрели соли 1930 идораи Тоҷикистони «Союзтранс» таъсис дода шуд, ки ба он ҳамаи артелҳои нақлиёти тичоратӣ, истгоҳи роҳи оҳани шаҳри Сталинобод, 7 идораи чамбияти саҳҳомии «Транспорт» (дар Сталинобод, Хучанд, Қӯрғонтеппа, Саройкамар, Кӯлоб, Фарм ва Чиликӯл) дохил шуданд [73, с.23; 27, в.53].

Дар соли 1930 бо нақлиёти автомобилӣ 80 ҳазор тонна бор нисбат ба 7,5 ҳазор тонна дар соли 1929 кашонида шуд. Дар аввали соли 1931 «Союзтранс» дар ихтиёри худ 84 мошини боркаш, 174 аспии боркаш, 2000 шутурҳои боркаш дошт. Ғайр аз ин, ӯ барои овардани боз 1260 аспии боркаш ва 10860 шутурҳои боркаш шартнома бастр.

Дар давраи таҷдиди сотсиалистии кишоварзӣ масъалаи февран беҳтар кардани роҳҳо махсусан дар минтақаҳои коллективизатсияи умумӣ шадид буд. Дар робита ба ин, 5 августи соли 1931 ШКХ ва КМ ВКП(б) Тоҷикистон қарори «Дар бораи тақвияти роҳбарӣ ва банақшагирии роҳ» - ро қабул кард, ки дар он таъсиси бахшҳои роҳ дар ҳамаи ноҳияҳо зарур доништа шуд.

Дар назди идораи «Главдортранс» масъалаи зарурати андешидани тамоми чораҳо барои суръат бахшидан ба суръати барҳамдиҳии бериҳӣ дар соли 1932 гузошта шуд.

Аз соли 1931 тамоми ҳаёти Карамов В.Қ. бо Тоҷикистон робитаи ногуастаи дошт. Вай дар соҳтмони роҳҳои шоҳроҳроширкат варзида, сардори «Главдортранс», муовини Комиссариати халқии соҳтмони роҳҳо, Комиссари халқии хоҷагии коммуналӣ ва нақлиёти чумхурӣ, сардори идораи шоҳроҳҳо буд, инчунин соҳтмони НБО-и Варзоби Поёнӣ ва НБО-и Сарбанд

(Перепадний)-ро рохбарӣ мекард. Сардори Раёсати сохтмони ҶШС Тоҷикистон буд. В.Ҷ. Карамов бо панҷ ордени «Байрақи Сурхи Меҳнат», ду ордени «Нишони Фахрӣ», як медал ва даҳ Ифтихорномаи Раёсати Шурои Олии ҶШС Ўзбекистон ва Тоҷикистон мукофотонида шудааст.

Ҳангоми сохту сози роҳҳо ва куллан ӯмагуна сохтмон, сарфи назар аз самти он, пуштибонии пулии он хеле муъим аст, чунки бидуни маблағ ва дороиҳои пулӣ неъ як корро ба итмом расонидан номумкин аст. Аз ин рӯ, соли 1932 барои бунёди роҳҳои ӯмӯӯӯ аз бӯӯӯи умӯӯиитоқӣ 8710 ҳазор рубл, аз бӯӯӯи умӯӯиҷумҳӯӯриявӣ 2105 ҳазор рубл, аз бӯӯӯи маҳаллӣ 2400 ҳазор рубл ҷудо карда шуд. Ин маблағҳо дар он замон маблағҳои ӯанғӯӯте буданд, ки барои сохту сози роҳу ӯӯда ва пулу пайроҳаҳо ӯӯдо карда шуда буданд. Бо ин маблағҳо сохтмони 596 км роҳҳои аҳаммиати маҳаллӣ ва 626 метри тулонии (погонный метр) пулҳо пешбинӣ шуда буд [129, с.31].

Идораи ташкилотҳо ба «Главдортранс», ки раиси ҳуқуқи Комиссариати халқии нақлиёти ҶШС Тоҷикистон буд, дода шуда. Сардори ин коргоҳ В.Д. Карамов таъин карда шуд.

Моҳи августи соли 1931 мусобиқа байни сохтмончиёни роҳҳои автомобилгард оғоз ёфт.

«Дар натиҷаи мусобиқаи иҷтимоӣ ва зарбдор сохтмони роҳи Тутқавул - Данғара бо дарозии 34,2 км моҳи ноябри соли 1932 ба анҷом расид. Дар ҳамон вақт роҳи хокии Данғара - Қӯӯӯонтеппа бо дарозии 70 км сохта шуд. 28 августи соли 1931 аввалин мошини боркаш аз Данғара ба Қӯӯӯонтеппа равон гардид.

19 феввали соли 1932 Шурои Комиссарони халқии ҶШС Тоҷикистон қарори «Дар бораи нақшаи сохтмони роҳҳо барои соли 1932»-ро қабул кард, ки дар он сохтмони роҳи Сталинобод - Қӯӯӯонтеппа ва Янгибозор (ҳоло Ваҳдат) - Кӯӯӯоб аз рӯи бӯӯӯи иттифоқӣ тасдиқ карда шуд»[129, с.454].

Бо ин маблағ дар қисми ҷанубии кишвар, махсусан минтақаи Қӯӯӯонтеппа 596 км роҳҳо сохта шуданд.

То соли 1933 дар ҷумхури сохтани 5334 км роҳҳо ба нақша гирифта шуда буд, ки аз он 2855 км роҳҳои хокӣ, 1966 км шохроҳ, 566 км роҳи асфалтӣ, 127 км роҳ бо пӯшиши санг, инчунин сохтани 300 км роҳҳои боркаш ва 714 км роҳҳои воридшавӣ ба истгоҳҳои роҳи оҳан ва бандар пурра пешбинӣ шуда буд. Борҳои бо роҳҳои берелси Тоҷикистон кашидашаванда тибқи нақшаи панҷсола 460 миллион тонна-километрро ташкил дод.

Дар соли 1933 идораи «Главдортранс» тавонист сохтмони лоиҳавиро пурра барҳам диҳад. Дар ҳамаи ноҳияҳо бахшҳои ноҳиявӣ ташкил карда шуданд, гарчанде ки кормандони он ҳанӯз пурра таъмин карда нашуда буданд. Мутобиқ ба ахбори бадастоварда, маълум шуд, ки таъкими китъањое, ки бояд мавриди истифода қарор мегирифтанд, таъвият ва таъким ёфтанд. Дар дараљаи аввал дар панҷсолаи якум 1072 километр роњњои ањаммияти мањалли сохта ба истифода дода шуданд [135].

Зимни бунёди роњњо љалби њар чи бештари ањоли ба корњои сохту соз ба амал меомад ва мутобиќ ба омори дарёфтшуда дар солњои 1933-1937, яњне дар панҷсолаи дуюм, иштироки ањоли 87,8 %-ро ташкил дод. Аз назари пули бошад, маблаѓи 792 њазор рублро ташкил дод.

Бо иштироки мењнатии ањоли 387 км роҳҳо сохта шуда, 596 км роҳҳо таъмир карда шуданд, 1445 метри тулонии (погонный метр) пулҳо сохта шуданд, 6243 метри тулонии (погонный метр) пулҳо таъмир карда шуданд [137].

Албатта, он вақт қоидаҳои истифодаи роҳҳо риоя намешуданд. В.Д. Карамов, ки моҳи сентябри соли 1933 дар анҷумани ҷумхуриявии колхозчиёни Ҷаъол баромад мекард, аз вакилон даъват кард, ки ҳамаи колхозчиёнро барои иштироки Ҷаъол дар сохтмони роҳҳо сафарбар кунанд. Аз директорони МТС, совхозҳо, тракторчиён муносибати масъулиятнок ба роҳҳо, риояи қоидаҳои ҳаракат дар роҳҳо, гузаронидани об тавассути роҳҳо, нигоҳ доштани пулҳо дар роҳҳо талаб кунанд [136].

Хулласи калом, нақшаи панҷсолаи аввали сохтмони роҳҳо моҳи январӣ соли 1933 тартиб дода шуда, 124% иҷро карда шуд. Кишвари мо, ки дар

гузаштаи начандон дур як минтакаи акибмондаи Аморати Бухоро буд ва Ӯатто як километр роӮӮои муносиб надошт, дар андак муддат соӮиби роӮӮои муносиб гашт, ки дарозии онӮо 6980 км-ро дар бар мегирифт. «Ба воситаи наӮлиӮти автомобилии ӮумӮурӣ соли 1932 18,6 Ӯазор тонна бор интиқол дода шуд ва 272,2 Ӯазор тонна-километр иҷро карда шуд. Муносибати зич бо саноатикунонии Ҷумҳурӣ ва таҷдиди хоҷагии қишлоқи он рушди наӮлиӮтӣ идома дошт» [24, в.2; 58, с.14; 73, с.129; 110, с.19].

РоӮсозӣ ва индустрияи роӮ тахассуси баландро таӮозо мекунад. Ҷунки дар роӮсозӣ механизатсия Ӯар рӯз болотар меравад. Аз бунёди роӮӮо гирифта, то идораи механизм ва мошинолот даралаи баланди тахассусро талаб мекунад. Ин Ӯақиқатро роӮбарони вақт ба хубӣ дарк мекарданд, аз ин рӯ, дар ин масир ба механизатсия ва тарбияи кадрӮо камари Ӯиммат бастанд. Соли 1932 дар ТоӮикистон техникуми ӮумӮуриявии роӮӮо таъсис дода шуд. Соли 1937 ин техникумро 247 нафар толибилмон хатм намуданд. Аз ин теъдод 212 нафари онӮоро кадрӮои маӮаллӣ, яъне тоӮикон, ташкил медоданд. Ин теъдод барои он замон неруи бузурге маъсуб меёфт, Ҷунки мо дар ТоӮикистон дар он солӮо аз кадрӮои маӮаллӣ дар соӮаи роӮу роӮсозӣ ва идораи механизмӮо умуман мутахассис надоштем. Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муътарам Эмомалӣ РаӮмон зимни суҳанрониӮои хеш Ӯамеша як нуктаро таъкид мекунанд, ки давлат ва Ӯукуматро кадрӮо идора мекунанд ва кадрӮо дар иӮрои Ӯамаи корӮо наӮши калидӣ мебозанд. КадрӮоро мо худамон бояд омода намоем ва дар амри омода намудани кадрӮои миллӣ бо Ӯисси баланди миллӣ ва ватандорӣ муносибат намоем. Техникуми роӮсозии тозаташкил Ӯодисаи нодир барои ТоӮикистон буд. Аз теъдоди 247 нафар мутахассисоне, ки техникуми мазкурро дар соли 1937 хатм намуданд, 27 нафар устои роӮсоз, 25 нафар ёрдамчии усто, 32 нафар сардори шуба, 165 нафар ронанда буданд. Дар соли 1934 дар техникум 150 донишҷӯ тахсил мекарданд, аз онҳо 140 нафар тоҷикон дар назди техникум дар курсҳои ронандагӣ тахсил намуда, 130 нафар ин курсҳоро хатм карданд ва аз онҳо 112 нафар аз миллатҳои маӮаллӣ

буданд. Аз 1956 ронандае, ки дар Тоҷикистон кор мекарданд, 365 ё 19,5% тоҷикон буданд, 38 нафар тоҷикон ба ҳайси сардорони бахшҳои таъмир кор мекарданд.

Парки мошинҳои ҚШС Тоҷикистон сол ба сол афзоиш меёфт ва Ӣамасола теъдоди муайяни мошинолоту механизмҳо ба Тоҷикистон аз шаъриҳои марказии Иттиҳоди Шуравӣ ворид мешуд. Соли 1933 парки мошинҳои Тоҷикистонро теъдоди 550 адад мошини боркаш, 13 адад автобус, 55 адад мошини сабукрав ва 9 адад мошини махсус ташкил меод.

Дар Ӣамин ӯо як нуктаро қайд кардан лозим аст, ки сарфи назар аз он ки аз шаъриҳои маркази мамлакат мошинолот ва техникаҳои гуногун ба ӯумӯури ворид карда мешуд, ин мошину механизмҳо талаботи пурраи мардумро ӯиӢати боркашонӣ ва интиқоли молу мавод ва мусофиркашонӣ Ӣанӯз қаноатманд карда наметавонистанд. Инчунин шароити қӯӢистон ва набудани роӢҳои муносиб сабаб мешуданд, ки мардум Ӣанӯз Ӣам аз аспу ароба ва шутурҳо зимни мусофиркашонӣ ва боркашонӣ истифода намоянд.

Дар соли 1934 колхозҳои чумхурӣ 371 км роҳҳо, 535 метри мураббаъ пулҳо ва 613 метри мураббаъ кубурҳо хобониданд [43, с.22]. Дар ду соли аввали панҷсолаи дуом 868 км роҳҳои хокӣ сохта шуда, 20 км бо гудрон пӯшонида шуд. Барои беҳтар кардани роҳҳои мавҷуда корҳои зиёде анҷом дода шуданд. Дар миқёси васеътар дар сохтмони роҳҳо мошинҳо, шохроҳҳо, олотҳои механикӣ истифода мешуданд. Дар соли 1934 «Главдортранс» 412 мошин ва дигар асбобҳо дошт, ки 161 адади онҳо моторӣ буданд [137].

«Нақлиёти аробавӣ ва автомобилӣ низ рушд кард. Дар соли 1935 дар чумхурӣ 1350 мошин мавҷуд буд, зиёда аз 3 ҳазор аробаборкаш буд. Ӣар сол гардиши бор зиёд мешуд. Гаражҳо, коргоҳҳо ва корхонаҳои таъмирӣ сохта шуданд, ки калонтаринҳо корхонаи таъмирӣ-механикӣ, коргоҳҳои «Главдортранс», «Наркомзема», «Вахшстрой», «Заготзерно» буданд, ки иқтидори истеҳсолии онҳо дар як сол таъмири 150-200 адад мошинҳо буданд» [30, в.123].

Аз соли 1933 сохтмони пулҳо оғоз ёфт (гузоргоҳҳо тавассути дарёҳои сершумор бо паромҳо анҷом дода мешуданд). Ду пули калон дар болои сутунҳои оҳану бетонӣ бо пӯшиши металлӣ дар болои дарёҳои Кофарниҳон ва Элок, пули сангӣ дар Даҳанакиик дар роҳи Сталинобод - Қўрғонтеппа, пули чўбӣ дар болои шоҳи намакшудаи дарёи Вахш дар роҳи Уялӣ - Арал ва панҷ пули калони овезон бо дарозии аз 35 то 55 метр дар болои дарёи Варзоб дар роҳи Тошканд сохта ва ба истифода дода шуданд [138].

Соли 1934 сохтмони роҳҳои асосӣ дар Тоҷикистон ба анҷом расид. Ягон соҳаи хоҷагии халқи ҷумҳурӣ ба монанди хоҷагии роҳ тағйироти ҷиддӣ надида буд. То 1 январи соли 1935 масофаи роҳҳои ҳокӣ 4748 км ва роҳҳои бо санг пӯшонидашуда 432 км-ро ташкил меод [138]. Акнун вазифаи асосӣ беҳтар кардани онҳо, сохтани пӯшиши саҳт, беҳтар кардани кори нақлиёт буд. Бо тавалъуъ ба беҳтар шудани корҳо дар тамоми соҳаҳо дар масъалаи роҳсозӣ низ комёбиҳо ба даст оварда шуданд.

Ҷамеа барои беҳбудӣ бахшидани корҳо дар ин ё он самтҳо аз шаклиҳои шеваҳои гуногун кор мегиранд. Аз ин рӯ, соли 1935 як шакли нави истигоҳҳо бо номи мошинроҳ дар Тоҷикистон ташкил карда шуд. Дар байни солҳои 1935-1936 75 истигоҳи мошинроҳ ташкил карда шуда буд. Ин шакли кор дар замони худ шакли кори пешрафта маъсуб мешуд ва ин истигоҳҳо бо мурури замон тағйири шакл карданд. Онҳо ба қитъаҳои истифодаи роҳ (ДЭУ) табдил дода шуданд, ки ба қитъаҳои алоҳидаи роҳ хидмат мерасонданд.

Соли 1935 бо рӯйдоди дигари муҳим низ хотирмон аст. 15 май яке аз калонтарин пулҳои оҳану бетони он замон (440 м) дар болои дарёи Вахш ба истифода дода шуд. ШКХ ҚШС Тоҷикистон дар қарори худ аз 25 апрели соли 1935 барои кори муваффақона дар сохтмони пул дар болои дарёҳои Вахш ва сохтмонҳои баитмомрасида дар муҳлати муайяншуда беҳтарин коргаронро мукофотонид. Барои ин мақсад 35 ҳазор рубл ва ашёи қиматбаҳо ба маблағи 15 ҳазор рубл ҷудо карда шуд [139].

Дар соли 1934 бо мақсади нигоҳубини бехтари роҳҳо таҷрибаи пайвасти кардани онҳо (тақрибан 1580 км) ба шуроҳои ҷамоатӣ, колхозҳо ва совхозҳо гузаронида шуд. Ин чора имкон дод, ки вазъи роҳҳо бехтар шавад. Дар охири соли 1934 нақшаи иштироки меҳнати аҳоли дар сохтмони роҳҳо 123,8% иҷро карда шуд, яъне ба маблағи қариб 1,9 миллион рубл. Ҳаҷми корҳои иҷрошуда 700 ҳазор нафар-рӯз, 30 ҳазор асп-рӯз, 1100 трактор-рӯз ва 900 мошин-рӯзро ташкил дод [141]. Аз соли 1931 то 1934 иштироки меҳнати аҳоли дар ифодаи пулӣ 3,3 миллион рублро ташкил дод [31, в.129].

Бисёре аз мушкилот ва масъалаҳои доғи ин соња дар Анҷумани II Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон, ки 7-14 январи соли 1934 баргузор шуд, муайян гардид. Мутобиқ ба супориши ин ниёод соли 1934 сохтмони якчанд роњњо ба анљом расонида шуд [98, с.17-19; 110, с.21; 73, с.78].

Мутобиқ ба санадњое, ки ба мо расида омаданд аз буљети марказии Иттињоди Шуравӣ дар њашт сол, яъне дар байни солњои 1927-1934 126,8 миллион рубл њудо карда шуд. Ин маблаѓњо барои сохтани роњу њода ва пулу кўпрукњо сарф мешуданд. Ин маблаѓ ба ҶШС Тољикистон ба тариќи зайл њавола шуда буд: дар панљсолаи аввал 74 миллион рубл, дар солњои 1933-1934 52 ҳазор рубл, дар се соли панҷсолаи дуюм (1934-1937) 112 миллион рубл. Аз он 68 миллион рубл аз рўйи бучети Иттињоди Шуравӣ ва 44 миллион рубл аз рўйи бучети ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ сармоягузорӣ гардид. Барои сохтмони роњ ба як сокини ҷумҳурӣ дар соли 1928 1 рублу 45 тин ва дар соли 1934 21 рублу 34 тин рост меомад.

Моњи июни соли 1934 дар мактуби худ ба КМ ҲК(б) Тоҷикистон «Оид ба сохтмони роҳҳо дар ҶШС Тоҷикистон» В.Ҷ. Карамов таърихи сохтмони роҳҳои ҷумҳуриро муфассал ва пурра баён намуд.

«Соли 1935 дар ҷумҳурӣ 1350 мошин мавҷуд буд, дар Тоҷикистон аввалин автобусҳо барои 88 ҷойи мусофирбарӣ пайдо шуданд.

Қарорҳои анҷумани II идоракунии ҳизбии хоҷагии роҳ ва нақлиёт ғайол гардида, сохтмони роҳҳо торафт васеътар шуд

Соли 1935 хатти ҳавопаймоии Сталинобод - Қубодиён кушода шуд. Соли 1935 тули роҳи ҳавоии ҚШС Тоҷикистон 3 ҳазор км-ро ташкил дод, ки баъдтар ба 23 ноҳияи ҷумҳурӣ муттаҳид карда шуд.

Мусобиқаи умумиттифоқӣ ба афзоиши ташаббуси меҳнатии омма мусоидат кард. Соли 1935 ноҳияҳои алоҳида ба муваффақиятҳои бузург ноил шуданд. Масалан, ноҳияҳои Куйбишев (н. А.Чомӣ) -215,8%, Қизилмазор (н. Темурмалик) -187%, Шаҳристон -147,7% нақшаро иҷро намуданд. Нақшаи иштироки меҳнатии аҳоли дар корҳои роҳ низ иҷро карда шуд»[11, в.11].

Дар натиҷаи мусобиқаи васеъ нақшаи корҳои роҳ аллакай моҳи декабри соли 1935 барои таъмири роҳҳо 118% иҷро карда шуд. 422 км роҳҳои хокӣ, 83 км роҳҳои такмилёфта, 52 км роҳҳои сангпораю шағалдор, 0,9 км пулҳо, дар маҷмуъ зиёда аз 550 км сохта шуданд [11, в.11].

Вақте шахсони масъул дар самти роҳсозӣ ба муваффақиятҳо ноил шуданд, масъалаи тайёр намудани кадрҳои баландихтисоси соња пеш омад, ки он низ бомуваффақият амалӣ шуд.

Дар мактабҳои ронандагӣ ва дар курсҳои кӯтоҳмуддат дар як сол гурӯҳи калони техникҳо ва бригадирҳои роҳ тайёр карда шуданд. Агар то 1 январи соли 1934 83 ронанда омода карда шуда бошад, пас то 1 январи соли 1935 221 нафар ронанда ва то 1 ноябри ҳамин сол 709 нафар ронандагон тайёр карда шуданд [123]. Нисфи онҳоро намояндагони аҳолии маҳаллӣ ташкил медоданд. Бисёре аз тоҷикон дар донишкадаҳои автомобилии шаҳрҳои Москва ва Ленинград таҳсил карданд. 120 нафар, аз ҷумла 6 зан, дар техникуми роҳҳои Сталинобод таҳсил мекарданд. Ҳамин тариқ, дар муддати кӯтоҳ халқи тоҷик таҳти роҳбарии ҳукумат шабакаи хуби замонавии роҳро бунёд намуда, дахҳо кадрҳои соҳибихтисосро тайёр намуд. Дар Тоҷикистон номи яке аз ташкилкунандагони боистеъдоди соҳтмони роҳҳо дар ҷумҳурӣ В.Ҷ. Карамов маълум аст. Дар ӯнамаи даври замонҳо онъое, ки ташаббускори ин ё он коранд ва дар ин ё он кор чирадастанд ва пешравиёе доранд, аз сӯйи масъулин тақдир мешаванд. Нисбат ба роҳсозони аввоили ташкилшавии Ҳукумати Шуравӣ дар Тоҷикистон низ чунин буд. Мутобиқ ба

ахбори рӯзномаи марказӣ бо номи «Известия», аз соли 1935 фаъолон ва пешкадамони истеъсолот дар соҳаи роҳсозии мумлакат бо ифтихорномаю сипосномаю сарфароз гардонида шудаанд [35, в.37]. Онњое, ки муваффаќ ба дарёфти мукофот шуда буданд, онњое буданд, ки дар сохтмони роњу биноњои маъмурӣ ва дигар иншоот пешсаф буданд, инчунин, колхозҳо, беҳтарин стахановчиён ва пешкадамон аз ҳисоби колхозчиён, бригадирони сохтмони роҳҳо, таъмиргарон ва ғайра буданд.

Нақшаи соли 1936 иштироки меҳнати аҳолиро дар сохтмони роҳҳо (1170 ҳазор нафар-рӯз) бо чалби нақлиёти боркаш ва чархдор бо арзиши умумии корҳо то 7 миллион рубл пешбинӣ кард. Вазифа гузошта шуд, ки роҳҳои Файзобод – Норақ - Данғара, Орджоникидзеобод - Ромит ва ғайраро ба анҷом расонад.

Ҳар сол суръати сохтмон меафзуд. Дар соли 1936 23 ноҳияи ҷумҳурӣ нақшаи иштироки меҳнати аҳолиро, аз ҷумла ноҳияи Файзобод - 468,3%, ноҳияи Шаҳритӯс - 146% зиёд иҷро карданд. Дигар ноҳияҳо бошанд нақшаҳоро 100-450% иҷро карданд.

Бригадаҳои доимии сохтмони роҳҳо дар колхозҳо танҳо дар ноҳияҳои Конибодом, Шаҳритӯс, Кӯлоб, Орджоникидзеобод ва Ёвон ташкил карда шуданд. Дар аксари ноҳияҳо ин чорабинии муҳим баргузор нашуд ва бригадаҳои роҳҳои мавҷуда дар колхозҳо дар роҳҳо номутаносиб кор мекарданд.

Аз ин рӯ, бисёр ноҳияҳо нақшаи иштироки меҳнати аҳолиро дар сохтмони роҳҳои соли 1936 иҷро накарданд. Масалан, ноҳияҳои Ҷилиқӯл (ҳоло н. Дӯстӣ), Ўротеппа (ҳоло н. Истаравшан) ва ноҳияи Пролетар (ҳоло н. Ҷ. Расулов) нақшаҳоро 50-75% иҷро карданду халос, ноҳияҳои Қўрғонтеппа, Кӯлоб, Шаҳристон, Колхозобод (ҳоло н. Ҷ. Балхӣ), Қубодиён, Октябр (ҳоло н. Кӯшонӣ) ва Комсомолобод (ҳоло н. Сангвор) бошад то 1 январи соли 1937 ҳамагӣ 17-50% -и нақшаҳоро иҷро карданду халос [33, в.11]. Таъмири роҳҳо ва нигоҳубини онҳо ғайриқаноатбахш ташкил карда шуда буд.

Дар соли 1937 ба бартараф кардани ин камбудихо диққати махсус дода шуд. Дар ин сол 933 км роҳҳои аҳамияти маҳаллӣ ва 834 метри тулонии пулҳо (погонный метр) бунёд карда шуданд. 215,9 км роҳҳо, 600 метри тулонии пулҳо (погонный метр) бояд таъмири асосӣ ва 1500 км роҳҳо таъмир карда мешуданд. Дар ибтидо сохтмони роҳҳо, ки МТС-ро бо колхозҳо ва колхозҳои калонро бо марказҳои ноҳия мепайванданд, пеш мерафт. Ҳамаи чунин роҳҳо, одатан, саҳтпӯш набуданд ва ба дараҷаи роҳҳои хокӣ тааллуқ доштанд. Ҳаҷми сармоягузорӣ ба сохтмон ва истифодаи роҳҳои аҳамияти маҳаллӣ дар соли 1937 дар ҳаҷми 12770 рубл тасдиқ карда шуд, аз он 3650 ҳазор рубл аз буҷети маҳаллӣ, 910 ҳазор рубл аз ҳисоби иштироки меҳнати аҳоли буд [34, в.62]. Дар маълум, дар ин солҳо дар ӯмаи соҳаҳо дигаргуниҳои азиме ба амал омад ва ин аз шакли дуруст будани корҳо дарак меод. Вақте ӯмаи корҳо дар ҷаҳорҷӯби дуруст бурда шудаанд, натиҷаҳо ӯам назаррас ва мусбӣ хоҳанд шуд. Метавон гуфт, ки дигаргунӣ ва пешравӣ бармало буд.

4 сентябри соли 1937 ШКХ ҶШС Тоҷикистон масъалаи вазъи хоҷагии роҳ ва иҷрои нақшаи корҳои роҳро бо иштироки меҳнати аҳоли баррасӣ карданд [140].

Ҳамин тариқ, дар бисёр ноҳияҳо нақшаи иштироки меҳнати аҳоли дар сохтмони роҳҳо иҷро нагардид ва барои бартараф кардани ин камбудихо диққати махсус дода, роҳҳои аҳамияти маҳаллӣ ва пулҳо бунёд карда шуданд. Бояд қайд намуд, ки дар ибтидо сохтмони роҳҳо колхозҳоро бо марказҳои ноҳия пайваст намуд, одатан, чунин роҳҳо саҳтпӯш набуданд ва ба дараҷаи роҳҳои хокӣ тааллуқ доштанд. Ҳаҷми сармоягузорӣ ба сохтмон ва истифодаи роҳҳои аҳамияти маҳаллӣ сол аз сол меафзуд.

«Мутобиқ ба маъхазҳои таърихӣ, солҳои 30-юм ҳаҷми умумии сармоягузорӣ барои сохтмони роҳ 131 миллион рубл ё 13,6%-и тамоми сармоягузориҳои хоҷагии ҷумҳуриро ташкил меод. Ҳамагӣ барои рушди хоҷагии халқи ҷумҳурӣ бо хоҷагии қишлоқ 981,10 миллион рубл сармоягузорӣ карданд. Дар назар буд, ки ин аз сармоягузорӣ дар солҳои

панҷсолаи аввал ду маротиба зиёдтар аст. Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар панҷсола 42 фоиз афзуд, вазни нисбии он дар ҳаҷми умумии маҳсулоти тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ дар соли 1932 ба 22 фоиз расид»[34, в.65].

Чорабиниҳо оид ба беҳтар кардани роҳҳои аҳаммияти маҳаллӣ дар робита ба 1 пардохт дар ҳаҷми 1012 ҳазор рубл муайян карда шуданд. Бо назардошти пешниҳоди муайяне, ки қобилияти муайян кардани тавачҷух дар интиҳоби роҳҳои алоҳидаи воридшавӣ дорад, таваккуф кард.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон айна ҳол Вазорати нақлиёт арзи вучуд дорад. Дар солҳои шуравӣ дар собиқ вилояти Қўрғонтеппа 1 Раёсати истифодабарии роҳҳои №3 (ДСУ–дорожно-строителная управление №3) ва 15 идораи истифодабарии роҳҳо (ДЭУ) дар маркази шаҳру ноҳияҳо арзи вучуд доштанд, ки ба таъмиру барқароркунии роҳҳо машғул буданд.

Дар кишвар яке аз роҳҳои асосӣ, ин роҳҳои автомобилгард ба шумор меравад, чунки мо қариб ки роҳҳои обӣ надорем. Роҳҳои ҳавоӣ ва роҳҳои оҳан мавҷуд мебошад. Аммо хизматрасонии ин роҳҳо каме қиматар аст.

Рушду пешравии роҳҳои маҳаллӣ дар ӯлати набудани ӯодаҳои асли ӯель манфиат надорад, чунки роҳҳои асосӣ кулли иқтисоди мамлакатро такон дода, шиддати ҳаракати нақлиётро дар роҳҳои маҳаллӣ муайян мекунанд. Барои сохтмони роҳҳои магистралӣ қисми зиёди маблағҳо сарф карда мешуд.

«Саноат ва хоҷагии қишлоқи Тоҷикистон, махсусан соҳаи асосии он-пахтакорӣ, дар панҷсолаҳои аввал босуръат тараққӣ карданд. Дар ҷануби ҷумҳурӣ иншооти калони обёрикунӣ равнақ гирифт. Аҳолии шаҳру деҳот афзуд, корхонаҳои саноати пахтатозакунӣ, шоҳибобӣ ба вучуд омаданд, муассисаҳои маданӣ, маишӣ сохта шуданд. Ҳамаи ин кори бетаъхиру мунтазами нақлиёту хоҷагии роҳ, таъмини алоқаи доимии нақлиёти Тоҷикистону марказҳои саноатии Иттиҳоди Шуравӣ ва ноҳияҳои дохили ҷумҳуриро талаб мекарданд» [65, с.10].

Нақлиёт бояд талаботи тамоми соҳаҳои хоҷагии халқи ҷумҳуриро пурра қонеъ гардонад. Дар тули солҳо бо ёрмандии бузурги Ҳукумати

Шуравӣ коргарони ҶШС Тоҷикистон соҳаи васеи роҳҳои автомобилгардро бунёд гузошта, навъҳои ҷадиди муосири нақлиётро роҳандозӣ намуданд [58, с.5].

Гурӯҳҳои зиёди кормандони нақлиёт ва хоҷагии роҳ барои иҷрои вазифаҳои ҳафтсола фидокорона кор карда, ба натиҷаҳои назарраси истеҳсоли ноил шуданд.

Дар якҷоягӣ бо ҳамаи коргарони ҷумҳурӣ, нақлиётчиён барои унвони пешқадамон ва бригадаҳои фаъоли меҳнат мубориза мебаранд. Он вақтҳо дар хоҷагиҳои автомобилӣ зиёда аз 58 бригадаи меҳнати фаъол ва 1340 нафар пешқадамони меҳнат кор мекарданд. 94 бригада ва се корхона - авторемкорхонаҳои рақамҳои 2, 4 ва коллективи идораи роҳсозии рақами 1 барои сазовор гирифтани унвони баланди бригадаҳо ва корхонаҳои меҳнати фаъол тамоми кӯшишҳоро ба харҷ мебаранд.

Дар водии Вахш нахустин роҳ (108 километр) дар давоми камтар аз се сол сохта шуд ва дар бобати бо нақлиёт таъмин намудани сохтмони канал ва ноҳияҳои гирду атрофи он нақши муҳим бозид. Баъди ба охир расидани сохтмони канали Вахш роҳи оҳани камбари Панҷи Поён - Сарбанд ҳамчун нақлиёти истифодаи умумӣ ба кор андохта шуд. Ба воситаи он ба водии Вахш мошинаҳои хоҷагии қишлоқ, нурӣ, молҳои гуногуни истеъмоли халқ кашонда мешуданд.

Барои сохтмони роҳҳои аҳаммияти маҳаллӣ дар солҳои 1929-1930 аз буҷети маҳаллӣ 846 ҳазор рубл ва аз буҷети ҷумҳурӣ 1157 ҳазор рубл пешбинӣ шуда буд, ки аз ҳисоби буҷет пӯшонидани шавад [26, в.8]. Пас аз истиқрори Ёркумати Шуравӣ дар Тоҷикистон корҳои азиме дар ҷамаи соҳаҳо дар ҷумҳурии оғоз гардид ва яке аз ин соҳаҳо соҳаи роҳу нақлиёт буд, ки дар замони қабл аз Инқилоби Октябр ба ин масъала метавон гуфт, ки ӯқимони вақт аслан тавалъуи зоғир намекарданд. Ва дар ин замина агар корҳои ҷудоғонае анҷом ёфта бошанд ӯам, он танҳо бо ташаббуси баъзе аз одамони алоғида сурат гирифта буду халос ва дар маълум, ба ин соҳа ягон дирӯам ҷудо намешуд ва тавалъуи ӯам зоғир карда намешуд. Вале пас аз

пирӯзии Инкилоби Октябр ва истиқрори Ӣукумати Шуравӣ дар Тоҷикистон дар канори дигар масоил ӯқимони вақт ба ин масъала, яъне роъу нақлиёт, тавалъуни беандоза зоъир мекарданд. Чун моъияти масъала ба ӯамагон равшан буд, ки бидуни роъӯои хуб дар шароити кӯъистон мо дар ӯель як соъа муваффақ нахоъем шуд. Аз ин рӯ, дар солӯои 30-40 кари пор тамоми лӯмӯуриӯои Иттиҳоди Шуравӣ, хусусан РСФСР, ба Тоҷикистон аз ӯар назар кумак мерасониданд, ӯам аз назари талъизот ва ӯам аз назари мутахассисони соъа ва боз дигар мавридӯое, ки барои ин соъаи аз назари стратегӣ барои бунёди хоъагии халқи лӯмӯури хеле муъим арзёби мешуданд. Мо дар болотар низ зимни баррасии масоили марбут ба соъаи роъ ва дигар соъаӯои хоъагии халқи мамлакат бо истинод ба суханони Пешвои миллат, Президенти Чумҳурии Тоҷикистон муътарам Эмомалӣ Раъмон кайд карда будем, ки барои рушду тараққии мамлакат барои мо дар канори маболиғ мутахассисони варзида низ лозим мебошанд. Чунки дар пешравии корӯо мутахассисон нақши калиди мебозанд. Ба кавли Пешвои миллат, Президенти Чумҳурии Тоҷикистон, муътарам Эмомалӣ Раъмон «Давлатро кӣ идора мекунад? Мутахассисон». Яъне аз ин лӯиъат шаъроъ ва лӯмӯуриӯои кисмати аврупоии Иттиҳоди Шуравӣ ба Тоҷикистон кумакӯои ӯангуфте ироа мекарданд.

«Барои ба дигар ноҳияҳои хоҷагии Шуравӣ шомил кардани Тоҷикистон, барои истифодаи сарвати бепоёни Тоҷикистон, дар барқияи истиқболи анҷумани 3-юми Фавқулодаи Шуроҳои ЦМШС Тоҷикистони КМ ВКП(б) гуфта шудааст, ки баланд бардоштани сатҳи фарҳангии коргарони чумҳурӣ, бояд рушди роҳҳои алоқа дар Тоҷикистонро ҳамаҷониба суръат бахшад. Дар марқабҳо ва шутурҳо маданияту тағйиротҳо ба деҳот оварда намешавад. Агар масъалаи роҳҳои алоқа ҳал нашавад, рушди Тоҷикистон хеле суст хоҳад шуд» [26, в.8].

«Бо рафъи мушкилоти зиёд, чумҳурӣ дар рушди хоҷагии халқ ба муваффақиятҳои назаррас ноил гардид ва бо ин роҳ тамоми шароитҳоро

барои табдил додани Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон ба ҷумҳурии иттифоқӣ омода кард» [104, с.9].

«Ҳолати роҳҳо ба кори як қатор соҳаҳои саноат ва кишоварзӣ вобастагии калон дошт. Соли 1930 дар вилояти Қўрғонтеппа шабакаи хеле афзояндаи роҳҳои автомобилгард ҳанӯз ҳам ҳар сол гардиши борро таъмин намекард. Ақибмонии калон дар ин ғоизи ками роҳҳои сахтфарш ва паҳноии нокифояи онҳо дар ҷойҳои кўҳии вилояти Қўрғонтеппа буданд» [118, с.125].

Қисмати ҷанубии Тоҷикистон, ки бо номи Бухорои Шарқӣ маъруф аст, воқеан, яке аз қисматҳои ақибмондаи Бухоро ба ҷисоб рафта, дар ягон мавзеи он метавон гуфт, ки ҷель гуна корхонаҳои истеҳсоли ва роҳу ҷодаҳои хуб вуҷуд надошт. Ба иллати дур будан аз марказ ва кўҳистонию баста будани роҳҳо ба ин минтақа камтар тавалҷуӣ мекарданд. Аз ин рӯ, билғосила пас аз истиқрори Ҳукумати Шуравӣ дастандаркорон ва масъулин ба андешаи он афтоданд, ки зудтар роҳу ҷодаҳои ин минтақаро ба тартиб дароварда, барои пешравӣ ва тараққии ин минтақа мусоидат кунанд. Ҳамагон хуб медонанд, ки роҳҳо мисли шоҳрағҳо дар иқтисоди дилҳон мамлакатҳо ба ҷисоб мераванд ва онҳо воситаи аслии тақон додани иқтисод ва дар масири рушду тараққӣ қарор додани он маъсуб меёбанд.

«Соли 1930 ноҳияҳои дарунтари ҷумҳурии пештара барин на роҳи автомобилгард доштанду на роҳи аробагард. Роҳҳои, ки нав кушода шуда буданд, хеле ноқис буда, ба меёру шартҳои техникӣ мувофиқат намекарданд. Роҳҳои тангу бефарш ҳатто обрав надоштанд. Ба ҷои кўпрук дар тунуқобиҳо гузаргоҳҳо ва дар ҷуқуробиҳо кема (паром)-ҳои муваққатӣ хизмат мекарданд. Автомошинаҳо ҳатто дар фасли тобистон дар ҷунин роҳҳо аз сабаби ғафсии хоку ҷанг ба зўр ҳаракат мекарданд. Дар зимистон аз он ҷойҳо гузаштан амри маҳол буд» [134, с.11].

Нависанда Борис Пилняк дар ин хусус ҷунин гуфта буд: «Ҳоки сари роҳҳо бе муқолиға ним метр ғафсӣ дорад. Ронанда дар рӯи хок, ҳамчун дар об роҳ меравад. Вай дар оғӯши ҷангу хоки ҷун пар сабук пеши роҳашро дида наметавонад. Хок аз зери ҷарҳҳои автомобил монанди дуди ғафс ба ҳаво

мехезад. Агар шамол аз пасатон вазад, автомобил пеш ҳаракат карда наметавонад, зеро чанг аз мошина гузашта, пеши чашми ронандаро торик мегардонад. Вай на рохро дида метавонад, на мошини рӯбарӯояндаро. Чунин роҳҳо ҳам бисёр набуданд. Аз Душанбе ба самти Қўрғонтеппа аз масофаи 100 км фақат 4-5 километраш бо сангреса пӯшида шуда буд. Аз Янгибозор то Тутқавул роҳ бо сангреса пӯшида шуда буд. Дигар роҳҳои Қўрғонтеппа - Панҷ, Панҷ - Кӯлоб, Айвоч - Чилликӯл роҳи аробагарди хокӣ буданд» [134, с.11].

«Идораи «Главдортранс»-и Тоҷикистон дар панҷсолаи якум пешбинӣ намуд, ки роҳҳои асосии магистралӣи автомобилгард сангфарш карда шуда, аз онҳо ба колхозу совхозҳо ва истгоҳу стансияҳои роҳи оҳан роҳчаҳои мошинагард бароварда шаванд. Барои сохтмони роҳҳо дар солҳои 1929-1933 113 млн. сӯм, аз он ҷумла 70,7 фоизаш аз буҷети иттифоқӣ, маблағ ҷудо карда шуд» [134, с.56].

«Қисмҳои Артиши Сурх ва коргарони роҳ 5 ноябри соли 1929 дар дарёи Вахш дар тангии Қумсангир кӯпрук сохта, қисми шимолӣ ва ҷанубии роҳи Душанбе - Кӯлобро ба ҳам пайваст карданд. Дар ин рӯз дар роҳи нав санҷиши ҳаракати автомошина гузаронда шуд. Автомошинаҳо аз баъзе минтақаҳои танг гузашта наметавонистанд. Аммо ба ин норасоӣ нигоҳ накарда, роҳи автомобилӣи самти Зардолу ва дараи Пули Сангин (Норак), ки пеш ҳатто барои гузаштани ароба имкон намедод, қабул карда шуд. Барои хотира аз ин сохтмони душвор дар рӯи харсанги сари роҳ чунин калимаҳо қанда шуда буд: «Сапёрҳои РККА дар сохтмони панҷсола 20 октябри соли 1929». Ба шароити вазнини иқлимӣи Осиёи Миёна нигоҳ накарда, супориши Ҳукумат дар вақташ иҷро карда шуд» [134, с.9].

«Соли 1930 роҳи байни Душанбе - Янгибозор қариб пурра бо сангреса пӯшонда шуд. Соли 1931 сохтмони роҳи хокии Душанбе - Қўрғонтеппа анҷом ёфт. Вале аз он фақат дар ҳавои гарм истифода бурдан мумкин буд, зеро хоки ғафси роҳ дар мавридҳои барфу борон лой шуда, ҳаракати автомобилро душвор мегардонд» [134, с.12].

Марҳилаи аввал давраи аз оғози таъсиси Ҳокимияти Шуравӣ дар Тоҷикистон то соли 1932-ро дар бар мегирад. Ин марҳила бо оғози сохтмони роҳҳои автомобилӣ ва пайдоиши аввалин мошинҳо хос аст.

Дар соли 1935 амонатан роҳи кӯҳии Душанбе - Тошкент сохта шуд. Байни ду ағба - Шахристон (баландиаш аз сатҳи баҳр 3351 метр) ва Анзоб (баландиаш 3372 метр) гузашта, пойтахтҳои ду ҷумҳурии бародарро бо ҳам пайваст. Сардори ин сохтмон И.Г. Рогозний буд, ки ӯ пеш вазифаи сардори роҳҳои алоқаи ҳарбии штаби fronti Туркистонро ишғол менамуд.

Дар ин давра колхозҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ мустақкамшудаи ҷумҳурӣ низ ба сохтмони роҳ ҳамроҳ шуда, бо қувваи даҳҳо ҳазор нафар колхозчиён аз роҳҳои калон то марказҳои ноҳиявӣ ва колхозҳо садҳо километр роҳ сохтанд. Бо қувваи аҳолии роҳҳои Фарм - Ҷиргатол, Айнӣ - Мастчоҳ, Чормағзак - Ёвон ва ғайра сохта шуданд.

«1-уми майи соли 1935 барои роҳсозони Тоҷикистон боз як воқеаи фаромӯшнашаванда шуд. Он рӯз сохтмони калонтарин кӯпруки оҳану бетонӣ дар дарёи Вахш ба охир расид. Ин аз ҷиҳати техникӣ кори душвор буд. Амалан ду кӯпрук бино карда шуд: аввал кӯпруки муваққатии ҷӯбин дар тунуқобии дарё сохта шуд. Аз болои ин кӯпрук бо роҳи оҳан мошинаи дизелу болғадор гузашта, дар ҷараёни сангдори Вахш пояҳои оҳану бетонӣ шинонд. Бинокорон бо рӯҳбаландии бузург кор карданд. Ҷароғи барқӣ ва прожекторҳои пуриқтидор шабона мавзеи бинокориро чун рӯз равшан мекарданд. Кор шабона ҳам қатъ намегардид»[134, с.35].

Дар давоми панҷсолаи дуюм (с.1933-1937) дар ҷумҳурӣ асосан ҳолати роҳҳои пеш сохташуда беҳтар гардонда, ба воситаи онҳо мунтазам ҳаракат намудани нақлиёт таъмин карда мешуд. Рост аст, ки дар бисёр мавридҳо кори таъмир кардани роҳҳо аз сохтмони роҳи нав фарқе надошт, зеро як қатор роҳҳо чандон обод набуданд.

Дар он давра дар ҷумҳурӣ ва минтақаи Қўрғонтеппа садҳо автомобил вучуд дошт. Муомилоти боркашонии нақлиёти автомобилӣ бештар аз 18 миллион тонна километр, муомилоти мусофиркашонӣ бошад, қариб 17

миллион мусофирон-километрро ташкил мекард [72, с.8]. Тамоми ноҳияҳои ҷумҳурӣ бо олами беруна алоқа доштанд. Дар байни худ ноҳияҳо низ нақлиёт рафтуо мекард, аз пойтахти ҷумҳурӣ ба ноҳияҳои дурдасти Тоҷикистон сафар кардан мумкин буд. Танҳо дар маҳалҳои баландкӯхи Помир мисли пештара роҳҳои дуруст вучуд надоштанд.

Дар соли 1939 колхозчиёни вилояти автономии Бадахшони Кӯҳӣ ва собиқ вилояти Фарм ба ибрати колхозчиёни Фарғона пайравӣ карда, дар назди ташкилотҳои ҳизбӣ ва Шуравии ҷумҳурӣ масъала гузоштанд, ки бо қувваю воситаҳои худ, бо усули суръатноки халқӣ сохтмони роҳи автомобилгарди Душанбе - Хоруғ сар карда шавад. Ин ташаббуси ватандӯстонаи колхозчиёнро Комитети Марказии ҲК(б) Тоҷикистон ва ҳукумати ҷумҳурӣ дастгирӣ карданд ва онро ҳукумати Иттифоқ ва КМ ВКП(б) маъқул донистанд.

Сохтмони роҳ дар Тоҷикистон хусусан дар солҳои пеш аз ҷанг (1938-1940) хеле вусъат ёфт. Ба ин усулҳои халқии меҳнати оммавӣ, ки барои дар муҳлатҳои кӯтоҳ сохтани иншоотҳои калон васеъ паҳн гардида буданд, мусоидат мекарданд. Роҳсозони Тоҷикистон ба усулҳои кори фарғонагиҳо дар бобати тезонидани қорҳои сохтмон ва иштироки оммавии колхозчиён пайравӣ карданд. Дар собиқ ноҳияи Шуробод (н. Ш. Шоҳин) ба сохтмони роҳ ҳар рӯз то 3000 нафар колхозчиён, дар ноҳияи Роҳатӣ то 900 кас мебаромаданд. Бештар аз 3000 нафар колхозчиёни ноҳияи Ёвон ва 1500 нафар колхозчиёни ноҳияи Даҳанакиик дар зарфи 16 рӯз аз Ёвон то Обикиик 50 километр роҳ сохтанд.

«Дар роҳи Ғузор - Душанбе то 4000 шутур қор мекард, қорвонҳои бузурги шутур оҳиста ҳаракат мекарданд, ки масофаи 300 км-ро қариб дар ду ҳафта тай мекарданд» [58, с.13].

Соли 1937 дар Тоҷикистон аллақай ду ташкилоти бузурги нақлиётӣ - «Тоҷиктранс» ва «Помиртранс» мавҷуд буданд. Гардиши умумии борҳои ин ташкилотҳои нақлиётӣ дар соли 1937 18,3 миллион тонна/км ва 16,0 миллион мусофир-километрро ташкил дод.

Илова бар ин, дар ин вақт дар ҷумҳурӣ хоҷагиҳои хурди мошинсозии Вазорати кишоварзии ҶШС Тоҷикистон ва контораи ҷумҳуриявии «Востокзаготзерно» мавҷуд буданд. Соли 1938 дар заминаи хоҷагиҳои зикршуда автоотрядҳои «Союззаготтранс»-и Вазорати маҳсулоттайёркунии ИҶШС ташкил карда шуданд. Аммо дар солҳои аввал онҳо низ натавонистанд вазъияти бавучудомадаро бо сабаби кам будани қувваи худ ба таври назаррас тағйир диҳанд.

Соли 1939 дар заминаи идораи «Тоҷиктранс» Комиссариати халқии нақлиёти автомобилии ҶШС Тоҷикистон ташкил карда шуд.

КМ ҲКИШ ва Шурои Вазирони ИҶШС «Дар бораи тадбирҳои беҳтар кардани сохтмон, таъмир ва нигоҳубини роҳҳои мамлакат» қарор қабул намуданд. Коллегияи вазорат барои иҷрои ин қарор нақшаи тадбирҳоро тасдиқ намуд. Қарори иҷлосияи Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон дар бораи ба ҳисоби хоҷагӣ гузаронидани қитъаҳои роҳ ҳам иҷро гардиданд. Роҳҳои дорои аҳаммияти ҷумҳуриявӣ бояд ободу зебо гардонда шаванд. Роҳҳои фарши сахтдор ҳамагӣ 30 фоизро ташкил медоданд. Бинобар ин ба хоҷагии қишлоқ барои хотима додан ба талафоти ғайриистехсолии вобаста ба бераҳагӣ ёри расонда, ба ҷои роҳҳои ҳокӣ роҳҳои дигари фаршдор сохтан лозим буд. Он вақтҳо роҳҳои фарши сахтдор ҳам чандон васеъ набуданд. Бисёр роҳҳои калон байни нуқтаҳои аҳолинишини минтақаи Қўрғонтеппа, аз болои роҳҳои оҳан мегузаранд, ки ин ҳаракати нақлиётро суст карда, хавфи фалокатро ба амал меовард. Барои ҳалли муваффақиятнокӣ ин масъалаҳо давлат маблағи зиёд ва масолеҳу техника ҷудо мекард.

Хулласи калом, сохтмони роҳҳоеро, ки дар миқёси вилояти Қўрғонтеппа сар шуда буд, ба анҷом расонда, ба сохтмони роҳҳои калони нав шуруъ кардан лозим меомад.

Дар кишвари кўҳсори мо чи аҳаммият доштани роҳҳоро ҳоҷати баён кардан нест. Дар тамоми давраҳои тараққиёти иқтисодии Тоҷикистони Шуравӣ, хоҳ аз худ кардани водии Вахш, хоҳ бунёди истгоҳҳои барқи обии пуриктидор ё сохтмони объектҳои комплекси ҳудудии истехсолии Ҷануби

Тоҷикистон давраи аввали эстафетаи корнамоиҳои меҳнатӣ ба зиммаи роҳсозон буд. Онҳо дар тобистони тафсон ва зимистони қаҳратун дар дараҳои касногузару ағбаҳои осмонбӯс роҳ мекушоданд, ки он ҳаққонӣ роҳи ҳаёт, роҳи мардонагии меҳнатӣ мебошад [168].

«Дар шароити кӯҳсори кишвар, махсусан дар вилояти Қўрғонтеппа, нақлиёти автомобилӣ аҳаммияти басо калон дошт. Қисми зиёди бори хоҷагии халқ ба воситаи нақлиёти автомобилӣ кашонда мешавад. Коллективи сершумори коркунони нақлиёт ва роҳсозони ҚШС Тоҷикистон, аз ҷумла кормандони роҳсозони вилояти Қўрғонтеппа низ, вазифаҳои масъулиятноки бамиёнгузоштаи худро пурра мефаҳмиданд ва ҳар рӯз сермахсул кор мекарданд» [125, с.10].

«Агар пешомадҳои тараққиёти иқтисодии ҷумҳуриро мувофиқи ноҳияҳои ҷудоғонаи он таҳлил карда, дараҷаи бо нақлиёт таъмин будани ин ноҳияҳоро ба ҳисоб гирем, пас вазифаҳои асосии минбаъдaro доир ба сохтани роҳҳои нав ва тараққӣ додани нақлиёт муайян карда метавонем.

Ба муносибати сохтани комбинати электрохимиявии Ёвон ва дар асоси НБО-и Норак барпо карда шудани комплекси калони саноатӣ роҳи нақлиёти Қўрғонтеппа-Ёвон сохта шуд. Ин минтақаи роҳи оҳан асосан ба комбинати электрохимиявӣ хизмат хоҳад расонд. Ҳаҷми боркашонии нақлиёти автомобилӣ меафзояд» [53, с.22].

Сохта ба кор даровардани роҳи оҳани нав алоқаи нақлиёти ҷануби Тоҷикистонро тағйир дода, тез кашондани борҳои хоҷагии халқ ва мусофиронро таъмин менамояд.

Марҳилаи аввал давраи аз оғози таъсиси Ҳокимияти Шуравӣ дар Тоҷикистон то соли 1932-ро дар бар мегирад. Ин марҳила бо оғози сохтмони роҳҳои автомобилӣ ва пайдоиши аввалин мошинҳо хос аст.

Намуди асосии нақлиёт ҳам дар минтақаҳои кӯҳӣ ва ҳам дар водиҳо то пайдоиши мошини боркаш буд, дар баъзе минтақаҳои водиҳо аробаҳо ва инчунин шугурҳо ба миқдори кам истифода мешуданд.

Воридоти молҳо бо роҳҳои гуногун сурат мегирифт. Онҳо ба водии Ҳисор тавассути Бойсун, Тирмиз, Гузар, ба ноҳияҳои водии Вахш тавассути Амударё интиқол дода мешуданд; ба гурӯҳи Ғарбии ноҳияҳо молҳо тавассути Фарғона бо шутурҳо, аспҳо интиқол дода мешуданд ва дар баъзе ҷойҳо борро дар китфҳо интиқол додан лозим буд.

Аз роҳи автомобилгарди калони асосӣ ба маркази ноҳияҳо роҳҳои нав сохта мешуданд. Дар солҳои 1928-1930 аз Янгибозор ба Оби Ғарм (89 км), ба Кӯлоб, аз Чилликӯл ба воситаи Шаҳритӯс ба сӯи Тирмиз, ки шоҳаи он ба Айвоҷ мерафт, корҳои тайёри барои сохтмони роҳи бесангфарш оғоз меёфтанд. Ғайр аз ин дар ҳуди ҳамон солҳо сохтмони роҳи Душанбе - Тошкент низ сар шуда буд. Дар роҳсозӣ механизмҳо камӣ мекарданд, кор асосан дастӣ бурда мешуд. Гуфтан ҷоиз аст, ки Раёсати сохтмони роҳҳои ҷумҳурии танҳо ду автомобил дошту ҳалос [126, с.41].

Ҷумҳуриҳои Белоруссия, Қазоқистон ва Ўзбекистон ба Тоҷикистон бо миқдори зиёд молҳо ва маҳсулоти гуногун, аз ҷумла техника ва таҷҳизот, ворид менамуданд. Ин ташкили сохтмони васеи роҳи оҳан, рушди хоҷагии роҳу нақлиётро дар назар дошт. Аз набудани роҳҳо ноҳияҳои марказӣ ва ҷанубии Тоҷикистон он вақт гӯё дар бунбаст қарор доштанд, аз ноҳияҳои пешрафтаи Иттиҳоди Шуравӣ, инчунин аз ҷумҳуриҳои ҳамсоия Осиеи Миёна молҳо ба Тоҷикистон тавассути Амударё ба водии Вахш ворид мешуданд. Борҳоро бо маркабҳо, аспҳо ва аробаҳо бо мушкिलоти зиёд интиқол медоданд.

Соли 1932 дар Душанбе техникуми тайёркунии кадрҳои соҳаи нақлиёт, курси ронандагӣ ба кор даромада буд. Аммо, тараққиёти рӯзафзуни нақлиёт, сохтмонҳои роҳу кӯпрукҳо тақозо мекарданд, ки кадрҳои лаёқатманду дорони маълумоти олии ин соҳаҳо ба камол расанд. Дар бисёр техникумҳо, аз ҷумла техникуми политехникии шаҳри Душанбе, омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ, омӯзишгоҳҳои техникӣ кадрҳои ин соҳа тайёр карда мешуданд. Дар назди базаҳои автомобиллии Ленинобод, Душанбе, Хоруғ, Панҷакент, Кӯлоб, Ғарм

ва ғайра ба таври индивидуалӣ тайёр кардани ронандагон, таъмиргарон низ вучуд доштанд. Аммо ҳамаи инҳо талаботи рӯзро қонеъ нагардонд.

Дар натиҷаи чораҷӯиҳое, ки Ҳизби Коммунистӣ ва Ҳукумати Тоҷикистон гузаронданд, суръати роҳсозӣ хеле афзуд: «Дар давраи панҷсолаи якум (с. 1928-1932) 2360 км роҳ сохта шуд. Ҳамаи ин боиси вуъат ёфтани кори роҳсозӣ дар ҷумҳурӣ гардиданд. Ҳанӯз дар соли аввали панҷсола 686 км роҳи хокпӯш, 158 км роҳи сангфарш, 20 км роҳи мумфарш кушода шуд, ки ин нисфи роҳи дар панҷ соли пеш сохташударо ташкил мекард. Ба роҳи сангфарш диққати махсус дода шуд. Дар маҳалҳо Раёсатҳои сардорони роҳ ва отрядҳои роҳсозон таъсис дода шуданд. Роҳсозон мошинаҳои калонҳаҷми ЗИС-5, грейдерҳои вазнин, скреперҳои тракторӣ, ғалтакҳои моторӣ, дегҳои битумпазӣ ва ғайра гирифтанд. Дар солҳои панҷсолаи дуюм (1933-1937) сохтмони як қатор роҳҳои муҳимми ҷумҳурӣ анҷом ёфт» [63, с.12].

«Қобили қайд аст, ки дар ин давра ба кори сохтмони роҳ бо даъвати ҳизб колхозҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ каму беш мустаҳкамшуда ғаёлона иштирок намуданд. Колхозчиён ба муборизаи умумихалқӣ барои роҳкушоӣ ҳиссаи калон гузоштанд. Онҳо аз роҳҳои магистралӣ ба маркази колхозу ноҳияҳо садҳо километр роҳи аробаю автомобилгард бароварданд. Бо қувваи ҳудашон роҳҳои Фарм - Қирғатол, Айнӣ - Мастҷох, Чормағзак - Ёвонро бунёд намуданд. Агар саҳми меҳнати аҳоли барои роҳсозӣ дар солҳои панҷсолаи якум 0,5 миллион сумро ташкил дода бошад, пас вай дар давраи панҷсолаи дуюм то 18,5 миллион сӯм афзуд, дар се соли панҷсолаи сеюм ба 82,1 млн сум расид» [63, с.14].

Шабаккаи роҳҳои автомобилгард дар ҷумҳурӣ дар охири панҷсолаи дуюм (с. 1937) назар ба ибтидои панҷсола 12,7 баробар васеъ шуд. Дарозии он ба 6920 км расид.

Роҳсозӣ дар Тоҷикистон, махсусан, дар солҳои панҷсолаи сеюм ривочу раванқ ёфт. Роҳсозони ҷумҳурӣ дар ин давра ба усулҳои суръатноки қор, ки бо иштироки оммавии колхозчиён аввалин бор дар сохтмони канали Фарғона

чорӣ карда шуда буд, пайравӣ намуданд. Чунончи, дар сохтмони роҳи ноҳияи Шурообод дар як рӯз 3000 нафар, дар Ёвон - 3000 нафар, дар Роҳатӣ - 900 нафар аҳолии маҳаллӣ иштирок карданд. Роҳи 50 - километраи байни Ёвону Обикик дар 16 рӯз кушода шуд. Дар хамин давра роҳҳои Кубодиён - Шаҳритӯс, Хонақоҳ - Ҳисор, Қӯрғонтеппа – Октябрск - Вахшстрой бо иштироки фаъолони аҳолии маҳаллӣ бунёд карда шуданд.

То ибтидои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (с.1941-1945) дар Тоҷикистон 8203 км роҳи автомобилгард мавҷуд буд. Роҳу пайраҳҳои аспу аробагард фақат дар ғӯшаҳои дурдасти ҷумҳурӣ боқӣ монданд [63, с.22].

Роҳсозӣ дар Тоҷикистон дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945) ҳам қатъ нагардид. Колхозчиён ва махсусан занон, дар ин давра дар сохтмони роҳҳо бо қувваи дучанд меҳнат карданд. Масалан, барои аз ангиштсанг таъмин кардани эҳтиёҷоти саноати ҷумҳурӣ бо қувваи колхозчиён ба шахтаҳои кони Зиддӣ, Тошкӯтан ва Шаргун дар муддати кӯтоҳ роҳ бароварда шуд.

Бо шарофати чораҳои андешидашуда суръати сохтмони роҳҳо афзуд. Дар колхозҳо бригадаҳои роҳ бо шумораи доимии коргарон ташкил карда шуданд. Дар маҷмуъ, дар ҷумҳурӣ 522 бригада таъсис дода шуд, ки 329 бригада доимӣ буданд. Дар ҳайати онҳо 1995 нафар буданд. Дар бригадаҳо 187 асп мавҷуд буд. 959,5 км роҳҳо таҳти назорати доимӣ қарор доштанд. Бисёре аз ноҳияҳо нақшаҳои иштироки аҳолиро дар сохтмони роҳҳо иҷро карданд.

Агар ба таърих назар андозем, як далели ӯлиберо мебинем, ки куллан соњаи нақлиёти Тоҷикистонро тақон додааст, ин ӯам бошад, таъсиси идораи мустақили Авиатсияи граждании Тоҷикистон дар соли 1937 мебошад. Сарфи назар аз мушкилоти иқтисодӣ дар кулли кишвари Шуроӯо як гоми муъимме дар таъсис ва роӯандозии як баҳши муъимми нақлиёт бардошта шуд ва он вақт дар фазои Тоҷикистон ӯавопаймоӯои думуӯаррика парвоз мекарданд. Масофаӯое, ки ин ӯавопаймоӯо парвоз мекарданд, дар саросари мамлакат то 4 ӯазор километро ташкил меод ва ин дар киёс ба солюи 1930 се баробар

бештар буд. Аммо азму иродаи давлатмардони вақт боис шуд, ки ин соњаи барои кулли кишвар муњим такони љиддї бихўрад ва бахши муњимме аз наќлиёт, ки наќлиёти њавої мањсуб меёбад, роњандозї шуда, рушду тараќќї кунад.

Панҷсолаи аввал давраи сохтмони пуршиддати роҳҳо ва рушди наќлиёт дар чумхурї буд, вақте ки дар солҳои алоҳида панҷсолаҳо ба ин нисфи ҳаҷми умумии сармоя фиристода мешуд, сармоягузорї ба хоҷагии халқи чумхурї бештар мегардид. Бояд қайд кард, ки дар ягон давраи минбаъда ҷадвали мувофиқати баланд (38,8%) мушоҳида нашудааст.

Панҷсолаи аввал давраи убур кардани шабакаи роҳҳои Тоҷикистон буд [98, с.21]. Роҳҳои асосии он солҳо на танҳо дар шароити муосир аҳаммияти худро гум накарданд, балки баръакс, нақши боз ҳам муҳимтарро бозиданд. Ин ҳама нишон медиҳад, ки ҳалли мушкилоти наќлиётї он вақт масъалаҳои аҳаммияти аввалиндарача буданд, ки ҳамаи масъалаҳои дигар ба онҳо вобаста буданд. Солҳои аввали барномарезї, ки бо номи нақшаи панљсола маъруф мебошанд, Тоҷикистон машғули барномаҳои роњсозї набуд. Яъне, њанўз шароит аз ин қарор буд, ки шуруи ин корњо маблағ ва имконоти њангуфтеро тақозо мекард, аз ин рў ба таъхир афтада буд. Он вақт нақшаҳои умумї тарњрезї мешуд ва шароити саҳту кўњистонии Тоҷикистон боис шуда буд, ки қаламрави кишвар дар оғози корҳои соҳту сози роњу љода машғули барномаҳои асли нагардад.

Аммо ин қазия зимни пайрезии панљсолаи дуюм, яъне солҳои 1933-1937, комилан фарқ мекард. Дар ин панљсола бунёди шабакаи васеи роњњо тарњрезї шуда буд ва шомили 13,36% мабалѓгузории кишварро ташкил медод. Дар панљсолаи дуюм ба бунёди роњу љодањо ва махсусан шоњроњњо тавалљуњи калон зоњир карда мешуд.

«Соли 1933 сохтмони роҳи Душанбе – Қўрғонтеппа - Ҷиликўл, Панҷ – Кировобод - Фархор, Кўлоб – Данғара – Норақ - Орджоникидзеобод оғоз ёфт

Ҳамин тавр, сохтмони шоњроњи асосии ҷанубї, ки ҳанўз дар миёнаи солҳои 20-ум оғоз ёфта буд, соли 1933 ба анҷом расид. Он пойтахтро бо

тамоми ноҳияҳои ҷанубии ҷумҳурии мепайваст. Соли 1934 ҳаракати мошинҳо дар роҳи Помир – Ош - Хоруғ оғоз ёфт ва ҳамагӣ як сол баъд роҳи автомобилгарди Душанбе - Ёротеппа бо масофаи 200 км ба истифода дода шуд» [97, с.149; 100, с.19].

7-14 январи соли 1934 Анҷумани II Ҳизби Коммунистӣ баргузор шуд. Тоҷикистон иштироки нокифояи ташкилоти ҳизбиро дар сохтмони роҳ ва рушди нақлиёт кайд кард. Вай аз соҳмонҳои ҳизбӣ талаб кард, ки ҳамаи муассисаҳо дар сохтмон, таъмир ва таъмини бехатарии роҳҳо иштироки фаъол намоянд.

Соли 1934 сохтмони роҳҳои Қўрғонтеппа - Данғара ва Шуробод - Шугнов оғоз гардид.

Ҳамин тариқ, дар солҳои панҷсолаи якум (с.1928-1932) ва дуюм (с.1933-1937) дарозии умумии роҳҳои автомобилгарди ҷумҳурии 12,7 маротиба афзуд, дарозии роҳҳои автомагистралӣ дар соли 1937 зиёда аз 7 ҳазор км, аз ҷумла беҳтаршуда зиёда аз 2 ҳазор км - ро ташкил дод.

Ҳамин тариқ, дар давраи дуҷуми сохтмони роҳҳо (с.1929-1937) роҳи асосии автомобилгарди ҷумҳурии сохта шуд: Душанбе – Қўрғонтеппа - Ҷиликўл, Норақ – Орджоникидзеобод - Душанбе.

Соли 1938 дар сохтмони роҳҳо, ба монанди ҳама ҷо, ҳаракати стахановӣ васеъ паҳн шуд. Бо ташаббуси бахши ноҳиявии Ворошиловобод дар ҷумҳурии ду маротиба даҳрӯзаи меҳнати зарбдор гузаронида шуд. Илова бар ин, «Ушосдор» (идораи роҳҳои шоҳроҳ) ташаббуси Стахановро бахшида ба рӯзи интиҳобот ба Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон баргузор кард.

Роњандозии як кори нав дар лӯйи хушкӯ ҳолӣ кори осон нест. Ин кор ирода ва азми бузургро тақозо мекунад. Аз ин рӯ, роњбариятро лозим омад, ки барои пеш бурдани корњо идораи тоза таъсис намояд. Аз ин лињоз, санаи 29 июли соли 1939 дар пойгоњи «Тољиктранс» Комиссариати халќии наќлиёти автомобиллии ЉШС Тољикистон ташкил дода шуд. Ин комиссариат тамоми корњои марбут ба наќлиёт ва перомуни онро зери пўшиши худ ќарор

дода буд. Барои беъбудӣ бахшидан ба корњо дар заминаи наќлиёт ва корњои марбут ба ин соња соли 1938 се њавза марбут ба ин самт таъсис дода шуд: Ленинобод, Ғарм ва Кӯлоб. «Пас аз сипарӣ шудани муддате, дурусттараш санаи 27 октябри соли 1939, бо фармони Раёсати Шурои Олии ИҶШС ба ҷойи њавзањои мављуда вилоятҳои Сталинобод, Ленинобод, Ғарм ва Кӯлоб ташкил карда шуданд. Ба вилояти Сталинобод шахрҳои Қўрғонтеппа, Норак, ноҳияҳои Октябр (ҳоло ноҳияҳои Вахш ва Кӯшонӣ), Ворошиловобод (ҳоло н. Ҷ. Балхӣ), Чиликўл (ҳоло н. Дўстӣ), Шаҳритўс, Микоянобод (ҳоло н. Кубодиён), Саройкамар (ҳоло н. Панҷ), Даҳанакиик (ҳоло н. Хуросон), Арал (ҳоло н. А. Ҷомӣ), Ёвон ва ноҳияи Бауманобод (ҳоло н. Ҷайхун) дохил мешуданд [28, в.25].

Дар охири соли 1938 сохтмони роҳҳои автомобилгард дар ноҳияҳои кўҳии Тоҷикистон: Шурубод, Даштиҷум ба анҷом расид. Роҳи Панҷакент-Айнӣ, Чиликўл (ҳоло н. Дўстӣ)-Қумсангир (ҳоло н. Ҷайхун), Ховалинг-Кӯлоб ва ғайра ба истифода дода шуд [140].

Дар тайёр кардани кадрҳои маҳаллӣ муваффақиятҳои минбаъда ба даст оварда шуданд. То 1 январи соли 1939 дар ҷумҳурӣ 90 мудирӣ бахшҳои ноҳиявӣ, 83 роҳбарони даҳгона, 59 устои роҳ, 565 бригадир ва ғайра мавҷуд буданд [28, в.25].

Ҳамин тавр, таҳқиқ оид ба шароитҳои сохтмони роҳу пулҳо дар Тоҷикистони Ҷанубӣ дар солҳои 30-юми асри ХХ маълум намуд, ки бинобар сабаби мушкилоти сохтмони роҳҳои наќлиётгард дар баъзе ноҳияҳои вилояти Қўрғонтеппа кумитаи Иттифоқи роҳсозон ташкил карда шуд. Иттифоқи роҳсозон нақшаҳои худро пеш аз муҳлат иҷро мекарданд, аммо норасоии мутахассисони роҳсоз эҳсос мешуд. Як нуктаро қайд кардан ба маврид аст, ки дар сурати камбудии маблағҳои маҳаллӣ аҳолии маҳаллӣ ба кумаки роҳсозон меомаданд ва ин тарзи корбарӣ барои пешбурди корњо ёрии назаррас мерасонд. Аҳоли бо ӯйдду ӯянди калон кор мекарданд ва ин азму иродаи мардум боис шуд, ки хеле аз корњо дар сохтмонҳои кишвар ба анљом расонида шавад. Дар ҶМШС Тоҷикистон тамоми масоили умдаи

кишвар ва минљумла мавзеъҳои он, дар маълумоти ҳукумати матраъ карда мешуданд, ва барои бартараф кардани мушкилот ва ғаллу фасли масоили рӯз қарорҳои дахлдор қабул карда мешуданд. Соли 30-юми қарни XX барои ЉШС Тоҷикистон соли бунёди ва асоси маъсуб меёбанд, чунки дар ин соли туманҳо ва тақсимбандии анди амири барнам дода шуда, ба ҷойи онҳо ноҳияҳо ва шуроҳои деҳот таъсис дода шуданд. Ба ҳамаи мушкилоти пешомада хангоми сохтмони роҳу пулҳо нигоҳ накарда, ҳукумати кишвар ва аҳолии он аз уҳдаи иҷрои нақшаҳои давлатӣ ба хубӣ баромаданд, яъне барои анҷоми ин сохтмонҳо шароит муҳайё карда, сохтмонро ба итмом расониданд.

1.3. Ташаккули сохтмони роҳҳои нав дар солҳои 40-уми асри XX

Дар соли 1940 парки мошинҳои ҷумҳурии мо нисбат ба соли 1933 якчанд маротиба афзуд.

«Ҳаҷми интиқоли борҳо дар соли 1940 нисбат ба соли 1933 11 маротиба ва гардиши бор дар як тонна километр 5 маротиба зиёд шудааст. Парки автобусҳо низ ба таври назаррас афзуд. Дар даҳсолаи солҳои 1930-1940 иқтисодии парки автобусҳо 23 маротиба ва интиқоли мусофирон қариб 20 маротиба афзуд» [58, с.15].

Соли 1940 Комиссариати халқии нақлиёти автомобилӣ дар шаҳри Душанбе, Ленинобод ва Помир аллақай се автотрест дошт.

- 1) Гурӯҳи ноҳияҳои Душанбе - Вахш.
- 2) Борқашонии байниноҳиявӣ ва байнишаҳрӣ бо нақлиёти автомобилӣ дар ҷумҳурӣ асосан аз рӯи самтҳои: Душанбе - гурӯҳи ноҳияҳои Фарм ва гурӯҳи ноҳияҳои Душанбе - Кӯлоб.
- 3) Гурӯҳи ноҳияҳои Ленинобод ва ноҳияҳои Шимоли Тоҷикистон.

Хусусиятҳои ба худ хоси рельефи қаламрав ва шароити обу ҳавои Тоҷикистон ба вучуд овардани намудҳои махсуси автомобилро талаб мекунад. Гуфтан қифоя аст, ки дар баландии 3-4 ҳазор метр аз сабаби паст будани фишори атмосферӣ иқтисоди муҳаррикҳои автомобилҳо хеле кам

мешавад ва аз ин рӯ, суръати ҳаракати нақлиёт суст гашта, мошинаҳо пеш аз муҳлат аз кор мебароянд. Бинобар он, бештар кардани қисми сохти автомобилҳо ва мувофиқан ба шароити маҳаллӣ ба вучуд овардани автомобилҳои махсус яке аз вазифаҳои муҳим ба шумор меравад.

Барои боз ҳам муташаккил гардондани боркашонии автомобилӣ кори муттаҳид кардан ва ба вучуд овардани хоҷагиҳои калони автомобилро давом додан лозим аст.

Вертолётҳоро, ки дар шароити кӯҳистон намуди қулайи нақлиёт мебошанд, бештар ба кор бурдан зарур аст.

Чун шакли ягона аз тамоми намудҳои нақлиёт моҳирона истифода бурдан аҳаммияти қуллӣ дорад. Дар солҳои охири панҷсола дар мамлакатамон ба ин масъала торафт бештар диққат дода мешуд, зеро афзоиши минбаъдаи ҳосилнокии меҳнати ҷамъиятӣ аз бисёр ҷиҳат ба ҳалли он вобаста буд.

Ҳар як намуди нақлиёт хусусияти ба худ ҳосе дорад, дар доираи муайян ва мувофиқ ба кор бурдани он бештар нафъ меоварад. Барои ба мақсад мувофиқ истифода бурдани нақлиёт ва ғайбаовар гардондани он хароҷотро доир ба ҳар як намуди нақлиёт ва ғайбаи гирифта мешудагиро аз мавқеи умумии хоҷагии халқ аниқ ҳисоб карда баромадан лозим меояд. Як қатор муассисаҳои илмӣ мамлакат ин масъаларо чуқур таҳқиқ карда, ҳулосаҳои муҳим бароварданд. Вале муқоисакунии намудҳои нақлиётро дар шароити конкретии ноҳияҳои ҷудоғона, хусусиятҳои маҳалро ба назар гирифта, гузаронидан лозим аст.

Нимаи аввали солҳои 20-ум ва 40-уми асри ХХ дар таърихи халқи тоҷик ҷойгоҳи махсусро ишғол карданд. Ин давра бо он хос аст, ки бори аввал дар харитаи сиёсии ҷаҳон чунин ном ба монанди Тоҷикистон пайдо шуд. Маҳз дар ҳамин вақт аз як тараф эҳёи давлатдории Тоҷикистон ба амал меояд. Шиносоӣ бо дастовардҳои фарҳанги ҷаҳонӣ ва пешрафти техникаӣ, аз тарафи дигар, кам шудани шумораи аҳолии тоҷик ва аз даст додани марказҳои фарҳангӣ, анъанаҳои бойтарини фарҳангӣ ва иқтисодии худ буд.

Дар ҳамин давра раванди муттаҳидшавии тадриҷии миллӣ ба мушоҳида мерасад ва дар ҳамин вақт табақабандии минтақавии ҷомеаи Тоҷикистон ба амал меояд.

Ин давра, аз як тараф, барои тољикон давраи саҳт буд, ки бузургтарин марказҳои саноати ва фарњангии худро аз даст дода буданд, аз тарафи дигар бошад, тољикон дар њамин давра соњиби лумњурии мустаќил шуданд, илму фарњанг рушду тараќќӣ карда, тољиконро дар олам бо номи кишвари Тољикистон аллаќай мешинохтанд ва эњтиром мекарданд. Ташкили ЉШС Тољикистон дар њайати ИЉШС бузургтарин дастоварди миллии мо мањсуб мешуд, ки бо талош ва кўшишҳои хастагинопазири фарзандони фарзонаи миллат ба амал омада буд.

Бо маќсади таъмини истиќлолияти техникую иќтисодӣ аз ҷањони беруна, қобилияти мудофиавии давлати шуравӣ, ки маҳз дар он вақт ба даст оварда шуд, гарчанде ки маҳз дар он вақт шакли мањмурӣ-фармондеҳӣ ташақкул ёфт, меёр ба механизми харочот, ба рушди васеъ равона карда шуд [66, с.484].

Дар интиқоли бор нақлиёти дарёӣ дар ҷануби ҷумҳурӣ нақши алоҳида мебозид. Бандарҳои асосӣ дар қаламрави Тоҷикистон Панҷи Поён, Айвоч, Файзободқалъа мебошанд, ки дар қаламрави вилояти Қўрғонтеппа ҷойгиранд. Қариб ҳамаи борҳо аз бандари Тирмиз (ҶШС Ўзбекистон) ва пойгоҳи Панҷи Поён то истгоҳи роҳи оҳани паҳнбар оварда мешуданд. Интиқоли дукаратаи борҳо (аз роҳи оҳан ба об ва аз об ба нақлиёти автомобилӣ ё паҳнбар) интиқоли борҳоро бо истифода аз дарёи Панҷ хеле гарон мекунад.

Дар оmodасозии заминаҳои зарурӣ барои табдил додани ҶМШС Тоҷикистон ба ҷумҳурии иттифоқӣ сохтмони роҳҳо нақши калон бозид.

Қисми марказӣ ва ҷанубии ҷумҳурӣ ва пойтахтро ду роҳи алоқа тавассути Амударё аз тариқи хатти Гузор - Душанбе пайваст мекарданд. Ҷойгиркунии дар миқёси васеи сохтмони саноатӣ, обёрӣ, сохтмонҳои гидротехникӣ, азхудкунии заминҳои нав дар солҳои панҷсолаи якум ва дуҷум

аз дигар ҷумхуриҳо, алалхусус аз Русия ва Украина, воридотро талаб мекарданд.

«Идораи «Дорпроз» асосан масъалаҳои лоихакашии роҳро дар ҷумҳурӣ бомуваффақият ҳал мекард ва нисбат ба ташкилотҳои лоихакашӣ қарорҳои мушаххас меод. Бо вучуди ин, ҶМШС Тоҷикистон ханӯз дар робита ба рушди шабакаи роҳҳо хеле қафо монда буд. Сохтмони роҳҳо, ки роҳбарии он аз Тошканд амалӣ карда мешуд, хеле суст сурат гирифт (махсусан, дар вилояти Қўрғонтеппа) ва сарфи назар аз мавҷудияти маблағҳои барои ин мақсадҳо ҷудошуда, маҳдуд карда шуд» [74, с.60].

Дар солҳои ҷанг ба тараққиёти нақлиёт 4,8 миллион сӯм, аз ҷумла, ба қорҳои васлкуниву бинокорӣ 4,04 миллион сӯм маблағи асосӣ ҷудо карда шуд. Дар ин давра (солҳои 1941 - 1942) минтақаи роҳи оҳани камбар аз Душанбе то истгоҳи Сарбанд (123 километр) сохта, роҳи оҳани асосии Душанбе бо роҳи оҳани камбар пайваст гардид. Бо ҳамин барои бо борҳои асосӣ саросар таъмин намудани ноҳияҳои водии Ҳисор ва Вахш имконият пайдо шуд. Ин барои ҷумҳурӣ, ки автомобили зиёдеро ба эҳтиёҷоти фронт сафарбар карда буд, аҳаммияти махсус дошт.

То сар шудани Ҷанги Бузурги Ватанӣ (с.1941-1945) дар ҷумҳурӣ 8203 километр роҳи автомобилгард, аз он ҷумла 1560 километр роҳи асосан шағалпӯш мавҷуд буд. Ҷанг сохтмони босуръати роҳро боздошт, аммо дар давраи ҷанг ҳам ин қор тамоман қатъ нагардид. Дар ҳамон давра роҳҳо 695 километр зиёд шуданд. Сохтмони роҳҳо ба ноҳияҳои пеш одамногузари Ванҷ, Ишкошим, Сангвор ва Сарихосор дар замони ҷанг анҷом ёфт. Сохтмони калонтарини замони ҷанг, ки дар он аҳоли фаёлона иштирок кард, роҳи оҳани камбари Душанбе - Қўрғонтеппа буд, ки он баъд аз ҷанг то Қўлоб расонда шуд.

Дар давраи азнавбарқароркунии солҳои 1946-1956 дар назди ташкилотҳои роҳсозӣ вазифа гузошта шуд, ки на фақат роҳҳои дар замони ҷанг вайроншударо аз нав барқарор кунанд, балки азнавсозии роҳҳои муҳимтаринро сар карда, онҳоро дар вақтҳои аввал бо масолеҳи сабуки

нефтӣ пӯшонанд. Бо масолеҳи сабуки нефтӣ пӯшондани роҳҳо, ки сифати истифодабарии роҳҳоро хеле беҳтар карда, чангро бартараф намуд, дар тамоми роҳҳои асосӣ татбиқ шудан гирифт. Ин гуна роҳҳо дар соли 1956 22 баробар афзуданд, дараҷаи механикони корҳои роҳсозӣ дар соли 1955 ба 79,9 фоиз расид.

Дар аввали чанг зарурати баланд бардоштани дараҷаи боркашонии роҳи оҳани Ашқобод, аз ҷумла, минтақаи Душанбе ба миён омад, зеро маркази боркашонии мамлакат аз қисми аврупоии ИҶШС ба ноҳияҳои Урал, Сибир ва Осиёи Миёна гузаронида шуда буд.

Рушди нақлиёти автомобилӣ дар ҷумҳуриро ба якчанд марҳила тақсим кардан мумкин аст.

Дар солҳои 1937-1941 барои сохтмони роҳҳои автомобилгарди Тоҷикистон 159 миллион рубл сарф карда шуд [89, с.89]. То оғози чанг ҷумҳурӣ 9 ҳазор км роҳҳои автомобилгарди болеаш саҳт дошт [95, с.114]. Дарозии роҳҳо нисбат ба соли 1928 то соли 1941 2,4 маротиба коҳиш ёфт. То оғози Ҷанги Бузурги Ватанӣ (с.1941-1945) шабакаи роҳҳои ҶШС Тоҷикистон 5 маротиба афзуда, дарозии роҳҳои болеаш саҳт 52 маротиба афзуд [96, с.82].

Дар солҳои панҷсолаи сеюм (1938-1942) корҳои бузург оид ба сохтмони пулҳо дар болои дарёи Қизилсу дар роҳи Бауманобод - Кӯлоб, дарёи Кофарниҳон дар роҳи Сталинобод - Ҳисор, дарёҳои Хонақоҳ, Қаротоғ, Ширкент дар роҳи Ўротеппа - Сталинобод, дарёҳои Зарафшон, Фондарё, Яғноб, Варзоб ва ғайра иҷро карда шуданд. Аммо бо сабаби оғози чанг ҳамаи ин сохтмонҳо вучуд надоштанд ва дар муҳлати пешбинишуда ба итмом расиданд.

Бо шарофати таъсиси шабакаи роҳҳо дар солҳои панҷсолаи сеюм (1938-1942) нақлиёти автомобилӣ низ рушди назаррас пайдо кард, ки он намуди асосии нақлиёт дар ҳамлу нақли дохилиҷумҳуриявӣ гардид. Дар семоҳаи аввали соли 1938 ба автопарки ҷумҳурӣ боз 500 мошин ворид гардид. Шумораи умумии ҳамаи намудҳои мошинҳо дар соли 1938 нисбат ба соли 1924 37,5 маротиба, аз ҷумла мошинҳои боркаш 32,2 маротиба, афзоиш

ёфт. Ҳачми умумии борхое, ки аз ҷониби ташкилотҳои нақлиётии ҷумҳурӣ дар соли 1938 интиқол дода шуданд, 18167,2 ҳазор тонна-км-ро ташкил дод [29, в.61].

Сохтмони роҳҳои аҳаммияти маҳаллӣ махсусан дар панҷсолаи сеюм (с.1938-1942) васеъ оғоз ёфт. Дар ин панҷсола сохтмони 4844 км роҳҳои аҳаммияти маҳаллӣ ва 170 метри тулонии пулҳо ба нақша гирифта шуда буд [15, в.12]. Ҳам дар роҳҳои давлатӣ ва ҳам дар роҳҳои аҳаммияти маҳаллӣ лоиҳаҳои пешакии ҷустуҷӯҳо, омодагии лоиҳаҳо ба нақша гирифта шуда буд. 4652 км роҳҳои аҳаммияти маҳаллӣ бо таҳқиқот фаро гирифта шуданд. Маблағҳо барои сохтмони ин роҳҳо дар панҷсолаи сеюм аз рӯи бучетҳои ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ ба маблағи 43856 ҳазор рубл ва аз рӯи иштироки меҳнати аҳоли ба маблағи 41151 ҳазор рубл кам карда шуданд [36, в.108].

Соли 1940 канали Фарғона ба тариқи «Ҳашари умумихалқӣ» сохта шуд. Инчунин бо ин шева як қатор қорҳои азими дигар низ ба анҷом расонида шуданд. Масалан, роҳи хокии Кайнак-Даҳанакиик (49 км) аз ҷониби колхозчиёни ноҳияҳои Ёвон ва Даҳанакиик дар давоми 10 рӯзи қорӣ сохта шудааст. Дар сохтмони он ҳар рӯз 3000 колхозчиёни ноҳияҳои Ёвон ва 1500 колхозчиёни ноҳияи Даҳанакиик қор мекарданд. Дар ноҳияи Шаҳритӯс дар давоми 6 рӯз роҳҳои Шаҳритӯс - Айвоҷ (14 км) сохта ва таҷдид карда шуданд. Арзиши қорҳои иҷрошуда зиёда аз 436 ҳазор рублро ташкил дод [37, в.42].

Бо дарназардошти аҳаммият ва мураккабии вазифаҳои дар назди хоҷагии роҳҳои ҷумҳурӣ қарордошта, ШКХ ва КМ ҲК(б) Тоҷикистон 3 идораи ҳисоби хоҷагиро бо тобеияти бевоситаи онҳо ба «Главдорупр» таъсис доданд [51].

Сохтмони роҳро идораи асосии роҳ - «Главдорупр» дар назди ШКХ ҶШС Тоҷикистон роҳбарӣ мекард. Фаъолияти асосии истеҳсолии «Главдорупр» ба иҷрои қарори таърихии ШКХ ИҶШС ва КМ ВКП(б) аз 28 феввали соли 1940 равона карда шуд, ки дар асоси он ШКХ ҶШС Тоҷикистон ва КМ ҲК(б) Тоҷикистон бо қарори 22 октябри соли 1940 се

идораи хоҷагидорӣ ташкил карда шуд: идораи шоҳроҳи роҳи Сталинобод-Хоруғ №1, идораи шоҳроҳи роҳи Орджоникидзеобод – Кӯлоб – Чиликӯл – Қӯрғонтеппа - Сталинобод №3, идораи шоҳроҳи роҳи Сталинобод - Заҳматобод Ёротеппа - Ленинобод №2. Ҳамагӣ 1623 км ба идораҳои шоҳроҳӣ дохил мешуд [78, с.76].

Сардори идораи шоҳроҳи №3 Орджоникидзеобод - Кӯлоб сардори муваққати идора, муҳандиси асосӣ В.П. Гризлов буд [150].

«Дар замони Љанги Бузурги Ватанӣ (с.1941-1945) вазъияти роҳсозӣ бад шуд. Чанг мачбур кард, ки доираи васеи сохтмони роҳро коҳиш диҳаданд. Кӯшишҳои асосӣ ва имкониятҳои моддӣ ба нигоҳ доштани ҳолати ҳадди ақалли қаноатбахши роҳҳои асосӣ равона карда шуданд: дар роҳҳои Ош - Хоруғ, Сталинобод-Хоруғ, Сталинобод - Ёротеппа, Орджоникидзеобод - Кӯлоб, Сталинобод - Қӯрғонтеппа, Сталинобод - Шаҳритӯс дар давраи солҳои 1941-1945 таъмири қорӣ иҷро карда шуд» [78, с.76].

Сохтмони роҳҳо дар Тоҷикистон соли 1940 ба таври васеъ оғоз ёфт. Бо ташаббуси колхозчиёни пешқадам сохтмони босуръати роҳҳои дорои аҳаммияти дохилиноҳиявӣ оғоз ёфт. Дар аввали соли 1940 як қатор чунин роҳҳо ба истифода дода шуданд.

Сохтмончиёни роҳҳои аҳаммияти маҳаллӣ дар мусобиқа ба муваффақиятҳои калон ноил шуданд. Коргарони Ҷаъл ва Стахановчиёни ноҳияҳои Ёвон, Даҳанакик (ҳоло н. Хуросон- А.Л.), Шаҳритӯс, Колхозобод (н. Ч. Балхӣ- А.Л.), Қубодиён, ҳамагӣ 51 нафар бо мукофотҳои махсус сарфароз гардиданд, ки 12 нафари онҳо бо нишони «Роҳсози фахрӣ» сарфароз гардонида шуданд [39, в.29-30].

«То соли 1941 дарозии шабакаи роҳҳои автомобилгарди аҳаммияти маҳаллӣ ба ғайр аз баъзе роҳҳо 8203 км буда, 843 км-и он бо санг пӯшонида шуда буд» [164, с.78].

Бисёре аз ноҳияҳои вилоят дар сафарбар кардани аҳоли ба корҳои роҳ муваффақиятҳои калон ба даст оварданд: Сталинобод - 132,6%, Норақ -

121,8%. Қисмҳои алоҳидаи роҳҳо ба монанди Қубодиён – Хакак – Шаҳритӯс - Айвоҷ бо сангпора пӯшонида шуданд [38, в.32-37].

Ҳамаи ноҳияҳо ва вилоятҳои ҶШС Тоҷикистон дар сохтмони роҳҳои нав муваффақияти муайян ба даст оварданд. Бахшҳои роҳҳои ҷумҳурии пурра бо кадрҳо таъмин карда шуданд.

Дар сохтмони роҳҳо дахҳо собиқ сарбозон иштирок намуданд, ба мисли А. Чалолов, З. Хочаев, С. Суранбаев, Х. Насриддинов, Н. Каримов, Т. Пирназаров, Г. Орипов, М. Шарипов ва дигарон. Дар сохтмони роҳҳои аҳаммияти маҳаллӣ бисёр стахановчиён, аз ҷумла П. Маманазаров, А. Қурбонов, Б. Хочаев, Х. Ҳакимов, Б. Қшомов, К. Наваров, Ю. Назаров, Х. Шерматов, Р. Каримов, А. Умаров ва дигарон меҳнати фаъолона намудаанд. Аммо барои сохтмони минбаъдаи роҳҳо Ҷанги Бузурги Ватанӣ (с. 1941-1945) монеъ шуд.

Дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945) ба сохтмони роҳҳо Раёсати асосии роҳсозӣ (Главдорупр)-и назди Шурои Комиссарони Халқии ҶШС Тоҷикистон роҳбарӣ мекард. Фаъолияти асосии истеҳсолии Раёсати асосии роҳсозӣ ба иҷрои декрети таърихии Шурои Комиссарони Халқии ИҶШС ва КМ ВТСПС аз 28 феввали соли 1940, ки дар асоси он Шурои Вазирони Халқии ИҶШС ба амал бароварда шуд. Комиссариати ҶШС Тоҷикистон ва КМ ҲК(б) лумъурӣ бо фармоиши хеш аз санаи 22-юми моҳи октябри соли 1940 се воҳид, ё ба қавли маъруф, шӯба ташкил ва роҳандозӣ карда шуд: Идораи сохтмони роҳҳои Орҷоникидзеобод – Қўрғонтеппа – Чиликўл – Қўрғонтеппа - Сталинобод, шохроҳи №3. Дар якҷоягӣ 1623 километр роҳро ин шӯба дар ихтиёр дошт.

Сарфи назар аз мушкилоте, ки дар мамлакат вуҷуд дошт, яъне мамлакат дар ҳоли ҷанг бо Олмони фашистӣ қарор дошт, қорҳои сохтмонӣ ва ободонӣ дар ақибгоҳ қатъ намегардид. Дар ин росто, санаи 26 январӣ соли 1943 Шурои Комиссарони Халқии ҶШС Тоҷикистон таҳти рақами 79 тасмиме бар тақвияти воҳидҳои кишоварзӣ дар ноҳияи Ёвон қабул намуд. Бар асоси ин қарор бояд 20 километр роҳ то ӯдаи аслӣ, яъне Сталинобод -

Кўрғонтеппа аз маркази ноъия сохта ба истифода дода мешуд. Ин роъ ноъияро ба шоъроъи аслї пайваст намуда, барои боло рафтани сатъи зиндагии мардум ва куллан вазъи иқтисодии мамлакат мусоидат намуд.

Сохтмони роҳи Орчоникидзеобод – Кўрғонтеппа - Кировобод-Чиликўл- Кўрғонтеппа - Сталинобод ба масофаи 516 километр ва роҳи Кўрғонтеппа - Данғара - Кангурт, Тутқавул – Данғара - Сомончї сар шуд.

Моҳи январӣ соли 1930 Комиссариати халқии савдои ИҚШС барои Тоҷикистон 20 мошини боркаш ҷудо кард. Қисми ин мошинҳо барои интиқоли мусофирон ва тайёр кардани ронандагон ба парки Кумитаи Иҷроияи шаҳри Сталинобод супорида шуданд. Имсол (с.1930- А.Л.) дар роҳи байни Сталинабад - Янгибозор мошини мусофиркашонӣ ба кор шурӯъ кард [110, с.3-22; 56, с.618].

Дар ин давра як қатор қарорҳои дахлдор дар робита ба роъсозӣ қабул гардид.

Идораи асосии роҳҳои (Главдорупр) ҚШС Тоҷикистон дар давоми моҳи январӣ соли 1940 корҳои лоиҳакашии роҳ, тайёри ва интиқоли кадрҳоро анҷом дод. Коргарони водии Вахш дар соли 1941 корҳоро оид ба такмили роҳи автомобилгарди Сталинобод – Ваҳдат – Норақ – Кўлоб - Чиликўл анҷом доданд [76, с.86-88].

Соли 1940 сохтмони роҳҳои автомобилгарди Душанбе - Кўрғонтеппа ва Саройкамар - Фархор ба анҷом расид [98, с.23].

Аммо наметавон гуфт, ки дар ин давра ӯмаи корҳои дар риволи хуб қарор доштанд, гоъан нақшаҳои илро намешуд ва корҳои ба таъхир меафтод. Масалан, соли 1940 85 % корҳои дар минтақаи Кўрғонтеппа дар самти сохтмони роҳҳои илро шуда буду халос [98, с.49; 143; 153].

Замони оғози Љанги Бузурги Ватанӣ (с.1941-1945) дар бисёре аз деъоти љумъурӣ коргарон ва колхозчиён ба саъро баромада, дар корҳои умронӣ ва роъсозӣ кумак мерасониданд.

Санаи 23 апрели соли 1940 ду ҳазор колхозчиёни водии Вахш ба ҳашар баромада, дар сохтмони роҳҳои иштирок намуданд. Онҳо барои

сохтмончиён манзилҳои муваққатӣ омода карданд. Бояд қайд кард, ки ташкилотҳои хизбии ноҳияҳои Вахш, Чиликӯл, Ворошиловобод, Саройкамар ва Даҳанакиик ба сохтмончиён хизмати хуб намуданд.

Бинобар ба суҳанони Гаврилов М.Г., сарвари китъаи сохтмони роғи Кӯрғонтеппа – Саройкамар, ин ӯода аз ағаммияти бузурги хољағи бархӯрдор мебошад. Ин ӯода дар ӯолати ногувор қарор дошт ва лозим буд, ки онро дар камтарин фурсат ба ӯолати хуб биоранд, чун яке аз ӯодаҳои асли дар қисмати ланубии лумӯурӣ маъсуб меёфт. Дар ӯамин росто бунёди роғи Кӯрғонтеппа-Сталинобод низ хеле муғим буд. Ғайр аз ин, 3 ҳазор колхозчиёни ноҳияҳои водии Вахш дар ин китъаи роҳ кор мекарданд. Ҳачми умумии корҳои заминӣ 23 километрро ташкил меод.

Дар роҳ 3 нуқтаи прорабӣ ва 8 нуқтаи сохтмонӣ ташкил карда шуд. Колхозчиён ба 70 бригада тақсим карда шуданд. Бо ҳамаи роҳбарони нуқтаҳои сохтмонӣ ва бригадаҳо як маҷлиси умумӣ баргузор карда шуд ва дар он муфассал шарҳ дода шуд, ки дар ҳар як бригада дар кучо ва чӣ гуна кор карда, дар кучо бояд хӯрок хӯрад. Хизматрасонии тиббии сохтмончиёно 4 духтур ва 10 ҳамшираи тиббӣ тағмин мекарданд. Барои хондани маҷаллаю рӯзномаҳо 140 нусха рӯзномаҳо оварда шуданд.

22 июни соли 1941 Олмони фашистӣ ба Иттиҳоди Шуравӣ ҳамла кард. Фашистҳо ва пайравони онҳо ният доштанд, ки ИЛШС-ро шикаст дода, дороӣ ва қаламрави онро забт намоянд ва дар ин замин калонияҳои худро ташкил диҳанд. Акнун ба давлати Шуроҳо ва ба қавли маъруф, давлати коргару деҳқон марғ тағдид мекард ва давлатмардони вақтро лозим буд, ки ба таври оғил тасмимҳои дуруст қабул намоянд ва аз худ корнамоӣ ва санъати баланди роғбарӣ нишон диҳанд. Бояд дар ӯамаи соғнаҳо тадбирҳои оғил қабул карда мешуд ва аз ӯама болотар, чанд миллион ағолиро аз манотиқи забтнамудаи фашистҳо ва дар канори он корхонаю корхонаҳои ба ӯойи амн интиқол меоданд. Ин корҳо корҳои андаке набуд ва аз му иродаи қавиро талаб мекард. Чун агар ба ин масъала воқеъбинона назар андозем, дар он шабу рӯз кишвари Шуроҳо он қадар қавӣ ва аз назари

иктисоді пешрафта набуд ва дар чунин шароит бо душмани ғаддор, ки саропо мусаллаъ буд ва кулли кишварҳои Аврупоро ишғол намуда буд ва саноати ӯнамаи ин кишварҳо ба суди онҳо кору фаъолият мекарданд, кори саълу осон набуд ва дар ин шароит қисмати бештари аҳоли ва як қисми роғбарони он замонро руъафтадагӣ фаро гирифта буд. Аммо роғбарони асил ва воқеии кишвар ба пирӯзӣ ва дастболо шудани хеш итминони комил доштанд ва ин боварию итминон боис шуд, ки дар ниҳояти қор халқи Шуравӣ бар Олмони фашистӣ пирӯз шавад. Ин қадар он замон мардум бо ӯнам басилъ ва якҷо шуда буданд, ки таърихи башарӣ чунин ӯнамабастагӣ ва якдилиро ёд надорад. Чанд омил буд, ки ин воқеият пеш омад буд, қабл аз ӯнам роғбарони содиқ ва одил, ки бо тамоми масъулият ва қордонӣ ва вилдони поку беолоиш қор мекарданд, аз роғбари аввали мамлакат гирифта, то роғбарони зинаҳои поёни, дуюм идеологияи вақт, ки хеле ӯнам дар зеъну шуури пиру барно нуфуз қарда буд ва он тамоми қишрҳои лӯмеаро басилъ намуда, барои як ояндаи дурахшону беолоиш ӯнидоят менамуд. Ва дар чанд соли ташкил шудани Давлати Шуруҳои мардум, сарфи назар аз мушкилоти лӯйдошта, дида буданд, ки зиндаги онҳо ӯнар рӯз беътар мешавад ва ин қиз, қабл аз ӯнама, итминону боварию онҳоро тақвият мебахшид. Сеюм сатҳои дониш ва фаъму дарқи мардум, ки дар солҳои оғози Љанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945) ба маротиб боло бардошта шуд буд. Агар дар ӯнамин лӯ каме ба таърихи таъсиси давлати ИҶШС ва шароитҳои он рӯ биорем, мебинем, ки барпоқунандагони ин давлат қомҳои худро дар оғози қор аз бунёди мактабу маориф шуруъ қарда буданд. Мо аз таърих масъалаи бо ном «Маъви бесаводӣ»-ро ёд дорем. Ёд дорем, ки қи қадар мактабу муассисаҳои таълими бунёд қарда мешуд ва қурсҳои муаллимтайёрқунӣ ва маъви бесаводӣ барои тамоми қишрҳои лӯмеа роғандозӣ қардида буд.

Агар ба таърихи давлатдории лӯадиди толықон дар замони соъибистиклол назар андозем, мебинем, ки ин лӯ низ аз ӯнамин иқдом даст гирифтаанд, яъне тақя ба бунёди мактабу маориф ва боло бурдани сатҳои

донишу маърифати мардум, ки ин дороии асли ва фанонопазирии ӯар миллат ва давлат мебошад.

Таҷдиди хоҷагии халқии ҶШС Тоҷикистон ба тарзи ҳарбӣ дар он солҳо ба роғ монда шуд.

Дар Тоҷикистон, ба ғайр аз мушкилоти умумии тамоми кишвар оид ба таҷдиди низомӣ, бинобар шароити хосси рушд дар солҳои пеш аз ҷанг, хусусиятҳои хосси худро дошт, ки мо дар болотар дар ин бора кайд карда будем.

Яке аз вазифаҳои муҳимтарини таҷдиди сохтор: сафарбар кардани захираҳои меҳнатӣ, таъмини колхозҳо бо кадрҳои механизаторҳо ва мутахассисон буд. То оғози ҷанг зиёда аз 40 км роғи минтақаи Қӯрғонтеппа таҷдид карда шуда, гузаргоҳи душвортарини ағбаи Фаҳробод таҳия карда шуд. Роғҳои истихроҷӣ танҳо дар ғӯшаҳои дурдасти ҷумҳурӣ боқӣ монданд. Ва дарозии он аз 10 ҳазор км то 4915 км коғиш ёфт [66, с.53].

«Соли 1941 таҷдиди роғи автомобилгарди Душанбе - Қӯрғонтеппа оғоз ёфт. То оғози Ҷанги Бузурги Ватанӣ (с.1941-1945) дар ҷумҳурӣ 9203 км роғҳои автомобилгард мавҷуд буд, ки 1560 км онро роғҳои сангӣ ташкил медоданд. Яъне, ин роғҳои сангпӯш ва сангӣ буданд. Солҳои ҷанг низ (1941-1945) сохтмон ва тармими роғҳои катъ нагардида буд. Тули роғҳои дар ин солҳои 695 км зиёд шуд» [59, с.15].

Аз ин рӯ, дар солҳои душвори ҷанг хоҷагии роғ ва нақлиёти Тоҷикистон рушд кард ва асосан, талаботи хоҷагии халқро ба нақлиёт таъмин мекард. Дар давоми солҳои ҷанг барои рушди нақлиёти ҷумҳурӣ 4,83 миллион рубл, яъне 7,7% аз маблағи умумии сармоягузорӣ ба хоҷагии халқии ҷумҳурӣ равона карда шуд [59, с.14].

Ҷамзамон бо нақлиёти роғи оҳан, нақлиёти автомобилӣ низ ба релсҳои ҳарбӣ интиқол дода шуд. Тақрибан 80% тамоми автопарк, инчунин қисми зиёди мошинҳо ва механизмҳои роғсозӣ ба Артиши Сурх дода шуданд.

Аз ин рӯ, дар солҳои 1941-1942 қитъаи роғи оҳани тангбар аз Сталинобод то Қӯрғонтеппа сохта шуд, ки дарозии он 123 км буд.

«Дар солҳои Чанги Бузурги Ватанӣ (с.1941-1945) сохтмони роҳро идораи асосии роҳ (Главдорупр) дар назди ШКХ ҶШС Тоҷикистон роҳбарӣ мекард. Фаъолияти истехсолии «Главдорупр» ба иҷрои қарори таърихӣ ШКХ ИҶШС ва КМ ВКП(б) аз 28 феввали соли 1940 равона карда шуд. Дар ин замина, санаи 22 октябри соли 1940 се идораҳои хоҷагидорӣ ташкил карда шуд: идораи таъмирии роҳи Сталинобод - Хоруғ - №1, идораи таъмирии роҳи Сталинобод – Заҳматобод – Ҷротеппа - Ленинобод - №2 ва идораи таъмирии роҳи Орджоникидзеобод – Кӯлоб – Ҷиликӯл – Қӯрғонтеппа -Сталинобод - №3. Ин се идора дар ихтиёри худ 1623 км роҳ доштанд» [52, с.14]

]. Тақсими вазифа ва ваколатҳо ва китъаҳои роҳ ба беътар шудани корҳо дар ин самт мусоидат намуд. Идораҳои таъмирии дар шаҳри Душанбе ӯйгир карда шуда буданд. Тамоми вазифаҳо дар ин сохторҳо дар байни шахсони кордон ва мутахассисони варзида тақсим карда шуда буданд. Бобати беътар ба роҳ мондани корҳо дар ин самт комиссияи ҳукумати дар ҳайати котиби якуми КМ ҶК(б) Тоҷикистон Д.З. Протопопов (раис), раиси ШКХ М.К. Қурбонов, раиси Раёсати Шурои Олии ҷумҳурӣ М. Шогадоев, наркоми корҳои дохилӣ Харченко таъсис дода шуд [52, с.14]

Дар роҳи асосии Орджоникидзеобод-Норак-Кӯлоб дар давраи солҳои 1941-1945 таъмири ҷорӣ анҷом дода шуд. Дар сохтмон бисёр қонунҳои тоҷик қор мекарданд. Қормандони маъалли дар ин сохтмонҳо софдилона ва бо азму иродаи қавӣ қор мекарданд. Аз ин рӯ, ҳизб ва Ҷукумат меънати софдилонаи онҳоро қадрдонӣ мекард. Ба Парчами Сайёри Вазорати хоҷагии роҳҳои нақлиёт барои меҳнати софдилона ва иҷрои нақшаҳои меҳнатӣ бахши вилояти Қӯрғонтеппа сарфароз гардид. Инчунин, қормандони барҷастаи стахановчиҳо бо муқофотҳои пулию молӣ сарфароз гардиданд. Дар бахши вилояти Қӯрғонтеппа сардори бахши вилоятӣ Ҷалилов А. фаъолият менамуд.

«Бо мақсади сари вақт ба итмом расонидани сохтмони роҳи Сталинобод – Кӯлоб – Ҷиликӯл – Қӯрғонтеппа - Сталинобод (ҳалқаи ҷанубӣ) сардори Идораи «Главдорупр» бо супориши №331 аз 1 октябри соли 1941 ба

сардори сохтмони роҳи Сталинобод - Қўрғонтеппа Умаров А.А. фармон дод, ки дар масофаи тракт аз Орджоникидзеобод то Кўлоб боз як қитъаи роҳсозӣ ташкил кунад» [73, с.14; 41, в.133].

Соли 1943 дар ҷумҳурӣ таъмири баҳорӣ бо қувваи колхозчиён бо тартиби иштироки меҳнати аҳоли оғоз ёфт. Ин масъала дар минтақаи Қўрғонтеппа хуб ташкил карда шуд.

«Созмони хизбии шурои ноҳияи Қўрғонтеппа дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945) ба сохтмон ва ҳолати роҳҳо дар ноҳия диққати махсус меод» [41, в.130-131].

Дар соли 1943 дар идораҳои тракти Қўрғонтеппа - Кўлоб 5 ДЭУ дохил шуда буд, ки ба 754,4 км роҳҳо хидмат мерасонданд. Ин роҳҳо ба қитъаҳои гуногун тақсим карда шуданд (ҷадвали 2).

Ҷадвали №2.

Ҷойгиршавии минтақаҳои истифодабарии роҳҳо [73, с.14].

№ МИР (ДЭУ)	Ҷойгиршавии МИР	Намуди мумфарш					
		Сиёхпӯш	Сангпӯш	Шебен (сангҳои гирд)	Бе пӯшонидани санг	Шебен (сангмайда)	Ҷамағӣ
12	Қўрғонтеппа	26,0	1,70	118,3	39,00		185,00
13	Панҷ (Кировобод)			46,10	63,30	40,60	150,00
14	Чормағзак			93,00	171,00		264,00
15	Кўлоб		4,00	44,00	67,10	14,30	129,40
16	9 км Душанбе	33,50	20,00	2,50	340,4		20,00
	Ҷамағӣ	29,50	5,70	303,9		54,9	754,4 км

Муваффақиятҳои дар сохтмони роҳҳо ва рушди нақлиёти Тоҷикистон бадастомада тасдиқи равшани бартарихи низоми хоҷагии шуравӣ бар низоми капиталистии он буд. Бояд қайд намуд, ки бинобар сабаби сиёсати оқилона ва дурусти ҳукумати ҷумҳурӣ буд, ки яке аз кишварҳои дар гузашта қафмонда, дар муддати кӯтоҳ ба қомеъҳои назаррас дар соҳаи сохтмони роҳҳои нақлиётӣ ноил гардид.

Соҳтмони роҳҳои нақлиёти байни маркази ноҳияҳо ва маҳаллаҳо тараққӣ ёфта, онҳоро бо ҳам пайваст намуд. Дар навбати худ корхонаҳои роҳсозӣ бо техникаҳои замонавии роҳсозӣ мучаҳҳаз гардонида шуданд.

Гуфтан ба маврид аст, ки соҳтмону таъмири роҳҳои нақлиётӣ, махсусан, баъди Ҷанги Бузурги Ватанӣ (с.1941-1945) то охири солҳои 40-уми асри XX хеле беҳтару хубтар гардид, ки масофаи умумии роҳҳои нақлиёти ҷумҳурӣ ба 8203 км расида, 1650 км он бо санг рӯпӯш гардида буд [94, с.170].

Баъди тамоми шудани Ҷанги Бузурги Ватанӣ (солҳои 1941-1945) дар ИҶШС дигаргуниҳои азими иқтисодӣ ба амал омада, иҷрои барномаи барқарорсозии вазъи баъдичангии мамлакат ва тараққӣ ёфтани хоҷагии халқ оғоз гардид. Ҳамин буд, ки нақшаи панҷсолаи чорум (с. 1946-1950) аз тарафи иҷлосияи Шурои Олии ИҶШС тасдиқ гардид, ки дар он масъалаҳои рушди иқтисодиёти кишвар баррасӣ мегардид. Аммо дар давоми солҳои баъдичангӣ дар шабакаҳои роҳу нақлиёти ҷумҳурӣ ягон тағйирот илова нагардид. Чунки роҳу магистралҳои пешазчангӣ сохта шуда, ҳамон вақт талаботи ҷумҳуриро қонеъ карда метавонист ва зарурати соҳтмони роҳҳои нақлиётӣ вучуд надошт.

Ба ин нигоҳ накарда, барои боз ҳам баланд бардоштани сармояи роҳҳои нақлиётӣ, беҳтар кардани ҳолати онҳо ва нақшаи қитъаҳои мураккаби роҳҳои нақлиётӣ чораҳои заруриро дидан лозим буд.

Ҳамин тавр, дар зербоби сеюми боби якум, мо оиди масъалаҳои ташаккул ва соҳтмони роҳҳои нағ дар солҳои 40-уми асри XX таҳқиқоти илмӣ бурда, муайян намудем, ки дар ин солҳо чун ҷанги ватанӣ мерафт, мушкилоти зиёдеро дар соҳаи роҳсозӣ пеш овард. Бо вучуди ин дар ин давра низ роҳсозӣ идома ёфта овард соҳтмони роҳҳо ба баъзе ноҳияҳои пеш одамногузар анҷом ёфт.

Хулосаи боби якум.

Ҳамин тавр, масъалаи хоҷагии роҳҳои минтақаи Қўрғонтеппаи вилояти Хатлонро дар солҳои 20-40-уми асри XX мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор дода ба чунин хулосаҳо омадан мумкин аст:

1. Дар ин боб оиди масъалаҳои таърихи таъсиси заминаҳои сохтмони роҳҳо дар минтақа дар солҳои бистуми асри бист, инчунин шароитҳои сохтмони роҳ дар Тоҷикистони Ҷанубӣ дар солҳои сиюм ва хусусияти омӯзиши ташаккул ва сохтмони роҳҳои нав дар солҳои чилуми асри бист таҳқиқот бурда мешавад.

2. Таҳқиқот исбот намуд, ки агар ба таърихи Осиёи Миёна назар афканем, маълум мегардад, ки ин ҷо роҳи бузурги абрешим арзи вучуд дошт, ки аз ин роҳ забткорони ваҳшии мақдуниёну шайбониён, муғулҳо ва дигар аҷнабиён гузаштаанд.

3. Сохтмони роҳҳо яке аз масъалаҳои муҳим ба шумор мерафт, чунки тараққӣ додани роҳсозӣ барои рушди нақлиёт хусусан барои иқтисодиёти Тоҷикистон, ки қаторкӯҳҳои сершумори бераҳа, дорои ағбаҳо ва дарёҳои тезоб буд, аҳаммияти хеле калон дошт.

4. Қайд кардан ба маврид аст, ки яке аз омилҳои нахустин ва асос рушди иқтисодии Тоҷикистон бунёди шабакаи роҳҳои муосир ва ҷорӣ намудани намудҳои пешрафтаи нақлиёт буд, чунки маҳз роҳҳо ва нақлиёт барои рушди соҳаи нақлиёти автомобилӣ ва хоҷагии халқи ҷумҳурӣ аҳаммияти хосса доштанд.

5. Бояд гуфт, ки бидуни мутахассис роъандозии ҷунин соъае, ки дар он механизатсия нақши асосиро мебозад, ғайриимкон аст. Бинобар он, ба мо лозим аст, кадрҳои миллиро тарбия намоем, чунки кадрҳои маҳаллӣ воқеан, пояи аслии соҳаи сохтмони роҳҳоро ташкил медиҳанд.

6. Ёкумати вақти Иттиҳоди Шуравӣ ба рушд ва тараққии ҶШС Тоҷикистон дар мавриди сохтмони роҳҳои нақлиётгард тавалљуи калон дошт ва барои пешбурди корҳо аз буҷети марказӣ маблағҳои муайяне ӯдӯ мекард.

7. Дар давраи таҳқиқшаванда колхозҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ мустаҳкамшудаи ҶШС Тоҷикистон ба сохтмони роҳҳо ҳамроҳ шуда, бо қувваи даҳҳо ҳазор нафар колхозчиён роҳҳои калон сохтанд.

8. Лозим ба ёдоварист, ки раванди саноатикунонӣ ва азнавсозии

кишоварзӣ ҳамчун вазифаҳои таъхирнопазиру муҳимтарини дигаргуниҳои иқтисодӣ дар ҶШС Тоҷикистон бевосита аз вазъи сохтмони хоҷагии роҳҳо вобаста буд.

9. Дар давраи ҷанг сохтани роҳҳои нав маҳдуд гардида, қувваи асосӣ ба он равона карда шуда буд, ки роҳҳои мавҷуда дар ҳолати хуб нигоҳ дошта, шуда, ба воситаи онҳо кашонидани борҳои ҳарбӣ ва хоҷагии халқ таъмин карда шавад.

10. Ба тайёр кардани мутахассисони баландихтисос дар соҳаи нақлиёт ва хоҷагии роҳ диққати калон дода шуд. Сохтмони роҳҳо дар ҶШС Тоҷикистон дар солҳои чилум ба таври васеъ оғоз ёфт.

БОБИ II. МОДЕРНИЗАТСИЯИ ХОҶАГИИ РОҶ ВА СОХТМОНИ РОҶҶОИ НАВ ДАР МИНТАҚАИ ҚЎРҒОНТЕППАИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН ДАР СОЛҶОИ 50-70 - уми АСРИ XX

2.1. Тараққии интенсивии роҳсозӣ ва нақлиёт дар солҶои 1950 – 1964

Рушди сохтмони роҳҶои нақлиётгард дар солҶои панҷоҳуми асри бист шакли навро гирифт. Масалан, Қурбонов М. раиси ШКХ ҚШС Тоҷикистон вақте бори нахуст дар ҷаласаи Шурои Олии ИҚШС ба сухан баромад, таъкид кард, ки «барои баланд бардоштани иқтисоди ҷумҳурии моро лозим меояд, ки қабл аз ӯам роњу ӯодаҳои ҷумҳуриро сохта ба тартиб биорем. Аз ин рӯ, аз Ђукумати Марказӣ дархост дорем, ки ба масоили ҷумҳурии тавалӯуи зоири намуда, маблағҳои мушаххасе ӯудо намояд. Ђальми сохтмони роҳҳои Қўрғонтеппа-Қўлоб ба 20 миллион рубл ниёз дорад ва аз Ђукумати марказӣ хоиш карданд, ки он маблағро барои ҷумҳурии ӯудо намоянд. Сармоягузори аз рӯи лоиҳаи нақшаи панҷсолаи сохтмони роҳҶо дар ҚШС Тоҷикистон нокифоя шуморида мешавад. Ҳаҷми сармоягузори барои сохтмони роҳҶо дар ҷумҳурии 43 миллион рубл зиёд карда шавад. Ин имкон медиҳад, ки таҷдиди магистрالي Сталинобод-Қўрғонтеппа ва сохтмони пулҶо дар болои дарёҳои кўҳӣ анљом дода шавад» [157].

Дар панҷсолаи ӯадид аз соли 1946 интиқоли ашӣи хом, сӯзишвори, маҳсулоти омода ба маротиб боло рафт. Агар дар соли аввали панҷсола гардиши бор 24,2 ҳазор тоннаро ташкил дода бошад, пас он дар соли 1950 ба 394,5 ҳазор тонна расид. Ин рақамҳо баёнгари он мебошад, ки истифодаи роҳҳои кишвар, таъсир ба онҳо ба маротиб боло рафта, фарсудашавии онҳоро метозонид. Аз ин рӯ, дар чунин маворид корҳои бояд анљом медоданд, ки барқароршавии роҳҳо зудтар ба роҳ монда мешуд.

«Шурои Комиссарони Халқии ҚШС Тоҷикистон ва КМ ҲК(б) Тоҷикистон 28 феввали соли 1945 қарор «Дар бораи беҳтар кардани роҳҶо аз рӯи хатсайрҳои интиқоли ғалла ва воридоти сӯзишвори барои ширкати кишти соли 1945»-ро қабул намуд » [74, с.46; 134, с.22].

Идораи «Главдорупра»-и назди ШКХ-и ҶШС Тоҷикистонро, ки роҳбараш А. Анисимов буд, вазиладор карданд, ки механизмҳои зарурии роҳ, инчунин нақлиёти автомобилӣ ва нақлиёти аспиро дар қитъаҳои роҳҳои Орджоникидзеобод, Кӯлоб, Қӯрғонтеппа ва Кировобод барои корҳои тозакунии роҳҳо аз барф, аз рӯйи шакли роҳҳо ва интиқоли санг бо нақлиёти «Главдорупра» дар муҳлати аз 5 март то 5 апрели соли 1945 таъмин намуда, 61500 км барои беҳтар кардани ҷойҳои алоҳидаи душворгузар зиёд карда шаванд [134, с.22]. Инчунин, дар ин масъала боз тадбирҳои дигаре низ андешида шуданд. Пас, дар ӯама кор банақшагирӣ, нақшакашӣ, тарҳрезӣ ва дарёфти маблағҳои мавриди ниёз хеле муъим мебошад. Ин банақшагирӣ аст, ки пешравӣ ва камбудии корҳои нишон медиҳад. Ва мутмаинан барномарезӣ ва пайгирии илҳои корҳои ба натоилӣ дилхон дар ӯамаи масирҳои мебарад.

Бояд гуфт, ки дар асоси фармони фармондеҳии САВО (округи низомии Осиёи Миёна- Қ.Л.) (барқияи №УЦ/715 аз 26 декабри соли 1944) автоколоннаҳои САВО вазиладор гардиданд, ки ба воситаи шоҳроҳи Орджоникидзеобод-Кировобод (Панҷ) бо мошинҳои боркаш то 300 м³ санги шағал (гравий) кашонанд ва ин нақша оид ба сохтмону таъмири роҳҳои нақлиётӣ 89 фоиз иҷро карда шуд [81, с.248-249; 70, с.114-115; 100, с.24].

«Дар асоси нақшаҳои панҷсолаи чорум (с.1946-1950) барои боз ҳам рушд додани сохтмону таъмири роҳҳои нақлиётӣ чумхурӣ аз ҳисоби сармоягузори маҳаллӣ дар ҳаҷми 51 миллион рубл ҷудо карда шуда буд. Бояд қайд намуд, ки барои сохтмони роҳҳо дар хоҷагии тобеи маҳаллии чумхуриявӣ дар ҳаҷми 27,6 миллион рубл ҷудо карда шуда буд. Сохтмони калони роҳҳои автомобилгард ва беҳтар кардани онҳо дар тули панҷ соли минбаъда ба чумхурӣ гузаронида шуд»[114-121].

Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон нақшаи панҷсолаи баъдазчангии азнавбарқароркунӣ ва тараққӣ додани хоҷагии халқи чумхуриро барои солҳои 1946-1950 тасдиқ кард. Инро афзоиши тези парки автомобилӣ талаб мекард, ки вай соли 1950 аллакай ба дараҷаи пешазчангӣ расида буд. Вале иҷрои ин кор дар солҳои аввали баъди ҷанг аз сабаби нарасидани

механизмҳо, захираҳои моддӣ ва мутахассисони роҳсоз ба таъхир монд. Танҳо соли 1948 ба тӯфайли дар асоси қарори ҳукумати ИҶШС ташкил дода шудани стансияҳои мошинию роҳсозӣ дар ҷумҳурӣ техникаи нав паси ҳам дохил шудан гирифт, таъминоти моддию техникаи ташкилотҳои роҳсозӣ беҳтар гардид. Даре нагузашта дар шаҳрҳои Қўрғонтеппаю Ленинобод стансияҳои мошинии роҳсозӣ ташкил ёфтанд, ки онҳо бо механизмҳои дарқорӣ мусаллаҳ шуда буданд ва метавонистанд барои дар як сол баровардани 150 км роҳи автомобилгард хизмат расонанд [134, с.22].

Мусобиқаи васеъ на танҳо дар байни кормандони соҳаи Вазорати нақлиёти автомобилӣ, балки дар дигар хоҷагиҳои автомобилсозии ҷумҳурӣ низ баргузор мешуд. Аз ҷумла, даҳҳо ронандагони идораи «Союззаготтранс», ки ба мусобиқа барои пеш аз муҳлат иҷро кардани интиқоли ғаллаворӣ дохил буданд, ба натиҷаҳои назаррас ноил шуданд. Ронандаи авторотаи Қўрғонтеппа П.П. Кашитсин бо автомашинаи тамғаи «ЗИС-5» 104 ҳазор километр роҳро тай карда, барои таъмир тақрибан 10 ҳазор рубл сарфа кард. Ҳамин миқдор маблағро ронандагони авторотаи Сталинобод В.Г. Пивнев ва Я.И. Глибин бо мошини тамғаи «ЗИС-5», ки низ 100 ҳазор километрро бе таъмири асосӣ тай карданд. Ронандагони авторотаи Қўрғонтеппа А.Т. Слюнко ва С.М. Ключников, ки дар мошинҳои худ тамғаи «ЗИС-150» 100 ҳазор километр тай намуданд, уҳдадор шуданд, ки бе таъмири асосӣ то 200 ҳазор километр роҳро тай менамоянд: «Соли 1950 15 ронандаи идораи «Союззаготтранс» бо мошинҳои худ 100 ҳазор километр ва аз он зиёдро тай карданд ва барои таъмир зиёда аз 60 ҳазор рублро сарфа карданд» [57, с.20].

Дар давоми солҳои панҷсолаи панҷум миқдори истгоҳҳои мошинӣ-роҳсозӣ панҷ баробар афзуд, вазни қиёсии қорҳои бачоовардаи онҳо дар соли 1951-ум 21,4 фоиз ва дар соли 1955-ум 79,3 фоиз баланд бардошта шуд. Дар ин муддат паркҳои тракторҳо 2,5 баробар, булдозерҳо 3,7 баробар, скреперҳо 2,2 баробар ва экскаваторҳо 5 баробар зиёд гардиданд [133].

«Мувофиқи нақшаҳои панҷсолаи панҷум (с.1951-1955) баҳри рушду сохтмони роҳҳои нақлиётӣ ва тараққии хоҷагии халқ мебоист 2744 км роҳҳои

бо санг рӯпӯшкардагӣ ва 732 км роҳҳои пештара ва пулҳо таъмир карда мешуданд» [157, с.20].

Муҳаққиқ Шарипов Н.А. дар диссертатсияи худ менависад, ки «дар роҳҳои автомобилгарди аҳаммияти ҷумҳуриявӣ диққати асосӣ ба идомаи сохтмони роҳҳои асосии ҷумҳурӣ, роҳи Орджоникидзеобод – Кӯлоб - Ҷиликӯл равона карда шуда буд. Дар ихтиёри идораи роҳи Орджоникидзеобод – Кӯлоб – Ҷиликӯл - Сталинобод дар ин вақт ҳафт қитъаи истифодаи роҳ арзи вучуд дошт» [112, с.98; 157].

Яке аз онҳо қитъаи истифодаи роҳҳои №9 (ДЭУ №9 - ҚИР №9) буд, ки дар маркази вилоятии ш. Қӯрғонтеппа ҷойгир буд. Дар идораи ин қитъа роҳи Орджоникидзеобод – Кӯлоб - Ҷиликӯл 90 км буд, аз он 33,8 км аз рӯи намудҳои пӯшонидан санг буд.

Роҳҳои автомобилгард роҳҳои асосии нақлиёти ҷумҳурӣ мебошанд, зеро дар Тоҷикистон ба сабаби шароити кӯҳсор васеъ кардани шабакаи роҳҳои оҳан душвор аст. Ҳоло то 90 фоизи бори хочагии халқ ва мусофирон ба воситаи роҳҳои автомобилгарди истифодаи умуми қашонда мешаванд. Масофаи умумии онҳо 12,7 ҳазор километрро ташкил медиҳад.

Гуфтан ба маврид аст, ки солҳои 1951-1955 сохтмони роҳҳои нақлиёти бо пӯшиши саҳт, нисбат ба солҳои 1946-1950 50% бисёртар ба нақша гирифта шуда буд. Дар ин муддат 3451 км роҳҳои автомобилӣ таҷдид ва таъмири асосӣ карда шуданд, ки аз онҳо 690 км роҳҳои хокиро бо маводи саҳт пӯшониданд, аз ҷумла 553 км бо нафти вазнин коркард карда шуд. Бо қувваи колхозчиён 139 км роҳҳо дар деҳа сохта шуданд. Шабакаи роҳҳои бо нафт пӯшонидашуда дар соли 1956 нисбат ба соли 1948 22 маротиба ва дар панҷ сол 11,7 маротиба афзудааст. Муваффақиятҳои бадастовардашуда ҳаракати беамониати автомобилҳоро қариб дар ҳама самтҳои асосӣ таъмин мекарданд [74, с.101].

Бо сохтмони роҳҳо сохтмони пулҳои калон дар болои дарёҳои калон ва каналҳои обёрии магистралӣ васеъ шуд.

Сар карда аз солҳои 1956-1960 яке аз намудҳои асосии нақлиёти боркашонӣ дар колхозу совхозҳо автомобил ҳисобида мешуд. Дар мақомоти маҳаллии роҳ техника намерасид, аз ҷониби мутахассисон таъмин карда намешуданд.

Баландшавии минбаъдаи сохтмони роҳҳо дар ҷумҳурӣ пас аз қабули Қарори Шурои Олии ИҶШС аз 26 октябри соли 1958 оид ба иштироки ҳамаи намуди корхонаву ташкилотҳо дар сохтмони роҳҳои кишвар ва Қарори Шурои Вазирони ИҶШС аз 26 ноябри соли 1958 №1281 «Дар бораи чорабиниҳо оид ба беҳтар кардани сохтмон ва таъмири роҳҳои автомобилгарди маҳаллӣ» оғоз ёфт [78, с.101].

Комиссариати халқии роҳҳои алоқа (НКПС - КХРА) бо ду қитъаи роҳсозии №6 ва №13 (с.1927) ташкил карда шуд, баъдтар «Дортранс» - и ҶМШС Тоҷикистон (с.1929), ахиран «Главдортранс» ҶМШ Тоҷикистон таъсис дода шуд. Корҳои мустақили лоиҳавӣ-ҷустуҷӯӣ оғоз ёфт, ки аз тарафи «Трансстрой» ва «Трансземстром» иҷро карда мешуданд [78, с.104].

Кӯпруксозӣ дар солҳои баъд аз ҷанг ривож ёфт. Ин зарурати таъсис додани ташкилоти махсусро ба миён гузошт. Соли 1954 Мостопоезди № 408 Вазорати роҳу нақлиёти ИҶШС ба Тоҷикистон гузаронида шуд. Вай таҷрибаи калони кӯпруксозӣ дошт ва дар давоми солҳои 1954-1967 дар ҷумҳурӣ як қатор кӯпрукҳои калони оҳану бетонӣ, аз ҷумла дар Сирдарё, Вахш, Кофарниҳон, Қизилсу бунёд намуд. Ғайр аз Мостопоезд бо кори кӯпруксозӣ Раёсати роҳсозии «Таджикдорстройтрест» ҳам машғул буд [78, с.33].

Дар панҷсолаҳои дигар дар кори роҳсозии ҷумҳурӣ боз тағйироти ҷиддӣ пешбинӣ карда шуданд. Истифодабарии нефт назар ба солҳои 1946-1950 50 фоиз афзуд. Дар ин давра боз 3 стансияи мошинии роҳсозӣ ташкил дода шуд, ки ин имконият дод механикони корҳои роҳсозӣ аз 21,4 фоизи соли 1951 дар соли 1955 ба 79,9 фоиз расонда шавад. Дар зарфи панҷсолаи панҷум 3457 км роҳи автомобилгард таъмир кардаю аз нав сохта шуд. Аз он ҷумла, 699 км роҳи хокпӯш фарши мустаҳкам гирифт. Ғайр аз ин, аз ҳисоби

колхозу совхозҳо дар деҳот 139 км роҳ бунёд карда шуд. Дар панҷсола миқдори автомашинаҳо хеле афзуд: «Парки автомобилии ҷумҳурӣ соли 1955 назар ба соли 1940 нисбатан зиёд шуд. Роҳҳои фаршкардашуда қариб дар тамоми самтҳои асосӣ ҳаракати беҳалалу мунтазами автомобилҳоро таъмин намуданд. Автомобил дар панҷсолаи шашум (солҳои 1956-1960) дар колхозу совхозҳо намуди асосии нақлиёт шуда монд. Аммо роҳҳои маҳаллӣ (қишлоқҷойҳо) ҳанӯз нообод буданд. Барои тез ободони онҳо техникаю захира намерасид» [78, с.23].

Соли 1956 дар пойтахти ҷумҳуриамон - шаҳри Сталинобод Институти политехникӣ кушода шуд. Дар ҳамин институт факултетҳои мошинсозӣ, автомобилӣ, роҳсозӣ ба қор даромад. Ин ягона тадбири давлатие буд, ки муассисаҳои нақлиётиро бо кадрҳои маълумоти олимдор таъмин мекард. Дар давоми мавҷудияти институт факултетҳои онро зиёда аз 15 ҳазор нафар мутахассисони гуногуниҳисос, аз ҷумла, мошинсозону нақлиётчиён, хатм карда, дар соҳаҳои мухталифи хоҷагии халқи ҷумҳурӣ хеле хуб қор карда истодаанд. Ҳар сол ба факултети автомобилӣ ба ҳисоби миёна 150 кас қабул карда мешавад.

Дар панҷсола трести «Тоҷикдорстрой» қорҳои пудратиро иҷро накард, ки ин ба пешрафти сохтмони роҳҳо дар минтақаи Қӯрғонтеппа асари худро гузошт. Сабабҳои асосии он суғуст қорӣ намудани пудрати бригадӣ, истифода қарда натавонистани омилҳои ҳавасмандгардонии моддию маънавӣ, кам диққат додан ба қори байни кадрҳо, алалҳусус ба қори байни мутахассисони қавон буд. Институти «Тоҷикгипротрансстрой» на ҳамеша ҳуҷҷатҳои ҳушсифати лоиҳавию сметаӣ тайёр мекард. Бояд қайд намуд, ки вазъияти роҳҳо махсусан дар қишлоқҷойҳои вилояти Қӯрғонтеппа паст буда, тадбирҳои ободони роҳҳои нақлиёти автомобилӣ ғайриқаноатбахш иҷро мешуданд.

Бо мақсади тақмил додани ташкилотҳои роҳсозӣ стансияҳои мошинӣ-роҳсозӣ соли 1958 таъсис ёфта, соли 1962 ба минтақаҳои истифодабарии роҳҳо табдил дода шуданд. Ба ихтиёри минтақаҳои истифодабарии роҳ

гузаштани техника имконият дод, ки сифати таъмиркунию нигоҳ доштани роҳҳо баланд бардошта шуда, муҳлати иҷрои супоришҳо тезонида шавад «Дар солҳои баъдазҷангӣ ба муносибати дар мамлакатамон гузарондани азнавсозии идоракунии саноат ва сохтмон «Дорпроект» якҷанд сол аз тобеияти Вазорати нақлиёт ва хоҷагии роҳсозӣ бароварда, ҳамчун шуъбаи махсусонидашуда ба ихтиёри институти лоиҳакашии «Таджикгипрострой» дода шуд. Ба зиммаи шуъбаи роҳсозӣ ғайр аз роҳу кӯпрукҳои беруни шаҳрҳо боз балоиҳагирии кӯчаҳо, майдони аэродромҳо гузошта шуда буд, ки ин коллективи лоиҳакашонро хеле вақт аз кори асосиашон дур кард»[78, с.25].

Раёсати Шурои Олии ИҶШС 26 ноябри соли 1958 «Дар бораи иштироки колхозу совхозҳо, корхонаҳои саноатӣ, нақлиёт, бинокорӣ ва ташкилотҳои хоҷагӣ дар сохтмону таъмири роҳҳои автомобилгард» фармон баровард. Фармон дар кори беҳтар намудани сохтмони роҳҳо ва мунтазам таъмир кардани онҳо аҳаммияти муҳим дошт, чунки ба ин кор колхоз, совхоз ва хоҷагиҳо бевосита иштирок мекарданд. Дар роҳи иҷрои қарорҳои қабулшуда ташкилотҳои хизбӣ, Шуравӣ ва нақлиёти ҷумҳурӣ тадбирҳои конкретӣ андешиданд. Роҳи мошинагарди байни аксарияти колхозҳо бо сангрезаяу нефт фарш кунонида шуданд, баъзе роҳҳои дохили колхозҳо ҳатто асфалтпӯш гардиданд. Ба туфайли чорабиниҳои гузарондаи ташкилотҳои хизбӣ ва меҳнати қаҳрамононаи халқ нақшаи панҷсолаи шашум пеш аз муҳлат иҷро гардид. Дар зарфи панҷсола дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқи Тоҷикистон тағйироти кулӣ ба амал омаданд. Шабакаи роҳҳои автомобилгарди ҷумҳурӣ дар 1 январи соли 1960-ум 8900 километрро ташкил дод. Суръати сохтмон ва азнавсозии роҳҳо, махсусан роҳҳои дорои фарши мустаҳкам торафт меафзуд. Дар баробари ин парки автомобилии ҷумҳурӣ афзуда, дар соли 1963 назар ба соли 1940 қариб чор баробар зиёд шуд [78, с.24].

Дар натиҷаи ёрии доимии ҳукумати ҶШС Тоҷикистон коркунони хоҷагии роҳ аз соли 1959 сар карда қорҳои азнавсозии роҳҳои мавҷуда ва сохтани роҳҳои навро вусъат доданд ва дар ин соҳа муваффақиятҳои

барчаста ба даст оварданд. Дар айни замон Вазорати нақлиёт ва хоҷагии роҳ дар ҳайати худ трести роҳсозӣ дорад, ки он бо техникаи навтарини хозиразамон таъмин мебошад. Мо инчунин Раёсати истифодадиҳии роҳҳои маҳаллиро ташкил карда, базаи истеҳсолии роҳҳои сангфаршро мустақкам намудем [133].

Солҳои 60-ум роҳҳои аҳаммияти маҳаллӣ бо пӯшиши сангпора сохта ба истифода дода шуд [78, с.113].

«Моҳи июни соли 1962 институти мустақили лоихакашӣ («Таджикдорпроект») ташкил карда, ба Вазорати нақлиёт ва хоҷагии роҳсозии ҷумҳурӣ тобеъ кунонда шуд. Институт вазифадор, буд лоихаи роҳҳои автомобилгард, кӯпрукҳо ва дигар иншооти ба роҳсозӣ вобастаро дар қаламрави ҷумҳурӣ кашад. Институт танҳо аз 4 шӯба: ҷустуҷӯкунӣ ва лоихакашӣ, иншооти сунӣ ва чорум шӯбаи сметасозию хоҷагӣ-маъмурӣ иборат буд ва ҳамагӣ 103 нафар коргар дошт» [134, с.28]. Барномаи фаъолияти вай сол ба сол афзуд. Чунончи, соли 1971 1000 ҳазор сумина корҳои лоихакашию сметасозиро иҷро кард, соли 1972 бошад, ин маблағ қариб 4 баробар шуда ба 1550 ҳазор сӯм расид.

Соли 1962 «Таджикдорстройтрест» (трести роҳсозии тоҷик) ташкил дода шуд. Трест худи ҳамон сол сохтмони роҳи Қизилқалъа - Шаҳритӯсро пеш гирифт. Дар айни замон ташкил дода шудани институти лоихакашии «Таджикдорпроект» ба махсусонидани лоихакашии сохтмони роҳҳо ибтидо гузошт. Таҳлили ҳолати роҳҳо дар он давра нишон дод, ки вазъияти техникаю сифати истифодабарии роҳҳои маҳаллӣ назар ба роҳҳои магистрالي дорой аҳаммияти ҷумҳуриявӣ хеле паст аст. Чунончи, аз 3,5 ҳазор км роҳҳои ҷумҳуриявӣ 2,4 ҳазор км ё ки 69 фоизаш фарши саҳт дорад. Ҳол он ки аз 8,1 ҳазор км роҳи маҳаллӣ ҳамагӣ 1,0 ҳазор км ё ки 12 фоизаш бо ҷисми саҳт фарш карда шудааст.

Нақлиёти автомобилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ хеле зуд рушд кард. Танҳо дар давраи солҳои 1952-1962 ҳаҷми интиқоли борҳо бо нақлиёти автомобилӣ дар ҶШС Тоҷикистон аз 10,6 то 60,2 млн. тонна, ё қариб 6

маротиба ва интиқоли мусофирон аз 24,6 то 108,7 млн. нафар, ё қариб 5 маротиба афзоиш ёфт.

«Саноати автомобилсозии ИҶШС танҳо дар соли 1962 578,0 ҳазор мошин истеҳсол кард. Гуфтан кифоя аст, ки агар дар соли 1928 ҳаҷми интиқоли борҳо тавассути нақлиёти автомобилӣ аз сатҳи соли 1913 танҳо ду маротиба зиёдтар бошад, пас дар давраи аз соли 1928 то 1940 парки автомобилҳои кишвар беш аз 50 маротиба афзудааст ва гардиши борҳои нақлиёти автомобилҳои ИҶШС дар ин давра 89 маротиба афзоиш ёфтааст. Дар соли 1962, дар муқоиса бо соли 1940, интиқоли борҳо тавассути нақлиёти автомобилӣ 10,6 маротиба ва гардиши бор 12,5 маротиба афзоиш ёфт»[58, с.13].

Раёсати Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон (с.1963) бо фармони худ унвонҳои «Ронандаи шоистаи нақлиёти автомобилҳои ҶШС Тоҷикистон» ва «Роҳсози шоистаи ҶШС Тоҷикистон»-ро таъсис дод. Аз ҷумла зиёда аз сад корманди беҳтарин бо Ифтихорномаҳои Раёсати Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон мукофотонида шудаанд.

Бояд қайд, ки барои иҷро кардани нақшаҳои базиммагирифта кормандони нақлиёт ва роҳ вазифаҳои худро иҷро намуданд. Онҳо ин нақшаҳоро бомуваффақият амалӣ гардониданд [58, с.5].

Шурои Вазирони ҶШС Тоҷикистон 8 феввали соли 1964 «Дар бораи чораҳои минбаъда беҳтар намудани ҳолати техникий роҳҳои автомобилгарди дорои аҳаммияти ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ» қарор қабул карда, роҳу усулҳои ислоҳи вазъияти баамаломадаро нишон дод. Дар асоси ин қарор 1 апрели соли 1964 Раёсати истифодабарии роҳҳои маҳаллӣ ва дар ноҳияҳо минтақаҳои роҳсозию истифодабарӣ дар назди комитроияҳои ноҳиявӣ ташкил карда шуданд. Азнавсозии роҳбарӣ ба хоҷагии роҳи маҳаллӣ, бо техникаи нав таъмин карда шудани онҳо натиҷаҳои дилхоҳ овард. Ба кори бе-лоиха сохтани роҳ дар маҳалҳо хотима дода шуд. Ҳаҷми сохтмону таъмири роҳҳои байни деҳоти колхозӣ хеле афзуд. Дар моҳи январи соли 1965 дар

ҷумхурӣ 17 идораи баистифодабарии роҳҳои маҳаллӣ (ДЭУ), 5 шӯъбаи роҳсозӣ дар назди комитроияҳои ноҳиявӣ мавҷуд буданд.

Васеъшавии ҳаҷми сохтмони роҳ минбаъд ҳам такмил додани роҳбарӣ, нақшакашӣ ва идоракуниро металабид. Зарурати таъсис додани ташкилоте ба миён омад, ки ба фаъолияти мақомотҳои роҳсозӣ сардорӣ кунад, кори онҳоро ба нақша дарорад, дар бобати истифодаи роҳҳо сиёсати ягонаи дуруст ба амал гузаронад. Бо ин мақсад дар ҳайати Вазорати нақлиёт ва ҳоҷагии роҳсозии ҷумхурӣ Сарраёсати оид ба сохтмон, таъмир ва нигоҳдории роҳҳои автомобилгард ташкил дода шуд. Ҳамин тариқ, солҳои 1960-1965 сохтори роҳбарӣ ба ҳоҷагии роҳсозии ҷумхурӣ вобаста ба талаботи шароит такмил ёфт, ки он ҳоло ҳам дар амал ҷорист [65, с.25].

Ҳаракати автомошинаҳо дар роҳҳои магистралӣ торафт интенсивӣ мешуд. Акнун фарши омехтаи сангреза бо нефт дар роҳҳо, ки дар онҳо ҳар шабонарӯз 1200-1500 автомошина ҳаракат мекард, талаботро қонеъ карда наметавонист. Вай тез аз кор мебаромад. Бинобар ин бо бетону асфалт рӯйкашкунии роҳ ҳамчун масъалаи муҳим ба миён гузошта шуд.

Дар қарорҳои анҷумани таърихии XXIV ҲКШ (КПСС) ба масъалаи роҳсозӣ диққати махсус дода шудааст.

Мувофиқи директиваҳои анҷумани ҳизб дар Тоҷикистон сохтмони як қатор объектҳои калон, ба монанди корхонаи алюминии Регар, комбинати металлургии Анзоб, комбинати химиявии Ёвон, системаи обёрикунии Ёвон-Обикиик, ба вучуд овардани Комплекси қаламравӣ-истехсолии ҷанубии тоҷик, пурра ба кор андохтани Неругоҳи барқии оби Норак пешбинӣ карда шуданд.

Роҳҳои то ин дам сохта ба истифода додашудаи автомобилгард ба вусъат ёфтани сохтмони объектҳои мазкур ба дараҷаи муайян мусоидат намуданд.

Аммо сифати истифодабарии як қатор роҳҳо, қудрати борбардории кӯпрукҳо барои ҳаракати муътадили автомошинаҳои калонҳаҷми МАЗ, БелАЗ, КрАЗ, трайлерҳои 100-300-тоннагӣ ва дигар механизмҳои вазнини

бинокорӣ мувофиқ набуданд ва аз ин сабаб супоришҳои боркашонӣ баъзе мавридҳо иҷро нашуда мемонданд. Бинобар ин бинокорон мувофиқан ба шароиту талабот роҳҳои нави васею канорашон нармкардашуда ва фаршашон асфалту бетон, сементу бетон бунёд намуданд. Чунончи, ба хизмати НБО-и Норақ дар масофаи 67 км роҳи фаршаш сахт, аз он ҷумла роҳи байни Чормағзаку Норақ ва Нораку ағбаи Шаршар сохта шуданд. Дар ин давра роҳҳои васеи асфалтпӯши Норақ – Бойғозӣ, посёлкаи Сардорӣ, Қарохон - Ёвон, Қўрғонтеппа - Калининобод ва ғайра ба вуҷуд омаданд.

Дар кори сохтмони роҳҳои автомобилгард дар ҷумҳурӣ ҳиссаи трести махсусонидашудаи роҳсозии Вазорати нақлиёти ИҶШС («Средаздорстрой») калон аст [65, с.26]. Вай дар ихтиёри худ як гурӯҳ мошинаҳое дорад, ки барои сохтмони муттасили роҳҳои фаршаш сементу бетон пешбинӣ шудаанд. Трест дар Тоҷикистон аввалин автострадаи Душанбе - Орчоникидзеобдро сохт, ки мобайни тамоми масофаи роҳ гулзор карда шудааст. Трест инчунин як қатор роҳҳои аз нав сохташудаи қисми ҷанубии ҷумҳуриро асфалту бетонпӯш кард. Дар ин хусус «Таджикдорстройтрест»-и Вазорати нақлиёт ва хоҷагии роҳсозии ҶШС Тоҷикистон ҳам кори намоён кард.

Бо қарори КМ ҲК Тоҷикистон ва Шурои Вазирони ҶШС Тоҷикистон, бо фармони Вазорати нақлиёт ва хоҷагии роҳҳои нақлиёт Тоҷикистон аз 25 ноябри соли 1961 №341 трести махсуси роҳсозии хоҷагидорӣ «Тоҷикдорстройтрест» таъсис дода шуд, ки ДСУ-1, ДСУ-2, ДСУ-4, карерҳои механизатсияшуда ва истгоҳҳои байниноҳиявии мошинсозии №12 ва №13-ро муттаҳид кард. Ташкили трест ба афзоиши механизатсияи корҳои роҳ, рушди усулҳои пудратии сохтмон мусоидат кард ва талаб мекард, ки маблағҳои пулӣ аз ташкилотҳои гуногун зиёд карда шаванд.

Дар оянда бо васеъ шудани ҳаҷми корҳои роҳсозӣ пойгоҳи истеҳсолии трест низ афзуд. ДСУ-2, ДСУ-8, ДСУ-11, ДСУ-12 дар шаҳри Хоруғ, шаҳраки Шаҳритӯс, Ховалинг ва вилояти Ленинобод таъсис дода шуданд [78, с.114].

Соли 1962 «Тоҷикдорстройтрест» бо барномаи 5,5 миллион рубл ба сохтмони роҳи Қизилқалъа - Шаҳритӯс шуруъ кард.

«Ба беҳтар шудани вазъи роҳҳои маҳаллӣ қарори Шурои Вазирони ҶШС Тоҷикистон аз 8 феввали соли 1964 №51 «Дар бораи чорабиниҳо оид ба беҳтар кардани ҳолати техникаи роҳҳои автомобилгарди аҳаммияти ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ» мусоидат кард. Дар хошияи ин қарор аз 1 апрели соли 1964 идораи баистифодабарии роҳҳои маҳаллӣ (ДЭУ) дар назди кумичроияи ноҳияҳо таъсис дода шуд» [78, с.115].

Ҳамин тавр, зербоби якуми боби дуюмро чунин ҷамъбаст намудан мумкин аст, ки дар назди коркунони хоҷагии роҳ вазифа гузошта шуд, ки на танҳо минтақаҳои вайрону валангоршудаи роҳҳо обод кунанд, балки инчунин шабакаи роҳҳои муҳимтаринро аз нав созанд, онҳо дар навбати аввал бо омехтаи сангрезаю нефт рӯйкаш кунанд. Ва албатта, сохтмончиёни роҳҳои нақлиётгард аз уҳдаи ин супоришҳо бо сарбаландӣ баромаданд.

2.2. Беҳтар намудани фаъолияти хоҷагии роҳ ва сохтмони роҳҳои нав дар минтақаи Қӯрғонтеппаи вилояти Хатлон дар солҳои 1965 – 1979

То 1 январи соли 1965 дар ҷумҳурӣ аллакай 17 идораи баистифодабарии роҳҳои маҳаллӣ (ДЭУ) ва 5 шуъбаҳои роҳсозӣ дар назди кумитаҳои иҷроияи ноҳиявӣ фаъолият мекарданд.

Бо фармони Шурои Вазирони ҶШС Тоҷикистон 8 феввали соли 1965 №79-Р «Дар ҳайати Вазорати нақлиёт ва хоҷагии роҳҳои ҷумҳурӣ Идораи асосии роҳбарии сохтмон, таъмир ва нигоҳдории роҳҳои автомобилгарди аҳаммияти ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ (Гушосдор)» таъсис дода шуд.

Ҳамин тариқ, дар солҳои 1960-1965 сохтори роҳбарии хоҷагии роҳҳои ҷумҳурӣ таъсис дода шуд, ки то имрӯз амал мекунад.

Дар охири соли 1965 дар системаи нақлиёти ҷумҳурӣ 30 хоҷагии нақлиётӣ мавҷуд буд, ки дар ихтиёри онҳо ҳазорҳо мошинҳо буданд. Аз ҷумла, автопарки мусофирбарӣ 1210 автобус ва 631 мошини сабуки такси

дошт. Корхонаи таъмири мошинҳои №1, ки ба мошинҳои тамғаи «ЗИЛ» хидмат мерасонд, ба истифода дода шуд. Дар ҷумҳурӣ дар як сол то 3800 мошин пурра таъмир карда шуд [88, с.190].

Дар 1 январи соли 1966 дарозии роҳҳои автомобилгард ба 11585 км расид, аз ҷумла бо пӯшиши саҳт 5 100 км, аз он зиёда аз 3000 км бо нафт коркард карда шуд [36, в.15-17].

Бо меҳнати софдилонаи роҳсозон дар соли аввали панҷсолаи ҳаштум (1966-1970) аввалин қитъаҳои роҳҳои бо пӯшиши такмилёфтаи асфалтбетон, ки дарозии умумии он зиёда аз 70 км буд, сохта шуданд. Онҳо дар роҳҳои автомобилӣ, роҳҳои бо шиддати ҳаракат зиёда аз 1200-1500 мошин дар як шабонарӯз сохта шуданд, пӯшиши нафтӣ дар ин ҳолат ба вазниниҳо дучор шуд ва зуд аз кор баромад.

Такони ҷиддӣ ба сохтмони роҳҳои кишвар Қарори Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон аз 31 августи соли 1967 расонид, ки ташкилотҳои давлатӣ ва хоҷагии ҷумҳуриро вазифадор кард, ки дар сохтмон ва таъмири роҳҳои маҳаллӣ бо маблағҳои пулӣ иштирок кунанд.

Хусусияти хоси панҷсолаи ҳаштум беҳтар кардани роҳҳои навсохт ва таҷдидшудаи автомобилӣ ва пулҳо буд.

«Барои сари вақт расонидани техникаи сохтмонӣ, маводи сохтмонӣ барои Неругоҳи барқи обии Норақ 67,5 км роҳҳои нав бо маводи саҳт ҳамчун Чормағзак - Норақ, убур кардани Норақ тавассути гузаргоҳи Шар - Шар, роҳи автомобилгарди Норақ - Бойғозӣ, деҳаи Сардора – Қарахонов - Ёвон, Қӯрғонтеппа - Калининобод ва ғайра ба истифода дода шуданд» [78, с.119].

Гуфтан ба маврид аст, ки дар панҷсолаи ҳаштум дар сохтмони роҳҳо ва пулҳо ташкилотҳои махсуси Вазорати сохтмони нақлиёти ИҶШС трести «Средазстрой» ва қатори пулсозии №408 саҳми калон гузоштанд.

Масалан, трести «Средазстрой» дар як қатор қитъаҳои таҷдидшавандаи роҳҳои алоҳидаи ҷумҳурӣ рӯпӯши сементу асфалтбетонӣ сохтааст.

Поезди пули №408 як қатор пулҳои оҳану бетони асосиро дар дарёҳои Сирдарё, Вахш, Кофарниҳон сохт.

Дар натиҷаи рушди минбаъдаи саноатикунони кишвар, ташкилотҳои роҳҳои ҷумхурии имконият доштанд, ки ҳаҷми корҳои механизатсияшударо дар сохтмони роҳҳои автомобилӣ ба 98% расонанд. Ташкилотҳои роҳсозӣ ва истифодаи Вазорати нақлиёт ва ҳоҷагии роҳҳои ҶШС Тоҷикистон бо техникаи наватарини муосир мучахҳаз гардида, дорои парки пурқуввати чунин мошинҳо буданд: 623 трактор, 156 экскаватор, 17 омехтакунандаи асфалту бетонӣ, 42 таҷҳизоти сангмайдакунанда, 151 автогрейдер, 186 мошини боркаш, 114 катокҳо, 117 булдозер, 40 гудронатор ва техникаҳои дигар буданд [78, с.120].

«Бояд гуфт, ки дар натиҷаи меҳнати пурсамари сохтмони роҳҳои кишвар дар панҷсолаи ҳаштум (с.1966-1970) шумораи умумии роҳҳои нақлиёти ба 12,5 ҳазор км расид, ки аз онҳо 6560 км бо рӯпӯши саҳт, инчунин 4370 км бо рӯпӯши сабук, 450 км бо рӯпӯши семену асфалтбетонӣ вучуд доштанд» [78, с.125].

Ҳамаи ин чорабиниҳои баамалбаровардашуда имконият доданд, ки шабакаи роҳҳо дар соли 1965 ба 11585 км расонда шавад.

Ҷиҳати фарқкунандаи панҷсолаи гузашта (с. 1966-1970) дар он аст, ки дар ин давра бисёр роҳу кӯпрукҳо васеъ ва аз ҷиҳати техникӣ сифатнок гардиданд. Ҳоло ташкилотҳои роҳсозӣ имконият доранд, ки ҳаҷми корҳои механиконидашударо дар сохтмони роҳҳои автомобилгард ба 98 фоиз расонанд.

Дар солҳои 1966-1970 17 км роҳи дутарафаи магистрاليи сементу бетонпӯш ва 561 км роҳи ободи асфалту бетонпӯш сохта шуда, 2060 км роҳи хокпӯш бо омехтаи сангрезаяу нефт пӯшонда шудааст.

«Дар натиҷаи хеле беҳтар гардидани ҳолати техникий роҳҳои автомобилгард ва афзоиши миқдори автомобилҳо ҳаҷми умумии боркашонӣ дар солҳои 1966-1970 40 фоиз, гардиши боркашонӣ 78 фоиз, ҳаҷми мусофиркашонӣ бо автобусҳо 38 фоиз афзуд. Афзоиш ва самаранокии кори нақлиёти автомобилӣ ба тараққиёти минбаъдаи тамоми соҳаҳои ҳоҷагии

халқ, инчунин болоравии некуаҳволии аҳолии ҷумҳурӣ мусоидат кард» [134, с.26].

12 августи соли 1972 роҳи нақлиёти автомобилӣ дар роҳи нави самти Қўрғонтеппа кушода шуд.

Роҳҳо танҳо дар миқдори ками тақрибан 1100 км дар гўшаҳои дурдасти ҷумҳурӣ боқӣ монданд, ки дар он ҷо сохтмони роҳҳои автомобилӣ аз ҷиҳати иқтисодӣ мақсаднок набуд.

Дар ин давра муваффақиятҳои бузурги сохтмони пул дар Тоҷикистон ба даст оварда шуд, ки танҳо дар роҳҳои аҳаммияти умумидавлатӣ (бе шохроҳи Ош - Хоруғ) 552 пул бо дарозии умумии зиёда аз 10 километр ва 3457 кубури доимӣ сохта шуд. Агар ин кубурҳо ба хати рост кашида шаванд, дарозии онҳо ба 45,5 км мерасид.

Идораи истифодабарӣ-хаттии роҳҳои ҷумҳуриявӣ фаъолияти 16 қитъаи истифодаи роҳро муттаҳид кард, ки дар ҳайати худ 28 нуқтаи таъмири роҳро бо шумораи умумии кормандони хадамоти роҳ 1060 нафар, аз ҷумла 700 доремонтерҳо ва таъмиргарон, доштанд.

Идоракунии хатӣ-истифодабарӣ аз роҳҳои маҳаллӣ роҳбарии техникии 37 қитъаи истифодаи роҳро дар назди кумитаҳои иҷроияи ноҳиявӣ амалӣ намуданд, ки дар ҳайати худ 11 нуқтаи таъмири роҳ бо шумораи умумии кормандони истифодабарӣ 2020 нафар, аз онҳо 613 устои роҳсоз ва таъмиргар доштанд.

Ҳамин тариқ, дар ҷумҳурӣ шабакаи хеле пешрафтаи роҳҳои автомобилӣ сохта шуд, ки ҳамаи шаҳрҳо, марказҳои ноҳия ва маҳалҳои аҳолинишини калонро бо ҳам мепайваст. Ташкилотҳои роҳсозӣ ва истифодабарӣ бо механизмҳои мукаммали роҳсозӣ мучаҳҳаз карда шуданд, ки ба ҷорӣ кардани механизатсияи комплекси корҳои роҳсозӣ имкон доданд. Онҳо сол аз сол сохтмони роҳҳои автомобилгардро бо намудҳои асосии рӯпӯшҳои нав сохтанд.

Соли 1972 кўпруки нави оҳану бетони Кофарниҳон (дар роҳи байни Душанбе - Қўрғонтеппа), кўпруки яке аз серобтарин дарёи Помир - Бартанг

сохта ба истифодабарӣ дода шуд. Кӯпруке, ки ҳоло дар дарёи Сурхоб сохта шуда истодааст, аз ҷиҳати техникӣ хеле душвор мебошад. Дар сохтмони он аввалин бор дар ҷумҳурӣ асбоби пармакунию ҷойгиркунии пояҳо истифода карда шуд.

Ба туфайли соли 1973 азнавташкилдиҳии институти «Таджикдорпроект» ба институти лоиҳакашии «Таджикгипротрансстрой» барои вусъати минбаъдаи корҳои балоиҳагирии роҳҳо шароитҳои мусоид муҳайё гардид. Ҳайати маъмурии институт ва шуъбаҳои ҷустуҷӯкун ва лоиҳакашии роҳҳо, геология, сметасозӣ, техникӣ, ороишдиҳӣ, механикони лоиҳакашии саноатӣ ва граждани, асосноккуни иқтисодӣ, маъмурӣ-ҳочагӣ иборат буд. Институт бо асбобу анҷомҳои техникӣ хозиразамони пармакунӣ, дастгоҳҳои ҷопкунандаи тамғаи «Эра» ва «Машана-2», нусхабардори фотографӣ, мошинаи муқовакунӣ таъмин карда шудааст. Вай лабораторияи махсус ҳам дошт.

Мутахассисони таҷрибанок, лоиҳакашони роҳҳои автомобилгард: И.А. Сергин, Г.В. Папп, Н.В. Перекрестов, В.М. Кафтайлов, В. В. Алферов, И.А. Багдасаров, Р.Ф. Гайчман, Г.И. Пекшев, Н.Ф. Якубо, ки онҳо тақиягоҳи коллективи эҷодӣ буданд, дар институти лоиҳакашӣ кор мекарданд. Коллективи лоиҳакашону ҷустуҷӯкунандагон аз ҷиҳати эҷодӣ афзуд, бо кадрҳои баландихтисос пурра гардид. Дар байни онҳо Г.В. Кекенадзе, А.П. Субботин, С.И. Дидикин, Х. Исмоилов, В. Кваша ҳамчун меҳнатдӯсту ташаббускор ном бароварда буданд. Коллектив қодир буд, сохтмони автомагистралҳои душвор, дар онҳо истифодабарии комёбиҳои нави илму техникаи соҳаи роҳсозиро ба лоиҳа гирад.

Яке аз объектҳои калони сохташаванда автотрассаи Шимол-Ҷануб мебошад. Лоиҳакашон барои сохтмони ин роҳ ёздаҳ хел лоиҳа тартиб дода, аз он беҳтаринашро интихоб карданд. Мувофиқи лоиҳа бояд роҳи дутарафаи фаршаш сементу бетонӣ сохта шавад. Дар он роҳҳои пиёдагард, канорҳои бетонпӯш, хиёбони гулзор, кӯлу майдончаҳои истироҳаткунӣ, майдончаю истгоҳҳои автобус ва ғайра дар назар дошта шуда буд.

Талабот ба кори балоихагирии роҳҳои автомобилгард сол ба сол меафзуд [134, с.31].

- Аз аввали соли чорӣ то ин дам дар ҷумҳурӣ, - ба муҳбири ТоҷикТА маълум кард вазири нақлиёт ва хоҷагии роҳсозии ҶШС Тоҷикистон А.И. Исмоилов, - дар кишлоқҷойҳо 300 километр роҳи нав сохта ва роҳҳои кӯҳна таъмир карда шуданд. Ин назар ба он чи ки пешбинӣ шуда буд, қариб ду баробар зиёд аст. Ташкилотҳои роҳсозии вазорат, ки дар ҳар як ноҳияи кишлоқӣ барпо гардидаанд, роҳҳои нав месозанд ва роҳҳои кӯҳнаро таъмир ва дуруст мекунанд. То охири сол масофаи роҳҳо боз 90 километр дароз мешавад [131].

Ташкилотҳои роҳсозӣ аз рӯйи шартномаҳое, ки бо колхозу совхозҳо, бо Шуроҳои маҳаллӣ баста мешуданд, кор мекарданд.

Фармони Раёсати Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон, ки мувофиқи он ҳамаи колхозу совхозҳо, ташкилотҳои саноат, нақлиёт, ташкилотҳои бинокорӣ ва савдои ҷумҳурӣ, сарфи назар аз тобеияти онҳо, аз соли 1968 сар карда дар сохтан ва таъмир намудани роҳҳои маҳаллӣ ҳатман иштирок менамуданд ва барои ин пул ҷудо мекарданд, барои тараққиёти хоҷагии роҳсозӣ аҳаммияти калон дошт. Дар амал татбиқ намудани ин ҳуҷҷат имконият меод, ки маблағи ҷудокардашуда, техника ва қувваи коргарӣ дар сохтмони объектҳои муҳим истифода бурда, суръати кор зиёд карда шавад.

Ҳаҷми умумии маблағе, ки барои сохтан, таъмир кардан ва нигоҳубини роҳҳои маҳаллӣ ҳамаи ташкилотҳо харҷ менамоянд, дар давоми панҷ соли охир қариб ба 50 миллион сӯм расид.

Соли 1968 колхозҳои ноҳияи Регар (ш. Турсунзода) 20 километр роҳи нав сохтанд. Дар ноҳияи мазкур минтақаи роҳсозӣ бомуваффақият кор карда истодааст, ки вай нақшаи солонаро аз муҳлат пеш иҷро намуд.

Вазорати нақлиёт дар колхозу совхозҳо роҳҳои сангфарш ва хирманҳои асфалтпӯш месозанд. Дар Тоҷикистон зиёда аз 9 ҳазор километр роҳҳои хуби кишлоқӣ мавҷуд аст. Дар ноҳияҳои пахтакор қариб ҳамаи нуқтаҳои аҳолинишин роҳҳое доранд, ки онҳоро бо марказҳои ноҳия ва шаҳрҳо

пайваст менамоянд. Пеш аз Инқилоб Тоҷикистон ягон роҳи дуруст нашофт. Фақат баъзе нуқтаҳои аҳолинишин баъди худ бо роҳҳои тангу пуршок алоқа доштанд, ки аз ин роҳҳо фақат ароба гузашта метавонист. Ҳозир бошад ба ҳар қишлоқи кӯҳистон, ки ҳатто нисбат ба сатҳи оби баҳр 4 ҳазор метр баланд воқеъ мебошад, роҳҳои васеъ сохта шудаанд. Нақлиёти асосии ҷумҳури - ҳазорҳо автомашина ҳар сол миллионҳо тонна борҳои хоҷагии халқ мекашонанд. Дар оянда роҳҳои автомобилгард бо тезӣ дароз ва зиёд карда мешаванд. Соли 1970 масофаи роҳҳои асфалтпӯш боз ҳазор километр зиёд шуд. Ба ташкилотҳои бинокорӣ кумак расонданд. Ташкилотҳои нақшакашии ҷумҳури барои бартараф кардани камбудии қори бо таҷҳизоту масолаҳо таъмин намудани сохтмони роҳҳо ҷорӣ доданд.

Қадрҳои ташкилотҳо қамӣ мекарданд. Бо вучуди ин масъалаи дар назди Институти политехникии Тоҷикистон кушодани факултети роҳсозӣ, ки муҳандисони соҳаи роҳсозиро тайёр мекарда бошад, ҳал шуд [131].

«Комичроияҳои шуроҳои ноҳиявӣ, қишлоқӣ, посёлкавӣ бевосита ба қорҳои роҳсозӣ роҳбарӣ карда, масъалаҳои лоиҳакашӣ, нақшаҳои қорию перспективии қорҳои роҳсозӣ, меъёрҳои техникӣ ва қоидаҳои ба сифати қор назораткуниро бо масолаҳои Вазорати нақлиёт ва хоҷагии роҳсозӣ якҷоя ҳал менамуданд» [134, с.40].

Дар баробари ба вучуд овардан ва афзоёндани шабакаи роҳҳо дар ҷумҳури барои самарабахш истифода бурдан, таъмир кардан ва нигоҳ доштани онҳо тадбирҳои зарурӣ дида мешуд.

Вақте низом дуруст ҷида шудааст, натиҷаи қорҳо низ назаррас мебошад. Дар солҳои 1963-1965 дар қулли Ҷумҳури 33 минтақаи бунёди роҳҳои таъсис дода шуда буд, бо номи ДЭУ, яъне муассисаи истифода ва тармими роҳу ҷодаҳо [134, с.41].

Аз соли 1965 ба баъди қори истифодабарии роҳро Раёсатҳои истифодабарии роҳҳои иттифоқӣ, ҷумҳуриявӣ ва роҳҳои маҳаллӣ пеш мебуданд. Раёсатҳои ҳатти-истифодабарӣ 16 минтақаи роҳсозӣ-истифодабариро муттаҳид мекарданд, ки дар ҳайаташон 28 нуқтаи

таъмиркунӣ доштанд. Онҳо, инчунин, ба 37 минтақаи роҳсозӣ, истифодабарии назди комичроияҳои шуроҳои ноҳиявӣ аз ҷиҳати техникӣ роҳбарӣ мекарданд. Раёсат ба таъмин намудани ҳаракати муътадили автомашинаҳо, тоза нигоҳ доштани роҳҳо, гузарондани таъмири асосӣ шароит муҳайё мекарданд.

«Дар моддаи 8 Фармони Раёсати Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон аз 31 августи соли 1967 чунин навишта шудааст: «Роҳҳои автомобилгарди аз роҳҳои магистрالي истифодаи умумӣ ба корхонаҳои саноатӣ, нақлиётӣ, сохтмон ва дигар муассисаю ташкилотҳо, инчунин колхозу совхозҳо кашидашударо бояд корхонаю ташкилотҳо ва колхозу совхозҳои дахлдор бо кувваю маблағи худ созанд, таъмир кунанд ва дар ҳолати корӣ нигоҳдоранд» [134, с.39]. Шуроҳои маҳаллӣ дар фаъолияти амалишон ин фармонро бояд ба роҳбарӣ гиранд.

Аллақай дар зарфи ду соли панҷсолаи чорӣ (с.1971-1975) 5510 км минтақаҳои нави роҳҳои автомобилгарди фаршашон сементу бетон ва асфалту бетон ё омехтаи нефт ба истифода дода шуданд. Аз он ҷумла, роҳи байни Чормағзак-Норак 10 км кӯтоҳ ва аз морпечиҳо халосу хеле рост шуд. Ин имконият дод, ки ба НБО-и Норак борҳои ғайригабаритии 100-300-тоннагӣ бе монеа кашонда шаванд.

Соли 1972 автомобилҳо бо минтақаи нави роҳ ба водии Вахш рафтуомадро сар карданд. Қариб 30 км масофаи роҳи Душанбе - Қӯрғонтеппа аз нав сохта, бо сементу бетон ва асфалту бетон рӯйкаш карда шуд [134, с.34].

Шабақаи роҳҳои Тоҷикистон ба қадри кофӣ васеъ гардида, пойтахти ҷумҳуриро бо тамоми шаҳру ноҳияҳо ва маҳалҳои калони аҳолинишин, бо маркази колхозу совхозҳо пайваст кардаанд. Роҳҳо пурра бо асфалту бетон ва нефт фарш карда шудаанд.

Сохтмони роҳҳои дохили колхозу совхозҳо бомуваффақият пеш рафт. Роҳсозӣ, хусусан дар дохили хоҷагиҳои ноҳияҳои Регар, Шаҳритӯс, Колхозобод, Хучанд босуръат давом кард.

Дар солҳои охир ба кори аз ҷиҳати архитектурӣ такмил додани роҳҳо диққати махсус дода мешуд. Чунончи, павилонҳои кулай барои мусофирон, шипангҳои сояафкан барои дамгирии ронандагону пиёдагардон бино карда мешаванд. Гузаргоҳ, истгоҳи майдончаҳоро нақшаҳои рангини хати ҳаракати автомобилҳо, аломатҳои сигналдиҳанда ва плакатҳои огоҳкунанда зинат медиҳанд [134, с.37].

Дар роҳҳо дараҷаи хизмати нигоҳдории бехатарии ҳаракат хеле баланд гардид. Дар ағбаҳо нуқтаҳои азназаргузаронии профилактикии нақлиёти автомобил, роҳчаҳои авариягӣ ва захираи қум барои эҳтиёткунӣ аз яхбандии роҳ ташкил карда шудаанд. Нозироти давлатии автомобилӣ бо вертолётҳои хизмати патрулӣ таъмин гардонда шудааст.

Шабаккаи роҳҳои дорои аҳаммияти умумидавлатӣ ва ҷумҳуриявӣ дар ибтидои соли 1973 бештар аз 3 ҳазор километрро ташкил дод, ки қисми зиёди он асфалту бетонпӯш ва нефтфарш мебошад. Масофаи ин гуна роҳҳо танҳо дар ду соли аввали панҷсолаи нухум қариб 260 км зиёд шуд.

«Дар зарфи солҳои 1971-1972 роҳҳои асфалту бетон ва нефтфарши деҳот 270 км дароз шуд. Ҳазорҳо километр роҳҳои байни қишлоқҳо бо омехтаи сангрезаю нефт пӯшида шуданд» [132, с.56-62].

Барои аз озӯкаворӣ таъмин намудани минтақаҳои роҳсозӣ-истифодабарӣ ОРС-и Вазорати нақлиёт ва ҳоҷагии роҳи ҶШС Тоҷикистон мадади калон мерасонад. Ҳамаи ин боиси пай дар пай афзудани сифати таъмиру нигоҳдории роҳҳо ва ободонии онҳо гардид.

Дар минтақаҳои махсусан хатарнок нишонаҳои иловагии огоҳкунанда гузошта мешуд. Танҳо соли 1971 дар роҳҳои ҷумҳуриявӣ 64 автопавилон, 1789 аломатҳои роҳ, 37 тахтачаҳои огоҳкунанда, 24 қароргоҳи автомобил ва ғайра сохта ба истифода дода шуданд.

Дар ҷумҳурӣ 39 нуқтаи таъмиркунии роҳ мавҷуд буд. Ҳоҷагиҳои роҳсозӣ, аз ҷумла нуқтаҳои роҳтаъмиркунӣ, бо техникаю механизмҳои ҳозиразамон таъмин буданд. Механикони ташкилотҳои роҳсозии

Тоҷикистон танҳо дар зарфи панҷсолаи ҳаштум аз рӯи миқдору воҳиди навъҳои гуногун 140-180 фоиз, аз рӯи иқтидор 150-200 фоиз афзуд.

«Миқдори механизмҳои роҳсозӣ ва воситаҳои нақлиёт дар панҷсолаи ҳаштум боз ҳам афзуд. Чунончи, дар 1-уми январи соли 1973 хоҷагиҳои роҳсозии ҷумҳурӣ дар ихтиёрашон 323 трактор, 210 булдозер, 76 экскаватор, 440 автомашинаи боркаш доштанд» [134, с.42].

Ташкилотҳои роҳсозӣ-истифодабарӣ барои аз барфрӯба нигоҳ доштани роҳи ағбаи Чормағзак - Норақ дар ду тарафи канори роҳ 6-8 қатор ниҳол шинонданд. Дар сари ағбаю ҳамгаштҳои роҳ барои аз яхбандии роҳ эҳтиёт кардан анборҳои регу кум ташкил дода шуд.

«Вазъияти техникаи роҳҳои автомобилгарди ҷумҳурӣ тамоман дигаргун шуд. Дар сохтмони на фақат роҳҳои калон, балки роҳҳои маҳаллии автомобилгарди Тоҷикистон низ торафт бештар асфалту бетон ба кор бурда мешуданд» [132, с.56-62].

Бояд қайд намуд, ки 90 фоизи ҳаҷми умумии борҳои хоҷагии халқ ва 87 фоизи мусофирон бо нақлиёти автомобилӣ кашонда мешуданд. Баъзе ноҳияҳои ҷумҳурӣ, масалан, Помир комилан ба нақлиёти автомобилӣ вобаста буд, ки вай тамоми чизҳои зарурии иқтисодии ВАБК-ро мекашонд.

Отряди чандинҳазори роҳсозон ва истифодабарандагон ҳаракати муътадил ва беҳатари автомобилҳоро дар роҳҳои ҷумҳурӣ таъмин мекарданд. Онҳо дар соли 1973 дар шароити душвори кӯҳсор нақшаи корҳои роҳсозиро 107 фоиз, таъмири асосии роҳҳои дорои аҳаммияти ҷумҳуриявиро 109 фоиз ва роҳҳои маҳаллиро 102 фоиз иҷро карданд.

Дар кори барҳам додани бегоҳӣ ва ба вучуд овардани роҳҳои ҳозиразамони автомобилгард дар Тоҷикистон роҳсозони куҳнатарин А.Ф. Корейшо, В.Д. Карамов, Н.Н. Анисимов, И.П. Колчин, Н.Л. Моренов, М.И. Бартковский, И.Ф. Ефименко, Л.В. Жуковский, М.А. Иброҳимов, З. Кассиров, Р.Ф. Гайчман, П.Қ. Эшматов, Н.И. Бушуев, А.Б. Баҳриддинов, М.М. Мурзин, Ғ.Д. Домуллоҷонов, Ф.А. Савин ва бисёр дигарон бо меҳнати фидокоронаи худ саҳми калон гузоштанд [132, с.56-62].

Ба истифода дода шудани роҳи оҳани Тирмиз - Ёвон воқеаи муҳимми панҷсолаи қорӣ дар шабакаи нақлиёти Тоҷикистон гардид. Вай мустақилона ба роҳҳои оҳани калони мамлакат баромадани қисми қанубу ғарбии ҷумҳуриро таъмин намуд.

Мақоматҳои роҳсозии ҷумҳури бояд ҳар сол суръати сохтмони роҳҳои автомобилгарди бо масолеҳи саҳт пӯшондашударо тақрибан 20 фоиз зиёд карда, инчунин сифати сохтмонро беҳтар ва арзиши онро арзон кунанд. Барои ин нақшаи генералии тараққиёти роҳҳои автомобилгард ва нақшаҳои пешбинишудаи сохтмону азнавсозии онҳо дар ҷумҳури барои солҳои 1971-1975 ва 1976-1990 тартиб дода шуда буд.

Барои аз нав дуруст тақсим кардани қараёни борқашонӣ дар шӯъбаҳои калони нақлиёт ва қам кардани ҳаракати нақлиёт дар қӯчаҳои шаҳрҳо дар атрофи шаҳрҳои Душанбе, Ленинобод (ш. Хучанд), Қӯрғонтеппа (ш. Бохтар), Орқоникидзеобод (ш. Ваҳдат) ва дигар маҳалҳои калони аҳолинишин роҳҳои ҳалқашакл сохта шуданд. Роҳҳои автомобилгарди серҳаракати Душанбе – Ёротеппа - Хавос, Душанбе - Тирмиз, дар доираи ҷумҳури Ёротеппа - Ленинобод (Хучанд) – Қизилқалъа - Айвоч, Лабичар – Ғарм - Қирғатол (Лахш), Панҷакент - Айни ва ғайра аз нав сохта шуданд. Ҳамаи ин ба инкишофи комплекси территориявию истеҳсолии қануби Тоҷикистон, пешравии минбаъдаи иқтисодӣ ва маданияи ноҳияҳои қӯҳии ҷумҳури таъсири мусбат расонид.

Базаи истеҳсолии ташкилотҳои роҳсозӣ ва нақлиёт низ хеле тараққӣ кард. Корхонаҳои нави асфалту бетон, майдонҳои масолеҳи оҳану бетонӣ, автогаражҳо, истгоҳҳои хизмати техникӣ, корхонаи нави таъмири техникаи роҳ - «Ремдормаш» бунёд карда шуданд [132, с.56-62].

Ҳизб ва ҳукумат ба қорномаҳои роҳсозон (с.1969) баҳои баланд доданд, 680 нафар роҳсозон бо ордену медалҳои ИҚШС, 2921 нафар бо Ифтихорномаҳои фаҳрӣ ва Ифтихорномаҳои Раёсати Шурои Олии ҚШС Тоҷикистон сарфароз гардида, ба 24 нафар беҳтаринҳо номи фаҳрии «Роҳсозии хизматнишондодаи ҷумҳури» дода шуд [117].

Хусусан, дар ҷумҳурии мо, ки нақлиёти автомобилӣ нақши калон мебозад, ҳар як дермонӣ на танҳо сабаби вайрон шудани алоқаи байни корхонаю муассисаҳо, балки сабаби иҷро нагардидани нақшаҳои давлатӣ ҳам мешавад. Бинобар ин ҳизб ва ҳукумат ба боз ҳам тараққӣ додани нақлиёти автомобилӣ ва хоҷагии роҳ диққати доимӣ дода, онро яке аз соҳаҳои муҳим дар хоҷагии нақлиёти умумӣ медонад, ки на танҳо соҳаҳои дигари нақлиётро алоқаманд мегардонад, балки ба аҳаммияти мустақилона молик аст.

Ҳукумат ба боз ҳам ривочу раванг додани сохтмон ва беҳтар намудани роҳҳои мавҷудаи автомобилгард диққати калон меод. Мувофиқи супориши КМ ҲК Тоҷикистон ва Шурои Вазирони ҷумҳурӣ нақшаи генералии тараққиёти роҳҳои автомобилӣ ҷумҳурӣ барои солҳои 1971-1980 тартиб дода шуд, ки дар он дар баробари боз ҳам вусъат додани сохтмони роҳҳои ҷумҳурӣ, ба такмилу тараққӣ додани масолеҳи роҳмустаҳкамкунӣ - асфалту бетон диққати калон дода шуд [117].

Роҳҳои асосии автомобилгард то соли 1975 дорои фарши саҳт гардида ва соли 1980 тамоми фаслҳои сол бефосила кушода шуданд.

Дар солҳои оянда суръати сохтмони роҳҳои саҳтфарш пай дар пай афзуд. Ҳиссаи роҳҳои дорои аҳаммияти умумидавлатӣ ва ҷумҳуриявӣ 20-25 фоизро ташкил дод [134, с.50].

Мувофиқи қарори КМ ҲКИШ ва Шурои Вазирони ИҶШС аз 5 августи соли 1968 «Дар бораи тараққиёти минбаъдаи роҳсозӣ дар ИҶШС» нақшаи генералии сохтмони роҳҳои Тоҷикистон барои солҳои 1976-1990 тартиб дода шуда буд, ки он дар соли 1990 назар ба соли 1970 якчанд баробар зиёд кардани боркашонии нақлиёти автомобилро дар назар дошт. Дар баробари ин, нақшаи перспективии вусъат додани шабакаи роҳҳои ҷумҳурӣ барои солҳои 1976-1980, 1981-1985 ва 1986-1990 пешбинӣ карда шуда буд. Ба амал бароварда шудани ин нақша вазифаи басо ҷиддӣ буд, ҳарчи зиёди воситаю маблағро талаб мекард.

Соли 1970 соли муваффақиятҳои азими панҷсола буд. Дар он сол тамоми муассисаю корхона аз нақша зиёд корро иҷро намуда, соҳиби

муваффақиятҳои калон гардиданд. Минтақаи роҳтаъмиркунии №1, дар кишлоқи Чормағзак воқеъбуд ба комёбии калон ноил шуда, ба маблағи чандин ҳазор сӯмина корҳои таъмири роҳро иҷро кард [116].

Махсусан, ғайрати коргарон, булдозерчиён дар симоҳои соли нави панҷсола дучандон буд. Дар мавсими зимистон тамоми қувваи коргарони минтақаи роҳтаъмиркунӣ барои он сафарбар карда шуда буд, ки ҳаракати беҳатари нақлиётро дар роҳҳои Орчониқидзеобод (ш. Ваҳдат), Ёвон ва Норақ пурра таъмин намоянд. Дар давраи зимистон ҳиссаи грейдерчи К. Сангов, ронанда Ш. Қодиров ва булдозерчи Ф. Шириновро қайд кардан зарур мебошад. Онҳо ҳар кадом дар кори худ усто шудаанд, чунки бо техника муддати зиёде шудааст, ки сару кор доранд.

Коллективи коргарон уҳдадор шуда буданд, ки барои сазовор пешвоз гирифтани анҷумани XXIV ҲКИШ ба маблағи 10000 сӯмина корхоро иҷро менамоянд, вале дар натиҷа 13000 сӯмина корхоро иҷро карданд. Аз он ҷумла, дар симоҳои яқум ба ҷои 3000 дона ниҳол 4200 дона ниҳоли тут ва қарағоч дар қад-қад роҳи мошингарди Ёвон шинонида шуд. Дар ниҳолшинонӣ ҳиссаи коргарони таҷрибанок А. Сангов, М. Акрамов, Ш. Иззатов, Р. Қодиров калон мебошад. Ҳар кадом коргарон дар мавсими ниҳолшинонӣ 400-450 беҳи ниҳол шинониданд. Дар бобати бо қувваи техникӣ таъмин кардани коргарон ҳиссаи ронанда Т. Раҳимов ҷолиби диққат мебошад.

Роҳтаъмиркунони минтақа барои таъмир ва ба муқобили зарари офатҳои табиӣ тайёрии чиддӣ диданд. Ҷойҳои дар зимистон вайроншударо таъмир карда, бо сангу қум ва бетон мустаҳкам намуданд. Ҷӯйборҳои ду тарафи роҳҳои автомобилгард аз лой тоза карда шуд. Дар ҷойҳои хавфноки роҳ ба масофаи 1000 метр плахтаҳои бетони мустаҳкам шинонда шуд, ки ин ба ҳаракати беҳатари нақлиёт ёрии калон мерасонд.

Дар квартали яқум барои корҳои таъмири тобистонии роҳ ба ҷои реза намудани 5 ҳазор метри кубӣ шағал 5450 метри кубӣ шағал тайёр намуданд.

Инчунин, дар байни ронандагону коргарон, механизаторон сарфаю сариштакорӣ чои намоёнро ишғол менамуд. Нақшаи кориҷрокунии квартали дуюм низ ба зиммаи коргарон вазифаҳои калонтарро гузошт. Дар семоҳа коргарон ва коркунон ба маблағи 12000 сӯмина корхоро иҷро карданд, ки албатта, ба мақсадашон ноил шуданд.

«Дар барзиёд иҷро кардани корҳо ҳиссаи коргарону ронандагон рафиқон Г. Элбегнев, С. Ширинов, Г. Гулов, Д. Қодиров ва дигарон калон мебошад.

Акнун тамоми қувваи мо ба он сафарбар карда шудааст, ки ҳамаи чораҳо ва қувваи захирашударо ба он сарф менамоем, ки қарорҳои анҷумани XXIV ҲКИШ-ро дар амал татбиқ намуда, ба он муваффақ гардем, ки нақшаҳои роҳсозию роҳтаъмиркуниро пеш аз муҳлат ба анҷом расонем» [116].

Роҳҳои чамъ ва паҳн кардани маълумотҳои илмию техникӣ бисёранд. Моҳи октябри соли 1974 дар Намоишгоҳи комёбиҳои хоҷагии халқи ИҶШС намоишгоҳи НТИ-74 (Маълумотҳои илмию техникӣ соли 1974) ташкил карда шуда буд. Дар ин намоишгоҳ оид ба усулҳои пешқадами кори соҳа паҳн кардани маълумотҳои илмию техникӣ нишон дода шуда буд. Намоиши доимии иттиҳодияи «Укроргнақлиёт»-и Вазорати нақлиёти автомобилии ҶШС Украина диққати тамошобинонро ба худ ҷалб намуд. Тамашобинон бо ташкили кори ихтироъкорӣ ва ратсионализаторӣ дар корхонаҳои якхела ва бо тарзи чамъ кардани ихтироот ва таклифҳои ратсионализаторӣ, таблиғот ва ҷорӣ намудани онҳо дар истеҳсолот шинос шуданд.

Аз болои дарёҳои пурталотум кӯпрӯкҳои оҳану бетонӣ ва металли мустаҳкам кашида шудаанд. Дар соли 1974 дар ҷумҳурӣ ба масофаи 13 ҳазор км роҳҳои автомобилгард сохта шуд, ки қариб 8 ҳазор километри он фарши мустаҳкам дошт. Зичии шабакаи роҳҳо дар ҷумҳурӣ ба ҳар ҳазор км-и мураббаъ то 91 км расонда шудааст, ин назар ба нишондиҳандаи миёнаи мамлакат баланд мебошад. Муваффақиятҳои сохтмони роҳу нақлиёти Тоҷикистон хеле калонанд. Онҳо минбаъд ҳам афзун хоҳанд шуд. Нақшаи

панҷсолаи ҷории (с.1971-1975) тараққиёти хоҷагии халқ барои ҳаёти иқтисодӣ ва маданияи ҷумҳурӣ пешомадҳои бузург мекушояд. Дар он ба пешрафти минбаъдаи нақлиёт, ҳамчун яке аз соҳаҳои муҳимтарини мутараққии ҷумҳурӣ, диққати махсус дода шуд [134, с.56].

Дар панҷсола (с.1971-1975) дар ҷумҳурӣ сохтмони 462 км роҳи дорои аҳаммияти умумииттифоқӣ, ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ пешбинӣ шудааст. Кори вусъат додани хоҷагии роҳ дар оянда бо ба ҳисоб гирифтани талаботи афзоюндаи иқтисодиёти ҷумҳурӣ ба амал бароварда мешавад [134, с.56].

Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон қайд мекунад, ки меҳнаткашони ҷумҳурӣ қарорҳои анҷумани XXV ҲКИШ ва анҷумани XVIII Ҳизби Коммунистии Тоҷикистонро ба ҳаёт татбиқ намуда, мусобиқаи сотсиалистиро барои пеш аз муҳлат иҷро кардани нақшаи панҷсолаи даҳум ҳарҷониба вусъат дода, барномаи хоҷагии халқро барои ду соли ояндаи панҷсола бомуваффақият ба иҷро расонданд [43]. Дар нимсолаи якуми соли 1978 афзоиши маҳсулоти саноат 4,6 Ҷоизро ташкил кард. Назар ба соли гузашта (с.1977) ба давлат чорво, шир, пашм ва дигар маҳсулоти хоҷагии кишлоқ бештар фурӯхта шуд. Меҳнаткашони ҷумҳурӣ аз қарорҳои Пленуми июлии (соли 1978) КМ ҲКИШ руҳбаланд гардида, барои бомуваффақият иҷро намудани уҳдадорихои сотсиалистии соли сеюми (с.1979) панҷсолаи даҳум (с.1976-1980) фидокорона мубориза бурда истодаанд.

«Ронандаи мошини боркаши базаи автомобилии рақами 21-и шаҳри Қўрғонтеппа Мукулмон Ғоибов ҳислатҳои хуби инсонӣ дорад. Вай дар ободонии бисёр ҷойҳо саҳм гузошта, ҳамеша дар хизмати халқ аст. Вай зарбдори панҷсолаи ёздаҳум мебошад» [79, с.15].

Дар иҷрои муваффақиятноки вазифаҳои актуалии хоҷагии халқ, ки анҷумани XXV ҲКИШ ба миён гузоштааст, нақши нақлиёт хеле калон мебошад, ки он талаботи хоҷагии халқ ва аҳолиро дар боркашонӣ бояд пурра ва сари вақт қонеъ гардонад, бору мусофиркашониро дар асоси ба таври куллӣ зиёд намудани иқтидор ва сифати кори тамоми шабакаи нақлиёт,

инчунин беҳтар кардани алокаи нақлиёти байни ноҳияҳои иқтисодӣ таъмин намояд.

Мувофиқи ҳамин талабот дар нақшаи панҷсолаи даҳум пешбинӣ шудааст, ки барои тараққиёти минбаъдаи хоҷагии роҳҳо ва нақлиёти автомобилӣ 122 миллион сӯм сарф карда, 275 километр роҳи сангфарш ба истифода дода шавад. Пешбинӣ шудааст, ки муомилоти мусофиркашонӣ бо автобусҳои истифодаи умумӣ дар панҷсолаи даҳум 33 фоиз зиёд карда шавад.

Дар ҳамаи ноҳияҳои ҷумҳурӣ, ғайр аз ноҳияҳои дурдасти кӯҳӣ, автобусҳо мунтазам ҳаракат карда, марказҳои ноҳияҳоро бо маҳалҳои аҳолинишини гирду атроф алоқаманд мекарданд. Ҳар сол шумораи хатсайрҳои нави нақлиёти пасажиркашонӣ ва миқдори мошинҳо дар роҳҳо афзун мегардид.

Ҳар сол зиёда аз 1 миллион метри мураббаъ кӯчаю гузаргоҳҳои шаҳрҳо обод гардонид, 700-800 гектар хиёбонҳо ва кабудизорҳо бунёд карда, бештар аз 100 кӯпуки пиёдагард ва автомобилгард, гузаргоҳҳои нави зеризаминӣ сохта шуда ва дигар тадбирҳои ободонии шаҳр андешида мешуданд.

Бо вучуди ин дар кори сохтмон, таъмир ва нигоҳубини роҳҳои автомобилгард, инчунин дар кори хизматрасонии нақлиёт ба аҳоли ҳанӯз камбудииҳо буданд.

Нақшаи сохтмони асосӣ, азнавсозӣ, таъмир ва ободонии роҳҳои автомобилгард сол аз сол иҷро намешуд. Маблағҳое, ки барои ин мақсад ҷудо карда гардида буданд, пурра аз худ карда намешуданд.

Ба масъалаи кабудизор кардани роҳҳо, ки барои пешгирӣ намудани ифлосшавии ҳаво аҳамияти калон доршт, диққати даркорӣ дода намешуд. Дар ноҳияҳои Вахш, Ҳисор, Колхозобод (ҳоло н. Ҷ. Балхӣ), Қумсангир (ҳоло н. Чайхун), Орҷоникидзеобод (ҳоло ш. Ваҳдат), Панҷакент, Панҷ ва дигар ноҳияҳо ҳодисаҳои буридани дарахтони қадимӣ роҳ ҷой доштанд.

Дар як қатор ноҳияҳо колхозу совхозҳо, корхонаю ташкилотҳои хоҷагии об қоидаҳои истифодаи роҳҳои автомобилгард ва муҳофизати онҳоро вайрон мекарданд. Комичроияҳои Шуроҳои маҳаллии депутатҳои халқӣ барои роҳ надодан ба чунин ҳодисаҳо чораҳои зарурӣ наметодиданд.

Бисёр Комичроияҳои Шуроҳои ноҳиявии депутатҳои халқӣ ба ташкилотҳои роҳсозӣ дар сохтани роҳҳои маҳаллӣ ёрии зарурӣ мерасонданд. Вале комичроияҳои ноҳияҳои Нов, Ҳучанд, Зафаробод, Чиликӯл, Ёвон, Москва (н. Ҳамадонӣ) ва Фархор чунин ёрӣ намерасонданд. Комичроияҳои Шуроҳои вилояти депутатҳои халқӣ ба тараққиёти минбаъдаи шабакаи роҳҳои маҳаллӣ, инчунин роҳҳои колхозу совхозҳо кам диққат меоданд. Бисёр роҳҳои аҳамияти маҳаллидошта - роҳҳои дохилихоҷагӣ ва роҳҳои ба маркази колхозу совхозҳо, корхонаҳо мебурадагӣ, инчунин роҳҳои ки кишлоқҳои ҷудогонаро ба марказҳои хоҷагиҳо мепайвастанд, дар ҳолати бади техникӣ буданд. Комичроияҳои Шуроҳои маҳаллии депутатҳои халқӣ ба корхонаю ташкилотҳо, колхозу совхозҳо дар бобати нигоҳубини ин роҳҳои автомобилгард талаботи зарурӣ пешниҳод намекарданд.

Комичроияҳои Шуроҳои маҳаллӣ ҳанӯз ҳам ба масъалаи ободонию шаҳрҳо ва марказҳои ноҳияҳо, хусусан сохтмон ва азнавсозии роҳҳои шаҳрҳо ва роҳҳои ҳамшафат ба қадри кифоя диққат наметодиданд ва аз имкониятҳои буҷетҳои маҳаллӣ барои ин мақсадҳо пурра истифода намебуранд. Баъзан ин корҳо бе ҳуҷжатҳои лоиҳавию сметаӣ ба ҷо оварда мешуданд, ки боиси пастифат иҷро шудани онҳо мегардид [43].

Дар охири солҳои 70-уми қарни XX дар Тоҷикистон 13500 км роҳҳои бо рӯпӯши саҳт ва беҳтаршуда мавҷуд буд. Суръати баланди афзоиши роҳҳои автомобилгарди рӯпӯши саҳт то 8,5 ҳазор км ва то соли 1980 то 9 ҳазор км пешбинӣ карда шуд [78, с.132].

Нақшаи солонани кашондани бори хоҷагии халқ, умуман дар соҳаи вазорат, дар соли 1978 102,6 фоиз ва дар вилояти Қўрғонтеппа 101,3 фоиз иҷро гардид, супориши нақша аз рӯи ҳаҷми мусофиркашонӣ дар ҷумҳурӣ 2,2

фоиз ва дар вилояти Қўрғонтеппа 1,8 фоиз барзиёд ба чо оварда шуд [125, с.10].

Соли 1979 коркунони нақлиёти автомобилӣ ва хоҷагии роҳи ҷумҳурӣ ва вилояти Қўрғонтеппа уҳдадорихои баланд қабул карданд. Ҳаминро гуфтан кифоя аст, ки дар нақша 1,4 фоиз зиёд кардани боркашонӣ ва 4,5 фоиз зиёд намудани мусофиркашонӣ пешбинӣ мешуд. Ҳачми калони корҳои роҳсозӣ, бинокорӣ ва роҳтаъмиркуниро иҷро кардан зарур омад [125, с.12].

Дар солҳои охири панҷсолаи даҳум Вазорати нақлиёт ва хоҷагии роҳҳо, монанди ҳамаи вазоратҳои ҷумҳурӣ, оид ба масъалаҳои гуногуни вобаста бо фаъолияти хоҷагиҳои нақлиёти автомобилӣ бисёр маълумотҳои илмию техникӣ гирифт [170].

Дар баробари маъхазҳои дигар намоишгоҳҳо, хусусан Намоишгоҳи комёбиҳои хоҷагии халқи ИҚШС, инчунин маҷлисҳои машваратии ҷумҳурӣ, ки бо ташаббуси вазоратҳои якхелаи ҷумҳуриҳои иттифоқӣ ва Раёсати марказии ҷамъияти илмию техникӣ автомобилронҳо ва роҳсозҳо гузаронида мешаванд, Ҷоидаи хубе буда, ин маълумотҳоро пурра таҳлил карда, ҳамаи он чиро, ки Ҷоидабахш ва қобили қабул аст, барои ҷорӣ намудан дар хоҷагиҳои нақлиёти автомобилӣ ҷумҳуриамон тавсия меоданд.

Ҳамин тавр, масъалаи беҳтар намудани фаъолияти хоҷагии роҳ ва сохтмони роҳҳои нав дар минтақаи Қўрғонтеппаи вилояти Хатлон дар солҳои 1965 – 1979 вазифаҳои нави меҳнатиро тақозо менамуд. Муайян гардид, ки минтақаҳои роҳсозӣ-истиқодабарӣ ҳоло бо механизмҳои мусаллаҳ буда, вазифаи муайянро ба чо меоварданд, супоришҳои роҳсозию таъмиркуниро дар сари вақт иҷро мекарданд.

Хулосаи боби дуюм

Ҳамин тавр, масъалаҳои модернизатсияи хоҷагии роҳ ва сохтмони роҳҳои нави минтақаи Қўрғонтеппаи вилояти Хатлонро дар солҳои 50-70-уми асри ХХ мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор дода, ба чунин хулосаҳо омадан мумкин аст:

1. Дар ҳоли кишвари мо, ки роҳҳои оҳан ниҳоят кам аст, тавачҷуҳ ба

роҳҳои нақлиётӣ бештар мебошад, чунки аз ин пешравиҳои иқтисодии ҷумҳурӣ вобастагии калон дорад. Бинобар он барои пешравиҳои соҳаҳои кишоварзӣ ва саноат соҳиби роҳҳои хуб будан шартӣ заруриро дорад. Яке аз мақсадҳои Ҳукумати кишвар доимо инкишоф додани роҳҳои нақлиёти кишвар ба шумор рафта, ҳамасола барои ин маблағҳои муайян ҷудо карда мешуданд.

2. Бояд қайд намуд, ки корњое, ки дар ин давра амалӣ дода шуданд, натиҷаҳои назаррас ва муфидро ба бор оварданд. Агар мо ба ин масоили асосӣ нигоҳ кунем, як қисми хеле возеъ ва бармало барои мо равшан мешавад, ки ин масъалагузориҳо ва нақшаҳои онҳо солҳои бод, ки онҳо сабаби ба пешравию ободони мегардид.

3. Бояд гуфт, ки яке аз вазифаҳои асосии роҳсозии ҷумҳурӣ, ин на танҳо барқарор кардани роҳҳои харобшуда, балки аввали сохтмони таъмири роҳҳои нақлиётӣ ва сохтмони иншооти сунъӣ, ташкили дурусти истифода, таъмир, тақмил ва ободони роҳҳо буд. Тараққиёти хоҷагии халқ боиси он гардид, ки роҳҳои нақлиёти ҷумҳурӣ бештар карда шавад.

4. Дар баробари сохта шудани роҳҳои хуби мошингард нақлиёти автомобилӣ ҷумҳурӣ низ хеле тез тараққи кард. Ягон соҳаи хоҷагии халқӣ ҷумҳуриро ба худ тасаввур кардан мумкин нест, ки аз хизмати роҳу нақлиёти автомобилӣ истифода намебурд. Аз ҳамин сабаб ҳам ҳар як вайроншавии роҳу нақлиёт ба аҳоли зарари калон мерасонид.

5. Дар ҷумҳурӣ шабакаи васеи роҳҳои автомобилгард ба вуҷуд оварда шуд, ки онҳо тамоми шаҳрҳо, марказҳои ноҳияҳо ва маҳалҳои калони аҳолинишинро бо пойтахти ҷумҳурӣ пайваст мекунанд.

6. Бояд гуфт, ки барои сохтмони роҳҳои нава ва тақмил додани роҳҳои мавҷудаи автомобилгард, ки алоқаи устувори байни маркази ноҳияҳо, колхозу совхозҳо ва роҳҳои асосиро таъми мекунанд, кори зиёде амалӣ дода шуд. Ҳолати техникаи роҳҳо бештар ва қобилияти борбардории иншооти сунъӣ зиёдтар шуд.

БОБИ III. АҲАММИЯТИ ТАЪРИХИИ СОХТМОНИ РОҲҶО ДАР МИНТАҚАИ ҚҶРҒОНТЕПШАИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН

3.1. Механикони дани хоҷагӣ ва вусъат додани алоқаи роҳ дар солҳои 1980 – 1990

Дар ҷумҳурӣ ба сохтмони роҳҳо асосан аз солҳои аввали Ҳокимияти Шуравӣ шуруъ карда шуд. Роҳсозӣ дар шароити кӯҳии ҷумҳурӣ хеле душвор буда, солҳои аввал қариб нисфи маблағҳои барои хоҷагии халқ ҷудокардашуда ба он сарф карда мешуд (соли 1982, ҳамагӣ 10 фоиз)

«Ҷумҳурӣ дар давраи мавриди назар дорои 13,2 ҳазор км роҳи автомобилӣ, 903 км роҳи оҳан (аз ҷумла 429 км роҳи оҳани камбар), 200 км роҳи дарёӣ ва бештар аз 5 ҳазор км роҳҳои дохилии ҳавоӣ мебошад. Дарозии умумии роҳҳои нақлиётӣ ба 20 ҳазор км ва ҳаҷми умумии боркашонӣ ба 3435 миллион тонна км мерасад. Дар дохили ҷумҳурӣ нақши асосиро нақлиёти автомобилӣ мебозад ва ҳар сол зиёда аз 70 миллион тонна бор ва 345 миллион нафар мусофир мекашонанд» [148, с.38-39].

Роҳҳои нақлиётӣ (бе нақлиёти ҳавоӣ ва обӣ) дар дохили ҷумҳурӣ мувофиқи минтақаҳои алоҳида нобаробар тақсим шудаанд, ки онро аз ҷадвали зерин дидан мумкин аст:

Минтақаҳо	Қаламрави минтақа (ҳаз. км мураббаъ)	Дарозии умумии роҳҳо (км)	Зичии роҳҳо ба 1 км мураббаъ (км)
Шимолӣ	17,1	3255	0,20
Зарафшон	8,8	620	0,08
Ҳисор	11,9	2140	0,18
Вахш	11,4	2700	0,24
Кӯлоб	12,9	2500	0,19
Ғарм	17,1	740	0,05
ВМКБ	63,9	2350	0,04
Ҳамагӣ:	143,1	14305	0,10

Ғайр аз ин, ханӯз сифати роҳҳои ҷумҳурӣ хеле паст буда, қариб 40 фоизи он асфалтпӯш нашудааст. Роҳҳои автомобилгарди дараҷаи I ва II тамоман нест ва дараҷаи III ва IV бошад, хеле кам аст. Усули марказонидашудаи боркашонӣ ханӯз кам ба кор бурда мешавад.

Дар қарорҳои анҷумани XXVI ҲКИШ ва анҷумани XIX ҲК Тоҷикистон минбаъд ҳам тараққӣ додани ҳамаи намудҳои нақлиёт, зиёд кардани самара ва беҳтар намудани сифати кори онҳо вазифаи муҳим шуморида шудааст.

Дар панҷсолаи ёздаҳум (с.1986-1990) бошад, ба тараққӣ додани ҳамаи намудҳои нақлиёт, хусусан нақлиёти автомобилӣ, эътибори калон дода мешавад. Пешбинӣ шудааст, ки дар Душанбе базаи нави таксомоторӣ, дар ш. Қӯрғонтеппа (ш. Бохтар) корхонаи нақлиёти мусофиркашонӣ, дар ш. Ленинобод автовокзали нав ва дар ноҳияҳои вилояти Кӯлоб якчанд истгоҳи нақлиётӣ сохта шавад [148, с.38-39].

Бояд иброн намуд, ки сохтмони роҳҳои минтақаи Қӯрғонтеппа дорои хусусиятҳои хос буд. Яке аз ин хусусиятҳо гузариши Тоҷикистон аз форматсияи ҷамъиятии нимфеодалӣ ба сотсиализм, ба капитализм буд.

Дигар хусусиятҳои сохтмону таъмири роҳҳои нақлиётӣ ин омили ҷуғрофӣ, аз ҷумла бо рельефи кӯҳии қаламрав алоқаманд буд.

Лозим ба ёдоварист, ки яке аз хусусиятҳои хоси таъсиси роҳҳои нақлиёти Тоҷикистон, ин ёрии ҳаматарафаи халқҳои ИҶШС дар ҳама соҳаҳо, аз ҷумла дар таъмиру сохтмони роҳҳои ҷумҳурӣ, мебошад. Гуфтан ба маврид аст, ки дар сохтмону таъмири роҳҳои нақлиёти ҷумҳурӣ қадамҳои аввалинро мутахассисони Русия, Украина, Белоруссия ва дигар ҷумҳуриҳои иттифоқӣ, аз ҷумла марказҳои илмӣ, гузошта буданд.

Як чизи дигарро бояд хотиррасон намуд, ки махсусан ёрии ҳаматарафаи ҷумҳуриҳои иттифоқӣ буданд, ки таъмиру сохтмони роҳҳои нақлиётӣ Тоҷикистон рушд намуда, устувор гардид. Чунки маблағгузорию сохтмони роҳҳои кишвар аз ҳисоби буҷаи ҷумҳуриҳои иттифоқӣ буданд, зеро

буҷаи Тоҷикистон ягон маблағ нашошта, дар давоми якчанд сол норасоӣ дошт [69, с.123].

Яке аз сабабҳои бо кадрҳои зарурии кормандони муҳандисӣ-техникӣ ва коргарони баландхаттисос таъмин гардидани сохтмонҳои роҳҳои нақлиёти ҷумҳурий он буд, ки ҷумҳуриҳои иттифоқӣ беҳтарин кадрҳои соҳаи роҳсозиро ба Тоҷикистон фиристониданд. Ин кадрҳои роҳсозии баландхаттисос дар навбати худ кадрҳои маҳаллии роҳсозро омода намуданд. Аз ҷумла, кадрҳои маҳаллии тоҷик барои гирифтани таҷрибаи корӣ ба дигар кишварҳои иттифоқӣ равон карда мешуданд.

Махсусан, бо дастгирию кумаки беандозаи моддию маънавии тамоми халқҳои собиқ ҷумҳуриҳои шуравӣ ба халқи тоҷик боиси он гардид, ки Тоҷикистон ба комёбиҳои беназири иқтисодӣ ноил гардад.

Бояд иброн намуд, ки агар дар даврони капиталистӣ бо мақсади ворид шудани сармоя ба минтақаҳои дорои захираҳои бойи табиӣ ва қувваи кори арзон роҳсозӣ сурат гирад, пас дар даврони сотсиализм роҳсозӣ бо мақсади рушди соҳаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангии кишвар ба анҷом мерасид. Ҳамин тавр, ба таърихи сохтмону роҳҳои нақлиёти Тоҷикистон ин мақсад мувофиқ аст.

Рушди босуръати таъмиру сохтмони роҳҳои кишвар боис гардид, ки бо дуртарин мавзӯҳо ва минтақаҳои душворгузари кӯҳии ҷумҳурии аз ҷиҳати иқтисодӣ рушдёфта рафта расиданд. Ҳадафи сохтмону таъмири роҳҳои ин минтақа боиси ҷалб гардидани ин ноҳияҳо ба ҷараёни умумии ҳаёти сиёсӣ ва фарҳангӣ мебошад.

«Тараққӣ ёфтани сохтмону таъмири роҳҳои минтақаи Қӯрғонтеппа боиси он гардид, ки вазъи иқтисодии минтақа боло рафта, зисту зиндагонии аҳоли беҳтару хубтар гардад. Албатта, ин аз шароити табиӣ ва иқлими маҳаллӣ вобастагии калон дошт. Ҳамаи ин боиси он гардид, ки вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва экологии минтақаи Қӯрғонтеппа боло рафта, истифодаи васеи намудҳои гузариш ва содашудаи роҳҳо амалӣ гардад» [52, с.16].

Яке аз хусусиятҳои нақлиёти Тоҷикистон, ки пеш аз ҳама, барои ноҳияҳои баландкӯҳи он хос аст, инчунин, дар муддати тулонӣ якҷоя кардани воситаҳои муосири нақлиёт (тайёра, автомобил) бо воситаҳои хеле кафомонда (боркаш, асп ва ғайра) буд.

«Дар ин давра тамоми ниёдонҳои кишвар як вазифа доштанд, ки иқтисоди бар асари Ҷанг зарардида барқарор кунанд. Маҳсулоти саноатӣ дар соли 1950 бояд аз сатҳи соли 1940 48 фоиз зиёд гардида, маҳсулоти кишоварзӣ бошад аз сатҳи соли 1940 27 фоиз зиёд буд» [94, с.170; 69, с.125]. Мо хуб медонем, ки замони Ҷанги Бузурги Ватанӣ (с.1941-1945) тамоми иқтисоди кишварро ба самти мудофия ва кумак ба фронт равона карда будем, акнун лозим буд, ки масири онро тағйир дода, онро ба самти осоишта равона кунем. Ва дар ин масир шуруъ аз соли 1946 тамоми тадбирҳои лозима дар сатҳи Ҷумҳурии ва кишвари абарқудрати ИҶШС нав мегардиданд. Мо дар кишварҳои шарқӣ як одати хуб ва бобоӣ ва суннатӣ дорем, ки онро ӯшар мегӯянд ва бисёри қоръоро тольикон аз қадим бо ин тарз, яъне дастаҷамъона ва ройгон, илро мекарданд. Барои мисол, дар солҳои баъдиҶангӣ дар минтақаи Қӯрғонтеппа бо кумаки колхозчиёни колхозҳои Ворошиловобод, Айвоҷ ва Меҳнатобод 400 км роҳҳои автомобилӣ таъмир карда шуданд.

Кормандони нақлиёти автомобилӣи ҷумҳурий, мисли меҳнатқашони тамоми мамлакатамон, дар шароити руҳбаландии бузурги фаъолияти ҷамъиятию сиёсӣ ва меҳнатии ба амал овардани қарорҳои Пленуми майи (с. 1982) КМ ҶКШ бо меҳнати фидокорона ба иҷрои қарорҳои анҷумани XXVI ҳизб саҳми арзанда гузошта, саъю кӯшиш доштанд, воқеаи барҷастаи ҳаёти халқи Шуравӣ - 60-солагии ташкил ёфтани ИҶШС-ро сазовор пешвоз гиранд.

Дар лоиҳаи КМ ҶКШ ба анҷумани XXVI ҳизб зарурати минбаъд ҳам беҳтар намудан ва зиёд кардани роҳҳои автомобилгард таъкид карда, чунин гуфта шуда буд: «Инкишофи босуръати шабакаи асосии роҳҳои магистрاليи автомобилгард пешбинӣ карда шавад. Сохтмони роҳҳои автомобилгарди қишлоқ ва дар навбати аввал, сохтмони роҳҳои, ки марказҳои ноҳияҳо, работҳои марказии колхозу совхозҳоро бо роҳҳои автомобилгарди истифодаи

умум пайваст менамоянд, вусъат дода шавад. Сифати сохтмон, таъмир ва нигоҳубини роҳҳо бехтар карда, ба баланд шудани дараҷаи бехатарии ҳаракат диққати махсус дода шавад» [168].

Фақат дар панҷсолаи даҳум парки автомобилҳои истифодаи умумӣ бештар аз 12 фоиз, ҳаҷми умумии борбардории автомобилҳои боркаш 16 фоиз, парки нақлиёти мусофиркашонӣ бошад, сеяк афзуд. Ҳоло дар шабакаи вазорат 45 муассисаи калони автомобилӣ, инчунин чор корхонаи таъмири автомобилҳо кор мекунанд [130, с.6-9].

Дар ҷумҳурӣ, амалан, ягон корхона, ташкилот ва муассисае набуд, ки аз хизмати нақлиёти автомобилӣ истифода набарад. Вай бо роҳҳои дохили ҷумҳурӣ қариб 90 фоизи борҳоро мекашонд. Ҳамагӣ се сол буд, ки вазорат хизмати нақлиётию экспедитсионии аҳолиро ба ҷо меовард, вале аллақай вай то 30 навъи хизматро мерасонд.

Фақат дар давоми нӯҳ моҳи соли 1981 барои тараққиёти нақлиёти автомобилҳои истифодаи умумӣ 13,4 миллион сум сарф карда шудааст. Умуман, дар панҷсолаи ёздаҳум ба ин мақсад 90 миллион сӯм, аз ҷумла барои корҳои сохтмону васлқунӣ 11 миллион сӯм равона карда шудааст.

Дар мусобиқаи меҳнати бештар аз 3,5 ҳазор нафар ронандагон иштирок доштанд. Ҳар сеюмини онҳо то таъмир бо мошинҳояшон 300-500 ҳазор километр роҳро тай намуда, уҳдадории дар ин бобат ба зимма гирифташонро иҷро намуданд.

Ба воситаи контейнерҳо қашондани борҳои хоҷагии халқро вусъат дода, муассисаҳои нақлиёти автомобилӣ бо таҷҳизоти ҳозиразамони борқунию борфарорӣ, анборҳо, алоқаи радиотелевизионӣ ва нақлиёти технологӣ таъмин карда мешуданд. Дар нақша ва идоракунии борқашонӣ техникаи ҳисоббарор торафт бештар кор фармуда мешуд. Ба туфайли ин, дар бораи кори нақлиёт ҳар рӯз ахбороти зарурӣ ба даст мерасид. Нақшаи комплекси таҳлили фаъолияти истеҳсолию хоҷагии муассисаҳо ба вучуд оварда шуда буд. Шабакаи ба воситаи мошинҳои электронии ҳисоббарор таҳлил намудани сарфи сӯзишворӣ ҷорӣ карда шуд.

Маълум аст, ки нақлиёти автомобилӣ дар ҷумҳурӣ яке аз истеъмолкунандагони асосии сӯзишворӣ ба ҳисоб мерафт. Аз ин рӯ, ба муносибати афзудани парки автомобилӣ талабот ба сӯзишворӣ сол аз сол зиёд мешуд. Бинобар ин оқилона сарф кардани он вазифаи муҳимтарини хоҷагии халқ буд. Аз ин ҷост, ки дар ҳаракат барои сарфаю сариштакорӣ аъзоёни ҳамаи коллективҳои муассисаҳои нақлиёти автомобилӣ аз ронанда, таъмиркунандаи дастгоҳи сӯзишворӣ сар карда, то мутахассис ва роҳбари хоҷагӣ фаълоне иштирок мекарданд. Таҷрибаи беҳтаринҳо васеъ паҳн карда мешавад. Дар муассисаи нақлиёти автомобилӣ №1-и шаҳри Душанбе Қаҳрамони меҳнат М. Содиқов, ронандагон Э. Реннерт ва Қ. Абдурахмонов аз аввали сол 1200 литрӣ бензинро сарфа карданд ва ният доштанд, то охири сол миқдори сӯзишвории сарфашударо ба 2000 литрӣ расонанд.

Бо вучуди ин ҳама, қайд кардан лозим аст, ки дар соҳаи вазорат захираҳои мавҷудаи зиёд кардани самарани истеҳсолот ва баланд бардоштани сифати кори нақлиёти автомобилӣ ҳанӯз пурра истифода бурда намешуд. Таҷрибаи пешқадам бояду шояд татбиқ намегардид. Мошинҳо барои бор кардану фаровардани бор аз меъёр зиёд меистоданд, ҳодисаҳои бе бор ҳаракат кардани нақлиёти автомобилӣ барҳам дода нашуда буд. Дар кори нақлиёти мусофиркаш низ камбудии зиёде ҷой доштанд. Дар корхонаҳои таъмирии вазорат на ҳамеша сифати баланди таъмири мошинҳо таъмин карда мешуд.

Коркунони нақлиёти автомобилӣ ҷумҳурӣ барҳам додани ин камбудии, таъмин кардани кори хуби ҳамаи муассисаҳои нақлиётро вазифаи асосии худ мешумориданд. Онҳо ҷидду ҷаҳд доштанд, супоришҳои нақша ва уҳдадорӣҳои барои соли дуум ва умуман панҷсола қабулкардаашонро бомуваффақият иҷро намоянд.

Дар рӯзҳои аввали ҷанг беҳтарин кадрҳои кормандони муҳандисӣ ва техникӣ ва механизаторҳо, коргарони роҳ ба фронт рафтанд. Дар байни онҳо И.Т. Рогозний - сардори шоҳроҳи №1, Б.Д. Трифанкин - сардори шуъбаи роҳҳои маҳаллӣ, М.Т. Филиппов сармеханики Главдорупра, Т.С. Данилов -

сармуҳосиб, С.Д. Врансев - сармуҳандиси шӯъбаи лоихавӣ, Н. Ермолин - сармуҳандиси шӯъбаи лоихавӣ, А.И. Локтаев - сармуҳандиси шӯъбаи вилоятии Қўрғонтеппа, Л.В. Жуковский - сардори ДЭУ Қўрғонтеппа, В.П. Гризлов - сармуҳандиси шоҳроҳи №3 ва бисёр дигарон буданд. Кормандони хоҷагии роҳи Тоҷикистон дар ҷабҳаҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (с.1941-1945) дар мубориза бо душмани нафратовар часорату мардонагии беғаразона нишон доданд. Бисёре аз онҳо бо ордену медалҳо мукофотонида шуданд [78, с.77].

Колхозчиёни ноҳияи Ёвон корҳои таъмиро дар роҳи Ёвон - Обиикик ба анҷом расониданд, ки дар он 300 нафар кор мекарданд. Колхозии пешрафтаи ноҳия - колхозии ба номи Карл Маркс барои таъмири қитъаи роҳи ба колхозҳо таъиншуда 97 нафар колхозчиён ва нақлиёти боркашро бо шумораи 60 маркаб фиристод. Дар муддати кӯтоҳ 24 км роҳ таъмир карда шуд. Дар навбат бошад таъмири роҳи Ёвон - Чормағзак буд.

Солҳои 1980-1990 сохтмони роҳҳои бо асфалту бетон пӯшонидашуда рушд ёфт, ки катокҳо истифода мегардиданд. Инчунин, ҳамчун пайваस्तкунандаи органикӣ на нафти хом, балки битумҳои роҳҳои часпак ва моеъ истифода мешуданд, ки ба беҳтар кардани сифат, қобилияти борбардорӣ ва муҳлати истифодаи пӯшоқиҳо то таъмири асосӣ имкон дод.

Масофаи роҳҳои автомобилгарди ҷумҳурӣ то 1 январи соли 1960 8900 км, аз он 2980 км бо пӯшиши саҳт, аз ҷумла 1305 км бо нафт коркардшуда буд.

Ҳамин тариқ, механиконидани хоҷагӣ ва вусъат додани алоқаи роҳ дар солҳои ҳаштодуми асри бист боиси пешравии иқтисодии кишвар гардид. Ҷе хеле ки маълум аст, нақлиёти автомобилӣ дар кишвар истеъмолкунандаи сӯзишворӣ аст. Бинобар он, зарур аст, ки ба сарфаю сариштакорӣ сӯзишворӣ аҳаммияти махсус дода шавад.

3.2. Аҳаммияти иҷтимоию иқтисодии азнавсозии роҳҳои нав дар минтақа

«Механизмҳои роҳ ва воситаҳои нақлиёт, ки дар нуктаҳои таъмири роҳҳо мутамарказ шуда буданд, имконият медоданд, ки қорҳои асосии таъмири роҳҳо зуд иҷро кунанд. Дар соли 1973 дар ҷумҳурии Ҳамагӣ 39 нуктаи таъмири роҳҳо мавҷуд буд» [78, с.130].

Марҳилаи охирини хусусияти инқилобӣ асосан, бо сохтмони роҳи оҳани нави Тирмиз – Қўрғонтеппа – Ёвон вазро ба кулӣ тағйир додааст. Фарзияи рушди марҳилаи нақлиёт ҳам барои таҳлили иқтисодии давраи қаблӣ ва ҳам барои сохтани пешгӯиҳои бозьтимоди оянда аҳаммияти асосӣ дорад.

«Дар солҳои 80-ум системаи нақлиёти Тоҷикистон 470 км роҳи оҳани магистралӣ, 420 км роҳи оҳани тангкамар, 407 км роҳи оҳани даромадгоҳ, 11,4 ҳазор км роҳи автомобилгарди истифодаи умумӣ бо пӯшиши саҳт, 73,7 ҳазор км хатҳои ҳавоӣ (аз ҷумла 68,9 ҳазор км аҳаммияти иттифоқӣ) - ро дар бар мегирифт. Бо вучуди муваффақиятҳои назаррас дар рушди системаи нақлиёти ҷумҳурии камбудихои ҷиддии зиёд шастанд, ки самаранокии фаъолияти худӣ соҳаи нақлиётро коста мегардонанд» [126, с.43-49].

«Бештар аз шаст коллективи автомобилчиён ва роҳсозон ташаббуси «Ба панҷсолаи самаранокӣ ва сифат - қафолати қоргарӣ»-и москвигоро дастгирӣ намуданд, садҳо нафар зарбдорони панҷсола аз рӯи тақвими «шахсии» меҳнатӣ ба ҳисоби солҳои 1980-1981 қор мекарданд» [114-145]. Ташаббуси ватандӯстонаи ронандагони пешқадами иттиҳодияи «Главмосавтотранс» дар бобати мубориза бурдан барои ба 350 ҳазор километр расондани ҳаракати бетаъмири автомобилҳои боркаш дар ҷумҳурии паҳн гардид.

Бояд қайд намуд, ки нақлиётчиёни вилояти Қўрғонтеппа дар масъалаи ба ноҳияҳои кӯҳии ҷумҳурии пеш аз муҳлат қашондани бори хоҷагии халқ пешсаф буданд. Ва бояд қайд намуд, ки ҳар сол барзиёд иҷро намудани супоришҳои нақша аз рӯи ин нишондиҳанда анъанаи нек шуда буд. Соли

1981 бо нақлиёти автомобилӣ ба маҳалҳои кӯҳсор бештар аз 13 ҳазор тонна бор ва молҳои гуногун кашонда шуд, ки ин назар ба супориш 4,1 фоиз зиёд буд.

Намояндагони кишвар дар «сохтмони аср» - коргарону хизматчиёни «ТоҷикстройБАМ» аз ҷумлаи коллективҳои буданд, ки супоришҳои панҷсоларо бомуваффақият иҷро менамуданд.

Таҷрибаи мусбатеро, ки коркунони нақлиёти ҷумҳурӣ дар рафти мусобиқа ҳосил кардаанд, маълум намуд, ки на ҳамаи захираҳо ба кор андохта шудаанд, дар давоми се соли панҷсолаи даҳум на ҳамаи нуқтаҳои барномаи истеҳсоли бомуваффақият иҷро карда шудаанд. Масалан, дар соли 1978 супориши нақша аз рӯи гардиши бор 4 фоиз кам иҷро шуд. 11 хоҷагии автомобилӣ вазорати нақлиёт дар байни хоҷагиҳои қафмонда буданд. Албатта, барои иҷро нашудани супоришҳои нақша ба ягон сабабҳои «объективӣ» истинод кардан мумкин нест. Сабаби ин, дар навбати аввал, кори ғайриқаноатбахши як қатор хоҷагиҳои автомобилӣ, мустақкам набудани интизоми меҳнат ва технология, бояду шояд ривож наёфтани мусобиқа буд.

Кори корхонаҳои автомобилтаъмиркунии вазорати нақлиёт ҳанӯз танқид карда мешуд, ки ин қомилан одилона буд. Онҳо нақшаи таъмири асосии автомобилҳо, двигателҳо, агрегатҳоро мунтазам иҷро намекарданд.

Барои сарфаи сӯзишворию рағанҳои молиданӣ, ҳалли масъалаҳои ҷорӣ намудани техникаи нав ва тақлифҳои ратсионализаторӣ ҳанӯз на ҳамаи корҳо иҷро мешуданд. Масалан, дар ширкати автомобилӣ Душанбе ва дар Раёсати нақлиёти автомобилӣ Қўрғонтеппа фактҳои бемасъулиятӣ нисбат ба сарфи бензин ошкор карда шуда буд. Муқаррар намудани режими қатъии сарфакорӣ, зеро назорат гирифтани сарфи бензин ва сӯзишвории дизелӣ захираи муҳими зиёд кардани самарани кор мебошад. Захираи дигари бештар намудани нишондиҳандаҳои кори нақлиёти автомобилӣ ташкили хуби боркунӣ борфарорӣ буд. Корхонаю ташкилотҳо, идораҳо ва Раёсатҳои гуногун дар ҳалли ин масъала нақши муҳим мебозиданд. Соли 1980

автомобилҳо ҳангоми боркунӣ ва борфурорӣ зиёда аз меъёр 137 ҳазор соат бекор истоданд, ки ин назар ба соли 1977 хеле зиёд аст.

Коркунони трести «Оргтехтранстрой»-и ҷумҳурӣ ин таҷрибаро ба асос гирифта, ба ҳамин монанд як шакли ҷамъ ва таблиғ кардани ихтироот ва тақлифҳои ратсионализаториеро, ки дар хоҷагиҳои нақлиёти автомобилҳои кишвар ҷорӣ карда мешуданд, муайян намуданд. Барои ҷамъ намудан, паҳн кардан ва ҷорӣ намудани комёбиҳои илмию техникаӣ, ихтироот, тақлифҳои ратсионализаторӣ ва таҷрибаи пешқадам «Албом-эстафета»-и махсус ташкил карда, нақшаи аз хоҷагиҳои нақлиёти автомобилӣ гузаштани он тартиб дода шуда буд. Ин тарзи ҷамъ ва таблиғот кардани афкори илмию техникаро коллегия ва бюрои ҳизбии вазорат, инчунин Шурои марказии бюрои ратсионализаторию ихтироъкорӣ муҳокима намуданд ва маъқул дониста буданд.

Бояд қайд намуд, ки 208 нафар ратсионализаторон ва ихтироъкорон 125 тақлифҳои пешниҳод намудаанд, ки онҳо дар истеҳсолот бомуваффақият ҷорӣ карда шуданд. Татбиқи онҳо 150 ҳазор сӯм ғоидаи иқтисодӣ бахшид. Эҷодкорони корхонаҳо ва хоҷагиҳои автомобилҳои шаҳри Қўрғонтеппа низ ҳиссаи худро гузоштанд ва эҷодкорони корхонаҳо ва хоҷагиҳои автомобилҳои шаҳри Душанбе 52 тақлифи ратсионализаторӣ пешниҳод намуданд. Фақат дар натиҷаи ҷорӣ намудани камераи хушкондани кабинаҳо баъди ранг кардани онҳо, ки М.А. Алексеенко, А.Ф. Берч ва Ю.Т. Шаталов дар корхонаи рақами якуми таъмири автомобилҳо тақлифҳои худро пешниҳод намуданд, дар як сол 13 ҳазору 100 сӯм ғоидаи иқтисодӣ ба даст оварда шуд.

Ҳамаи он чизи наво, ки ба «Албом-эстафета» дохил шуд, дар хоҷагиҳои автомобилӣ муфассал омӯхта ва он чи ки қобили қабул аст, дар хоҷагиҳои дигар ҷорӣ карда мешуд. Масалан, муассисаи нақлиётии рақами 21-и шаҳри Қўрғонтеппа (ҳоло ш. Бохтар) ва муассисаи нақлиётии рақами 26-и ноҳияи Вахш асбоберо, ки ратсионализаторони муассисаи нақлиётии рақами 23,

ноҳияи Куйбишев (н. Абдурахмони Чомӣ) барои бардоштани автомошинҳо сохтаанд, истифода бурданд.

Муассисаи нақлиёти рақами 26-и н. Вахш инчунин асбоберо, ки ратсионализатори муассисаи нақлиёти рақами 24-и ноҳияи Колхозобод (н. Ч. Балхӣ) А. Қиличев ихтироъ карда буд, ба кор бурд. Давраи якуми ба охир расидаи «Албом-эстафета» нишон дод, ки коллективҳои ҳамаи хоҷагиҳои нақлиёти автомобилӣ ба ин ташаббуси муҳим бо камоли масъулиятшиносӣ муносибат мекунанд.

Эстафета барои вусъати фаъолияти одамони эҷодкор, барои ба ин кори муҳим ҷалб кардани коргарони пешқадаму мутахассисон имконият меод.

Дар лоиҳаи КМ ҲКИШ ба Анҷумани ҳизби XXVI зарурати минбаъд ҳам беҳтар намудан ва зиёд кардани роҳҳои автомобилгард таъкид карда, чунин гуфта шуда буд: «Инкишофи босуръати шабакаи асосии роҳҳои магистрاليи автомобилгард пешбинӣ карда шавад. Сохтмони роҳҳои автомобилгарди қишлоқ ва дар навбати аввал, сохтмони роҳҳои, ки марказҳои ноҳияҳо, работҳои марказии колхозу совхозҳоро бо роҳҳои автомобилгарди истифодаи умум пайваст менамоянд, вусъат дода шавад. Сифати сохтмон, таъмир ва нигоҳубини роҳҳо беҳтар карда, ба баланд шудани дараҷаи бехатарии ҳаракат диққати махсус дода шавад» [168, с.11-14].

Имрӯз шумораи онро ҳатто кормандони инспексияи автомобилӣ аниқ гуфта наметавонанд, зеро онҳо рӯз аз рӯз зиёд мешаванд.

Роҳҳои автомобилгард роҳҳои асосии нақлиёти ҷумҳурӣ мебошанд, зеро дар Тоҷикистон ба сабаби шароити кӯҳсор васеъ кардани шабакаи роҳҳои оҳан душвор аст. Ҳоло то 90 фоизи бори хоҷагии халқ ва мусофирон ба воситаи роҳҳои автомобилгарди истифодаи умум кашонда мешаванд. Масофаи умумии онҳо 12,7 ҳазор километрро ташкил медиҳад. Гуфтан ҷоиз аст, ки рушди соҳаи кишоварзӣ, азхудкунии заминҳои навқорам, зиёд гардидани истеҳсоли пахта, сохтмону васеъ намудани корхонаҳои ҳудудию истеҳсолии ҷануби ҷумҳурӣ равуои нақлиётро боз ҳам зиёд мегардонад.

Дар панҷсолаи даҳум (с.1981-1985) роҳсозони чумхурӣ барои сохтмон, азнавсозӣ ва таъмир намудани роҳҳои корҳои бисёреро анҷом доданд. Бо вучуди ин, гуфтан лозим аст, ки сохтмону ба истифода додани роҳҳои нав аз нақшаҳои рушди хоҷагии халқи кишвар қафо мемонд, алалхусус, нақлиёти мусофиркашонӣ ба талаб ҷавоб дода наметавонист.

Бо мақсади мувофиқи тараққиёти интенсивии нақлиёти автомобилӣ бомуваффақият иҷро намудани вазифаҳои сохтмону истифодаи роҳҳои солҳои охир шакли идора кардани хоҷагии роҳ ба кулӣ тағйир дода шуд. Моҳи декабри соли 1979 Раёсати Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон дар бораи ташкил кардани Вазорати чумхуривии сохтмон ва истифодаи роҳҳои автомобилгард фармон қабул кард. Бояд қайд намуд, ки ба зимми вазорат вазифаҳои тартиб додани нақша, сохтмону истифодабарии роҳҳои нақлиёти истифодаи умум, тараққиӣ минбаъдаи сохтмонҳои саноатӣю граждони, истеҳсоли саноатӣю битуми роҳсозӣ ва маснуоти васлшавандаи оҳану бетонӣ гузошта шудаанд.

Дар соли хотимагии панҷсолаи даҳум (с.1985) коллективи вазорат оид ба зиёд кардани самарои сохтмони роҳ, дарёфт намудани захираҳои истеҳсолот, баланд бардоштани сифати кор, тезонидани прогресси илму техника, беҳтар намудани истифодаи захираҳои меҳнатӣ ва моддӣ кори муайянеро ба ҷо овард. Хулоса, меҳнаткашони ин соҳа барои пешравии минбаъда ба сӯи марраҳои наво, ки дар лоиҳаи КМ ҲКИШ ба анҷумани ҳизби XXVI хеле равшан баён ёфтаанд, заминаи зарурӣ тайёр намуданд.

«Мо барои тараққиёти минбаъдаи хоҷагии роҳи чумхурӣ захираю имкониятҳои зиёде дорем. Ин на фақат ба истифода додани иқтидорҳои нави базаҳои истеҳсолӣ, аз ҷумла корхонаи таъмири техникаи роҳсозӣ, корхонаи нафтубитуми ноҳияи Ҷ. Балхӣ (собиқ н. Колхозобод) ва корхонаҳои дигар аст. Захираи асосии минбаъд ҳам беҳтар намудани тамоми кори роҳсозӣ дар чумхурӣ иборат аз баланд бардоштани самарои истеҳсолот ва сифати кори тамоми коллективи соҳа, ҳар як подразделения, ҳар як коркунӣ алоҳида мебошад.

Мусобиқае, ки ҳоло барои сазовор пешвоз гирифтани анҷумани XXVI ҲКИШ, барои пеш аз муҳлат иҷро намудани супоришҳои симоҳои якуми соли 1981 ривоч ёфтааст, коллективҳои беҳтарини минтақаҳои роҳсозии истифодабарӣ, раёсатҳои сохтмони роҳ, пешқадамоне ба миён меорад, ки қорнамоии онҳо барои коллективи бисёрҳазорнафараи роҳсозони ҷумҳурӣ намунаи ибрат аст. Коллективҳои минтақаҳои роҳсозии истифодабарии №5 ва №17-и ш. Ҳисор, минтақаҳои роҳсозии истифодабарии №9 ш. Қўрғонтеппа (ш. Бохтар) ва минтақаи роҳсозии истифодабарии №33 шаҳри Ваҳдат дар мусобиқа ғолиб баромаданд» [168, с.11-14].

Раёсатҳои роҳсозии №3, №7 ва №10 аз ҷумлаи коллективҳои беҳтарин ба ҳисоб мерафтанд. Онҳо аз уҳдаи иҷрои супоришҳо баромада, барномаи қорро бо қувваи худ барзиёд иҷро менамуданд ва ҳамаи объектҳоро бо сифати хуб ба истифода меоданд.

Дар сафи пеши мусобиқа сардори бригадаи раёсати роҳсозии №3 В. Мўминов, сардори бригадаи колоннаи механиконидашудан сайёри №7 Н. Романюк, экскаваторчии раёсати роҳсозии №4 В. Дауров, қоргарон Б. Боев аз раёсати роҳсозии №6, П. Зухуров аз колоннаи механиконидашудаи сайёри №7, булдозерчиён Х. Зокиров аз минтақаи роҳсозии истифодабарии №1 ва А. Каримов аз минтақаи роҳсозии истифодабарии №16, устои нақбкани институти лоиҳакашию таҳқиқотии «Тоҷикгипротрансстрой» В. Глушенко ва бисёр дигарон қарор доштанд. Ҳамаи онҳо на фақат сермаҳсул ва эҷодкорона меҳнат мекардананд, балки дар ташкили мусобиқа, ташвиқоту паҳн кардани таҷрибаи пешқадам ва тарбияи сиёсии коллективҳояшон низ ғаёлона иштирок менамоянд.

Солҳои охир меҳнаткашони соҳаи нақлиёт ва роҳсозӣ қорҳои зиёдеро иҷро карданд, ки бо онҳо ба таври ҳаққонӣ фахр қарда метавонанд. Идораи «Госстрой»-и ИҶШС ба ҳуҷҷатҳои техникийю иқтисодии роҳи автомобилгарди қаторкўҳҳои Ҳисор бо нақбаш дар ағбаи Умшур, ки институти «Тоҷикгипротрансстрой» пешниҳод қардааст, баҳои «аъло» дод. Зимнан, ин лоиҳа дар панҷсолаи ёздаҳум амалӣ мегардад. Ба тарафи

корхонаи арзии Тоҷикистон, комплекси чорводории Ховалинг, корхонаи электрохимиявии Ёвон роҳҳо сохтанд. Дар корхонаи нефту битуми ноҳияи Ҷ. Балхӣ (собиқ н. Колхозобод) ба роҳ мондани истеҳсоли битуми моеъ муваффақияти калон буд. Бо ёрии ин масолах шакли мумфарш кардани роҳхоро такмил додан ва муҳлати истифодаи онҳоро зиёд кардан мумкин аст.

Аммо боз дар бораи захираҳо рӯ меорем. Дар ин панҷсола трести «Тоҷикгипротрансстрой» нақшаи корҳои худро иҷро накард. Сабабҳои асосии он суст ҷорӣ намудани шакли нави меҳнат дар бригадаҳо, пурра истифода карда натавонистани омилҳои ҳавасмандгардонии моддию маънавӣ, камдиққати ба кори байни кадрҳо, алалхусус ба кори байни мутахассисони ҷавон буд. Маъмурияти институти «Тоҷикгипротрансстрой», на ҳамеша хуччатҳои хушсифати лоиҳавию сметаӣ тайёр мекард. Сифати таъмири роҳҳо, махсусан дар қишлоқҷойҳо паст мебошад. Тадбирҳои ободонии роҳҳои нақлиёти аатомобилӣ ғайриқаноатбахш иҷро мешуданд.

Раёсат аз семоҳаи дуҷум (с.1989) шуруъ карда, ба ҳисоби пурраи хоҷагӣ гузашт [156]. Аз имкониятҳои истифода бурда, дар сохтмони роҳҳои дохилӣ бо хоҷагиҳо шартнома баста шуд. Аллакай ба якчанд хоҷагиҳо дар ҳудуди 30 ҳазор сӯм хизмат расонида шуд. Дар як сол аз ин ҳисоб 150 ҳазор сӯм даромад ба даст омад.

Пешравӣ боз ҳам назаррас мешуд, вале офатҳои табиӣ, ки ба хоҷагии халқ, аз ҷумла ба роҳ, зиёну ба иҷрои нақшаҳо ҳалал расонд. Роҳу кӯпрукҳо вайрон шуданд. Қисми зиёди техника барои рафъи офат банд буд. Ҳол он ки таъминоти Раёсат бо техникаи ҳозиразамон ғайриқаноатбахш буд.

Дар натиҷаи фаромадани лойқа ба ағбаи Шар-шар минтақаи километри 58-и ағба чанд муддат баста шуд. Ҳодисаи солҳои 1982-1985 рух дода буд. Роҳи мошинҳое, ки ба ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб равуо доштанд, 87 километр дур шуд. Оё пеши офатро гирифтани мумкин буд? Пештар масъалаи сохтмони нақб ба миён омада буд. Мувофиқи лоиҳа барои сохтмони нақби 1,3 километра 14 миллион сӯм маблағ лозим буд. Бо баҳонаи набудани маблағ ин масъала ҳал нагардид. Хулоса бароред: агар он сохта мешуд, ҳар

шабонарӯз то 28 тонна сӯзишворӣ сарфа мегардид, ки ба ҳисоби миёна 10 хазор сӯм арзиш дорад. Ҳисоб кардан душвор нест, ки дар як сол чӣ қадар маблағ сарфа мешуд». Аз тарафи дигар, роҳ кӯтоҳ мешавад, кашондани маводи хоҷагии халқ, осон гашта, пешгирии ҳодисаҳои нохуши автомобилӣ дар ин минтақаи хатарнок таъмин мегардад. Ҳаминро бояд илова кард, ки хароҷоти сохтмонро дар байни ду сол пурра баровардан мумкин аст. Сохтмони роҳ бошад, кори дастҷамъӣ меҳодад [156].

КМ ҲКИШ ва Шурои Вазирони ИҶШС «Дар бораи тадбирҳои беҳтар кардани сохтмон, таъмир ва нигоҳубин кардани роҳҳои мамлакат» қарор қабул намуданд. Коллегияи вазорат барои иҷрои ин қарор нақшаи тадбирҳоро тасдиқ намуд. Қарори иҷлосияи Шурои Олии ҶШС Тоҷикистонро дар бораи ба ҳисоби хоҷагӣ гузаронидани минтақаҳои роҳ ҳам мавриди иҷро қарор дода шудаанд. Пешомадҳои соҳа дар панҷсолаи ёздаҳум (с.1986-1990) ҳақиқатан ҳам муҳташам буданд. Масалан, роҳҳои дорои аҳаммияти ҷумҳуриӣ бояд ободу зебо гардонда шуданд. Дар ин давра роҳҳои фарши сахтдор ҳамагӣ 30 фоизро ташкил меод. Бинобар ин ба хоҷагии қишлоқ барои хотима додан ба талафоти ғайриистеҳсолии вобаста ба бериҳои ёрӣ расонда, ба ҷои роҳҳои хокӣ роҳҳои дигари фаршдор сохтан лозим буд. Дар айни ҳол роҳҳои фарши сахтдор ҳам чандон васеъ набуданд. Ҳоло ҳам бисёр роҳҳои калон байни нуқтаҳои аҳолинишин, аз болои роҳҳои оҳан мегузаштанд, ки ин ҳаракати нақлиётро суст карда, хавфи фалокатро ба амал меоварад. Барои ҳалли муваффақиятнокӣ ин масъалаҳо давлат маблағи зиёд, масолеҳу техника ҷудо мекунад.

Хулласи калом, бояд сохтмони роҳҳоеро, ки дар панҷсолаи даҳум сар шуда буд, ба анҷом расонда, ба сохтмони роҳҳои калони нав, масалан, роҳи тамоми фаслҳои сол амалкунандаи Душанбею Хоруғ сохтани кӯпрӯкҳо дар дарёҳои Зарафшон, Сир, Вахш ва Кофарниҳон шуруъ мекарданд.

Чунин буданд пешомадҳои тараққиёти соҳа дар панҷсолаи ёздаҳум, татбиқи нақшаҳои пешбиниқардашуда ҷидду ҷаҳди меҳнатӣ, ҷустуҷӯи ғайриҷӯи эҷодӣ, зоҳиршавии маҳорати оммавино талаб мекард.

Дар кишвари кӯҳсор чи аҳаммият доштани роҳхоро хочати баён кардан нест. Дар тамоми давраҳои тараққиёти иқтисодии Тоҷикистони даврони шуравӣ яке аз масъалаҳои асосӣ ин сохтмону ба истифода додани роҳҳои нақлиётӣ ба шумор мерафт.

А. Худойбердиев сарбози қатории артиши бисёрҳазорнафараи роҳсозони Тоҷикистон мебошад. Вай дар сохтмони НБО-ҳои Нораку Роғун, корхонаи электрохимиявии Ёвон ё корхонаи алюминии Тоҷикистон бевосита иштирок накардааст. Бо вучуди он дар бунёди ин иншоотҳои азим А. Худойбердиев роҳҳои онҳоро сохтааст.

Экскаваторро дар шароити душвори кӯҳӣ чӣ тавр беҳтар аз як ҷо ба ҷои дигар бурдан мумкин? Аз кадом тараф хокро гирифтани афзалтар аст? Ҳангоми кандани чинсҳои саҳти кӯҳӣ чӣ қор кардан лозим аст, ки механизм нашиканад? Ба ҳамаи ин саволҳо экскаваторчи Раёсати роҳсозии № 1-и трести «Тоҷикдорстрой» А. Худойбердиев ҳамеша ҷавоби аниқ дода метавонист.

Боз душворӣ дар он буд, ки қариб ҳамеша дар лаби об, ҷойҳои бераҳа қор мекарданд. Дарёҳои кӯҳии дар назари аввал назарногир пас аз як чанд соат яку якбора ба ҷараёни пурталотум табдил меёфт, ки ба онҳо бо техникаи пуриктидор ҳам баробар омадан душвор буд.

Дар амалияи А. Худойбердиев чунин ҳодиса рӯй надодааст. Зиёда аз он мошини «Э-10011»-и вай дар давраи солҳои зиёди қор ҳеҷ гоҳ нашикастааст. Барои фаълони иштирок кардан дар сохтмони ин роҳи автомобилгарди кӯҳсор А. Худойбердиев бо мукофоти баланди ҳукуматӣ - ордени Байрақи Сурхи Меҳнат сарфароз гардонда шуда буд [168, с.11-14].

Бисёр коллективҳои коркунони нақлиёт дар соли сеюми (с.1983) панҷсолаи даҳум (с.1981-1985) натиҷаҳои хуби истеҳсоли ба даст оварданд. Минтақаи роҳсозии №29-и ноҳияи Хучанд, автобазаи №36-и Ўротеппа, автобазаҳои №21-и ш. Қўрғонтеппа ва №7-и Душанбе ва коллективҳои дигари пешқадам аз ҷумлаи онҳо мебошанд. «Нақшаи солони кашондани бори хочагии халқ умуман дар сатҳи вазорат 102,6 фоиз иҷро гардид,

супориши нақша аз рӯи ҳаҷми мусофиркашонӣ 2,2 фоиз барзиёд ба чо оварда шуд» [168, с.11-14].

Ташаббуси ватандӯстонаи ронандагони пешқадами иттиҳодияи «Главмосавтотранс» дар бобати мубориза бурдан барои ба 350 ҳазор километр расондани ҳаракати бетаъмири автомобилҳои боркаш дар ҷумҳурии мо низ паҳн гардид. Бештар аз 3 ҳазор нафар ронандагони Тоҷикистон ин ташаббусро дар уҳдадорихои шахсиашон навишта ва барои иҷрои он бомуваффақият мубориза бурданд.

Дар коллективҳои коркунони нақлиёти автомобилӣ пудрати бригадавӣ торафт бештар паҳн гардид. Аз рӯи ин усул, ки барои инкишофи ташаббуси эҷодкоронаи ҳар кас, барои дарёфт кардани захираҳои истеҳсолот имконияти зиёде ба амал оварда, 49 бригадаи ронандагон ва бинокорон кор мекунанд. Минбаъд ҳам ҷорӣ намудани усули пудрати бригадавӣ барои такмил додани ҳамаи соҳаҳои фаъолияти истеҳсолии коллективҳои коркунони нақлиёт ва роҳсозӣ имкониятҳои калон ба амал овард.

Яке аз вазифаҳои муҳиме, ки ҳар сол коркунони нақлиёт ва роҳсозӣ иҷро менамуданд, ба ноҳияҳои кӯҳии ҷумҳурӣ пеш аз муҳлат кашондани бори хоҷагии халқ ва таъмири баъзе минтақаҳои роҳҳои автомобилгард ба шумор мерафт. Бояд қайд намуд, ки ҳар сол барзиёд иҷро намудани супоришҳои нақша аз рӯи ин нишондиҳанда анъанавӣ нек шуда буд. Масалан, соли гузашта бо нақлиёти автомобилӣ ба маҳалҳои кӯҳсор бештар аз 13 ҳазор тонна бор ва молҳои гуногун кашонда шуд, ки ин назар ба супориш 4,1 фоиз зиёд буд.

Ғуруриши мотори зиёда аз сад мошини боркаш ба талу теппаҳои Ошмасой паҳн мешуд. Корвони мошинҳои пур аз сангу хок ба тарафи қишлоқҳои Эшма ва Урозбой беист дар ҳаракат буданд. Ронандагони ҷор муассисаи нақлиётии ноҳияи Куйбишев (н. А. Ҷомӣ) барои сохтани роҳи нав, ки он ба масофаи 22 километр тул кашидааст, ба ин кори муҳим сафарбар карда шуда буданд [158].

Дар як муддати кӯтоҳ ба масофаи роҳи даҳкилометра сангу хок рехта шуд. Грейдерҳо пай ҳам онро ҳамвор мекарданд. Барои сахту мустаҳкам шудани он даҳ мошин ба роҳи нав об мепошиданд.

Бо мақсади тезондани суръати кор ронандагон аз чор мавзеъ сангу хок мекашонданд. Дар қишлоқи Киикмазор ва даромадгоҳи Эшма дутоғӣ экскаватор бо навбат ба мошинҳо хок бор мекарданд. Дар қишлоқи Урозбой ва дар масофаи 12 - километраи роҳи нав яктоғӣ тракторҳои тамғаи «Белорус» машғули кор буданд.

Экскаваторчиён И. Класс ва Г. Шеффер аз колоннаи сайёри механиконидашудаи рақами 7-и Раёсати сохтмони «Ёвобсоз» ба гармии ҳаво нигоҳ накарда, соғаи мошинҳоро пури сангу хок менамуданд. Ба бригадаи экскаваторчиён сармуҳандиси ПМК-7 В. Магилин роҳбарӣ мекард.

Бояд гуфт, ки қишлоқи Урозбой дар ояндаи наздик ба шаҳраки намуди шаҳрӣ табдил меёбад. Совхоз «Токпарвар» дар ҳамин ҷо ҷойгир буд. Акнун нақлиёти совхоз метавонист, ки бе ҳеч як мамоният дар ин роҳ рафту омад кунад.

Пункти сайёри бо сӯзишворӣ ва рағаниҳои молиданӣ таъминкунӣ, агрегатҳои кафшеркунӣ омодаи кор буданд. Бригадаи таъмирчиён, ки аз ҳисоби муҳандисону техникҳои ботачриба ташкил ёфта буд, намегузошт, ки мошинҳою тракторҳо бекор хобанд. Техникаи аз кор баромада дарҳол таъмир карда мешуд. Се пункти сайёри ёрии таъҷилӣ дар хизмати бунёдкунандагони роҳи нав буданд. Духтурону хамшираҳои шафқати беморхонаҳои посёлкаҳои Обикиик ва Меҳнат барои муҳофизаи саломатии роҳсозон тамоми чораҳоро меандешиданд.

Дар сохтмони роҳи нав, ки аз роҳи асосии мошингарди Қӯрғонтеппа - Душанбе оғоз меёбад, ҳиссаи коргарон, коркунони муҳандисию техникий муассисаи нақлиётӣ рақами 23 ва автоколоннаи рақами 5-и Вазорати хоҷагии оби чумхурӣ, минтақаҳои баистифодадиҳии роҳҳои (ДЭУ) рақамҳои 16 ва 42 хеле калон буд.

Як рӯзи кори пурмахсули роҳсозон анҷом меёбад. Ронандагон дар давоми рӯз барои кашондани 50 рейси сангу хок меҳнат намуда, иҷрои супоришхоро барзиёд таъмин карданд. Машъалони истеҳсолот Н. Сайфиддинов, И. Камолов, Р. Тӯракулов аз муассисаи нақлиёти рақами 2, А. Артамонов, Р. Одинаев, Н. Бобиев аз колоннаи автомобилии рақами 5, С. Давлатов, Ф. Зоидов ва И. Миллер, аз муассисаи нақлиёти рақами 23 дар амал исбот намуданд, ки шуҳрату обрӯ дар меҳнат насиби онҳо шудааст.

Соҳтмону сангфарш намудани роҳи нав ба охир расид. Ба силсилароҳҳои вилоят боз як роҳи ҳамворе ҳамроҳ гардид, ки бешак, боиси гул-гулшукуфии вилояти ҷавони ордени Лениндорамон хоҳад шуд [158].

Таҷрибаи мусбатеро, ки коркунони нақлиёт ва роҳҳои ҷумҳурӣ дар рафти мусобиқа ҳосил кардаанд, маълум мешавад, ки дар давоми се соли панҷсолаи даҳум на ҳамаи нақшаҳои истеҳсолӣ бомуваффақият иҷро карда шудаанд. Масалан, дар соли 1978 супориши нақша аз рӯи гардиши бор 4 фоиз кам иҷро шуд. 11 хоҷагии автомобилии вазорат дар байни хоҷагиҳои қафомонда буданд. Сабаби ин мустаҳкам набудани интизоми меҳнат ва технологӣ, бояду шояд ривоч наёфтани мусобиқа мебошад.

Кори корхонаҳои автомобилтаъмиркунии вазорат ҳанӯз танқид карда мешуд, ки ин комилан одилона буд. Онҳо нақшаи таъмири асосии автомобилҳо, двигателҳо, агрегатҳоро мунтазам иҷро намекарданд. Соли гузашта бинокорони «Тоҷикдорстройтрест» низ нақшаро иҷро накарданд.

Сабаби ҳамаи ин камбудихо нуқсонҳои ҷиддии кори коркунони нақлиёти автомобилии ҷумҳурӣ буд.

Барои сарфаи сӯзишворию рағғанҳои молиданӣ, ҳалли масъалаҳои ҷорӣ намудани техникаи нав ва тақлифҳои ратсионализаторӣ ҳанӯз на ҳамаи корҳо иҷро мешудаанд. Масалан, дар трести автомобилии Душанбе ва дар раёсати нақлиёти автомобилии Қӯрғонтеппа фактҳои бемасъулиятӣ нисбат ба сарфи бензин ошкор карда шуданд. Муқаррар намудани режими қатъии сарфакорӣ, зери назорат гирифтани сарфи бензин ва сӯзишворию дизелӣ захираи муҳими зиёд кардани самараи кори буд. Захираи дигари беҳтар

намудани нишондиҳандаҳои кори нақлиёти автомобилӣ ташкили хуби борборкунию борфарорӣ ба шумор мерафт.

Соли 1983 коркунони нақлиёти автомобилӣ ва хочагии роҳи ҷумҳурӣ уҳдадорихои баланд қабул карданд. Ҳаминро гуфтан кифоя аст, ки дар нақша 1,4 Ҷоиз зиёд кардани боркашонӣ ва 4,5 Ҷоиз зиёд намудани мусофиркашонӣ пешбинӣ шудааст. Ҳаҷми калони корҳои роҳсозӣ, бинокорӣ ва роҳтаъмиркуниро иҷро кардан зарур аст.

«Бо мақсади мувофиқи тараққиёти интенсификации нақлиёти автомобилӣ бомуваффақият иҷро намудани вазифаҳои сохтмонӣ истифодаи роҳҳои солҳои охир структураи идора кардани хочагии роҳ ба куллӣ тағйир дода шуд. Гуфтан ба маврид аст, ки Раёсати Шурои Олии ҷумҳурӣ моҳи декабри соли 1979 дар бораи таъсис додани Вазорати сохтмон ва истифодаи роҳҳои автомобилгард қарор қабул кард. Ба зиммаи вазорат вазифаҳои тартиб додани лоиҳа, сохтан ва истифода бурдани роҳҳои автомобилгарди истифодаи умум, вусъат додани сохтмони саноатӣ ва граждонӣ, анҷом додани сохтмони стансия ва посёлкаи солони БАМ (Байкало Амурская магистрал-шоҳроҳи Байкало Амур), истеҳсоли саноатии битуми роҳсозӣ ва маснуоти васлшавандаи оҳану бетонӣ гузошта шудаанд»[168, с.11].

Дар соли хотимагии панҷсолаи даҳум коллективи вазорат оид ба зиёд кардани самарои сохтмони роҳ, дарёфт намудани захираҳои истеҳсолот, баланд бардоштани сифати кор, тезонидани прогресси илму техника, беҳтар намудани истифодаи захираҳои меҳнатӣ ва моддӣ кори муайянеро ба ҷо овард. Хулоса, меҳнаткешони ин соҳа барои пешравии минбаъда ба сӯи марраҳои наво, ки дар лоиҳаи КМ ҲКИШ ба анҷумани XXVI ҳизб хеле равшан баён ёфтаанд, заминаи зарурӣ тайёр намуданд.

«Барои тараққиёти минбаъдаи хочагии роҳи ҷумҳурӣ захираҳои имкониятҳои зиёде мавҷуд буд. Ин на фақат ба истифода додани иқтидорҳои нави базаҳои истеҳсолӣ, аз ҷумла корхонаҳои таъмири техникаи роҳсозӣ, корхонаи асфалту бетони ноҳияи Колхозобод (н. Ҷ. Балхӣ) ва корхонаҳои дигар буд. Захираи асосии минбаъд ҳам беҳтар намудани тамоми кори

роҳсозӣ дар ҷумҳурӣ иборат аз баланд бардоштани самараи истехсолот ва сифати кори тамоми коллективи соҳа, ҳар як қитъа, ҳар як коркунӣ алоҳида мебошад»[168, с.25].

Мусобиқае, ки барои сазовор пешвоз гирифтани анҷумани XXVI ҲКИШ, барои пеш аз муҳлат иҷро намудани супоришҳои симоҳаи якуми соли 1981 ташкил карда шуда буд, коллективҳои беҳтарини қитъаҳои роҳсозии истифодабарӣ, Раёсатҳои сохтмони роҳ, пешқадамоне ба миён овард, ки қорнамоии онҳо барои коллективи бисёрҳазорнафараи роҳсозии ҷумҳурӣ намунаи ибрат буд. Коллективҳои қитъаҳои роҳсозии истифодабарии №5 ва №17 - и Ҳисор, қитъаҳои роҳсозии истифодабарии №3 - и ва №4 - и ноҳияи Қалъаиқумб ва қитъаи роҳсозии истифодабарии №33 ноҳияи Орҷоникидзеобод (ҳоло ш. Ваҳдат) ва Раёсати сохтмони роҳҳои №3 – и ш. Қўрғонтеппа (ш. Бохтар) ғолиби мусобиқаи сотсиалистӣ гардиданд.

Раёсатҳои роҳсозии №4, №7 ва №10 аз ҷумлаи коллективҳои беҳтарин ба ҳисоб мерафтанд. Онҳо аз уҳдаи иҷрои супоришҳои пудратӣ баромада, барномаи қорро бо қувваи худ барзиёд иҷро намуданд ва ҳамаи объектҳои бо сифати хуб ба истифода доданд.

Шахсоне, ки дар сафи пеши мусобиқаи сотсиалистӣ буданд, инҳо сардори бригадаи Раёсати роҳсозии №3 В. Мўминов, сардори бригадаи колоннаи механиконидашудаи сайёри №7 Н. Романюк, экскаваторчии Раёсати роҳсозии №4 В. Дауров, қоргарон Б. Боев аз Раёсати роҳсозии №6, П. Зухуров аз колоннаи механиконидашудаи сайёри №7, булдозерчиён Х. Зокиров аз қитъаи роҳсозии истифодабарии №1 ва А. Каримов аз қитъаи роҳсозии истифодабарии №16, устои нақбкани Институти лоиҳакашию таҳқиқотии «Тоҷикгипротрансстрой» В. Глушенко ва бисёр дигарон буданд. Ҳамаи онҳо на фақат сермаҳсул ва эҷодқорона меҳнат мекарданд, балки дар ташкили мусобиқаи меҳнатӣ, қорҳои таблиғотию паҳн кардани таҷрибаи пешқадам ва тарбияи сиёсии коллективҳояшон низ фаъолона иштирок менамуданд.

Солҳои минбаъда меҳнаткашони соҳа корҳои зиёдеро иҷро карданд, ки бо онҳо ба таври ҳаққонӣ фахр карда метавонанд. Кумитаи «Госстрой»-и ИҶШС ба ҳуҷҷатҳои техникую иқтисодии роҳи автомобилгарди қаторкӯҳҳои Ҳисор бо нақбаш дар ағбаи Умшур, ки Институти «Тоҷикгипротрансстрой» пешниҳод кардааст, баҳои мусбӣ дод. Зимнан, ин лоиҳа дар панҷсолаи ёздаҳум (с.1985-1990) амалӣ мегардид.

Барои пайвастании нақлиёти автомобилӣ ба тарафи корхонаи арзиси ш. Турсунзода, комплекси қорводорӣи Ховалинг, корхонаи электрокیمیёвӣи Ёвон роҳҳо сохта шуданд [53, с.22].

Хулосаи боби сеюм.

Ҳамин тавр, масъалаи аҳаммияти таърихӣи сохтмони роҳҳои минтақаи Қӯрғонтеппаи вилояти Хатлонро мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор дода, ба чунин хулосаҳо омадан мумкин аст:

1. Қайд кардан зарур аст, ки рушди роҳҳои ҷумҳурӣ дар вақти кӯтоҳ гузаронида шуд, ки барои сари вақт таъмиру сохтмони роҳҳо баъзе душворихоро ба миён овард ва ин ба меъёрҳои муқаррарӣи техникӣ алоқамандӣи зич дошт. Аммо, ба ин нигоҳ накарда, сохтмони роҳҳои нақлиётгард дар ҷумҳурӣ мунтазам ба пешравиҳо ноил гардид.

2. Барои сохтани роҳҳои муосир муҳандисони роҳсозу мутахассисони варзидаи ҷумҳуриҳои бародар ёрии худро дарёф надошта, баҳри пешравӣи роҳсозӣи кишвар саҳми бузурги худро гузоштанд.

3. Пудрати бригадӣ дар коллективҳои коркунони нақлиёти автомобилӣ торафт бештар паҳн гардид, ки ин усул барои инкишофи ташаббуси эҷодкоронаи ҳар кас, барои дарёфт кардани захираҳои истехсолот имконияти зиёде ба амал овард, инчунин, бригадаи ронандагон ва бинокорон ба меҳнати фаъолона гузаштанд.

4. Бояд иброн намуд, ки яке аз вазифаҳои муҳимме, ки ҳар сол

коркунони вазорати нақлиёт иҷро менамуданд, ба ноҳияҳои кӯҳии ҷумҳурӣ пеш аз муҳлат кашондани бори хочагии халқ буд ва ин супориш саривақтӣ иҷро мегардид.

5. Таҳқиқот муайян кард, ки дар шароити кӯҳсор нақлиёти автомобилӣ аҳаммияти басо калон дорад. Қисми зиёди бори хочагии халқ ба воситаи нақлиёти автомобилӣ кашонда мешавад. Отряди сершумори коркунони нақлиёт ва роҳсозони Тоҷикистон вазифаҳои масъулиятноки бамиён-гузоштаро пурра иҷро намуда, кӯшиш намуданд, ки боз ҳам сермаҳсул кор кунанд ва ин боис гардид, ки вазъи роҳҳои минтақаи Қўрғонтеппа боз ҳам беҳтар гардида, пешравии ҳолати иқтисодию иҷтимоии минтақа мушоҳида гардад.

6. Гуфтан ба маврид аст, ки роҳсозону нақлиётчиёни фаъолу пешсафи мусобиқаҳои зарбдор на фақат сермаҳсул ва эҷодкорона меҳнат мекарданд, балки дар ташкили мусобиқаи меҳнатӣ, кори таблиғотию паҳн кардани таҷрибаи пешқадам ва тарбияи сиёсии коллективҳояшон низ фаъолона иштирок менамуданд.

ХУЛОСА

То ғалабаи Инқилоби Октябр Тоҷикистон яке аз канораҳои қафмондаи Иттиҳоди Шуравӣ буд. Ноҳияҳои шимолии он ба ҳайати генерал-губернатории Туркистон дохил мешуданд ва қисми зиёди ноҳияҳои шарқӣ, марказӣ ва ҷанубӣ, ба истилоҳ Бухорои Шарқӣ, ба ҳайати Аморати Бухоро дохил мешуданд. Ба манфиати амир ва мансабдорони ӯ аз аҳолии ҳар сол миллионҳо рубл ситонида мешуд, аммо барои сохтмони роҳҳо, маърифат ва тандурустӣ як танга сарф намешуд.

Ба империяи Русия пайвастании Осиёи Миёна, аз ҷумла ноҳияҳои шимолии Тоҷикистон, ба тағйирот дар соҳаи ҳаёти сиёсӣ ва иқтисодии минтақа мусоидат кард. Аммо капитализми Русия сиёсати мустамликавиرو пеш бурда, Осиёи Миёнаро ҳамчун манбаи ашёи хом барои саноати рушдбандаи минтақа меҳисобид. Аз ин рӯ, саризм танҳо ба рушди соҳаҳои саноат, ки барои саноати Русия ёрирасон буданд, мусоидат кард ва бо мақсади ҳифзи муносибатҳои феодалӣ дар минтақаи Туркистон ва Бухоро рушди дигар соҳаҳои истеҳсолотро боздошт.

То Инқилоби Октябр Тоҷикистон, ба истисноии қисмати шимолии он, ки дар он ҷо як қитъаи хурди роҳи оҳан буд. Он вақт Тоҷикистон кишвари ”классикии бераҳ” буд. Танҳо роҳҳое буданд, ки паҳноии онҳо аз рельефи минтақа вобаста буд. Дар он ҷое, ки роҳ аз як тангӣ бо доманакӯҳҳои теппа, баъзан сангбор мегузашт, паҳноии роҳ, одатан, ҷунон буд, ки асп бо душворӣ аз он мегузашт. Бисёре аз гузаргоҳҳои кӯҳӣ, ки тавассути онҳо роҳҳо мегузаштанд, танҳо дар тобистон ва тирамоҳ дастрас буданд. Дарёҳои пуршиддати кӯҳӣ, ки дар роҳ пайдо мешуданд, аксар вақт бо истифода аз машк, пӯсти пур аз ҳаво, шино мекарданд. Барои убур аз дарё инчунин як навъ қайқ истифода мешуд; он аз якчанд машкобҳо иборат буд, ки болои онҳо аз ҷӯбҳои сабук пул сохта мешуд. Пулҳои мавҷуда дар дарёҳои кӯҳӣ сохтори ибтидоӣ доштанд.

Дар ҷойҳои кӯҳӣ роҳҳое буданд, ки аз онҳо пиёда гузаштан мумкин буд, борҳо ба аспҳо ё харҳо бор карда мешуданд ва аксар вақт инсон онҳоро

дар пушт мегузаронд. Дар чойхое, ки релефи онҳо камтар бурида шудааст ва дар хамворӣ шутур ҳамчун ҳайвони нақлиётӣ истифода мешуд. Роҳҳои Душанбе - Панҷакент, Самарқанд - Ўротеппа, Душанбе - Қўрғонтеппа, Душанбе - Фарм, Фарм - Фарғона, Дарвоз - Кўлоб ва ғайра ба ҳаракати боркаш мутобиқ карда шуданд. . Дар хамворӣ ароба, аробаи дучарҳаи калон ва аробаҳои дароз, ки онро бо асп мекашиданд, васеъ истифода мешуданд. Дар баъзе чойҳо (дар водиҳо) асбобҳои дигари якпоя истифода мешуданд. Ягона роҳ дар Тоҷикистон барои нақлиёти чархдор мувофиқ ин роҳи Душанбе - Тирмиз (177 км) буд.

Он қисми ғарбии Бухорои Шарқиро бо Тирмиз ва Амударё мепайваст. Шимоли Тоҷикистон ба марказҳои асосии иқтисодӣ ва фарҳангии Осиёи Миёна тавассути роҳи оҳан дастрасӣ дошт.

Дар давраи ҷанги шаҳравандӣ роҳҳои мавҷуда вайрон карда шуданд, пулҳо нобуд карда шуданд. Босмачиҳо қайқҳо, аробаҳо, шутурҳо, аспҳоро бо худ бурданд, то пешрафти Артиши Сурхро душвор кунанд. Саршумори чорвои барои мақсадҳои нақлиётӣ мувофиқ ба таври назаррас коҳиш ёфт. Дар ҳуди қаламрави Тоҷикистон аҳолии маҳаллӣ ва ҷузъу томҳои аскарони сурх роҳҳои хокӣ, пулҳо ва гузаргоҳҳои паромро барқарор карданд.

Рушди иқтисодии Тоҷикистон аз он вобаста буд, ки он то чӣ андоза бо қисми аврупоии Иттиҳоди Шуравӣ ва ҷумҳуриҳои ҳамсоияи Осиёи Миёна пайваст хоҳад шуд. Пойтахти Тоҷикистонро бо марказҳои вилоятӣ, бо иншооти саноатии сохташаванда алоқаманд кардан лозим буд. Аз ин рӯ, гуфтан муболиға нахоҳад шуд, ки нақлиёт пайванди асосии рушди иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангии Тоҷикистон буд.

Ҳамаи робитаҳои нақлиётӣ-иқтисодии ҷумҳурӣ дар ин давра аз ду шоҳроҳи асосӣ: аз тариқи шоҳроҳи боркашонии Душанбе - Ғузур ва аз тариқи Амударё бо қайқҳо аз Тирмиз то Саройкамар ва Циликӯл амалӣ карда мешуданд.

Ягона роҳи мувофиқ дар Бухорои Шарқӣ барои нақлиёти чархдор роҳи почтавии Душанбе - Ғузур буд. Бе таъсис додани роҳҳои қулай, мустаҳкам

кардани Ҳокимияти Шуравӣ дар Бухорои Шарқии кӯҳӣ хеле душвор буд. Аз ин рӯ, аз қадамҳои аввал ба ислоҳи роҳҳои кӯҳӣ, убури дарёҳо диққати калон дода мешуд.

Дар оғози таърихи сохтмони роҳҳо ва нақлиёти Тоҷикистон дар соли 1925 қисмҳои корпуси XIII-и тирандозии Артиши Сурх роҳ барои нақлиёти чархдори Тирмиз - Душанбе бунёд карданд. Дар давоми солҳои 1925-1927 роҳҳои автомобилгарди Душанбе - Тирмиз, Сарой - Кӯлоб сохта шуда буданд. Дар тирамоҳи соли 1929 сохтмони роҳи оҳани Тирмиз - Душанбе ба анҷом расид.

Солҳои 1925-1927 роҳҳои автомобилгарди Душанбе - Тирмиз, Сарой - Кӯлоб сохта шуданд.

Дар чумхурӣ дар соли 1927 якчанд мошини боркаш мавҷуд буд, вале автобусҳо тамоман мавҷуд набуд. Дар охири соли 1929 ду роҳ аз Сталинобод ба Кӯлоб ба анҷом расид. Як роҳ тавассути роҳи ноҳиявӣ, тавассути Қўрғонтеппа мегузашт, аммо он аз минтақаҳои нисбатан рушдёфта бо дурнамои бузурги рушд мегузашт. Бо сохтани роҳҳои зикршуда вазифаи таъмини вилоятҳои Ҳисор, Қўрғонтеппа ва Кӯлоб бо нақлиёт то андозае ҳал карда шуд.

Аз соли 1930 сохтмони роҳи нақлиётии Сталинобод - Қўрғонтеппа оғоз ёфт. Дар Тоҷикистон бори аввал дар ин ҷо баъзе мошинҳо ва механизмҳои сохтмонӣ истифода шуданд. Сохтмони роҳи моҳи декабри соли 1932 ба анҷом расид.

Дар солҳои панҷсолаи дуюм (1933-1937) дар ҶШС Тоҷикистон сохтмони роҳҳои нави нақлиётӣ идома дошт.

Дар оғози панҷсолаи сеюм (1938-1942), ҳамаи ноҳияҳои чумхурӣ, ба истиснои баъзе минтақаҳои Помир, аллакай роҳҳои нисбатан қулайи алоқа доштанд.

Муваффақиятҳои бадастовардашуда имконият доданд, ки ба сохтмони роҳҳо дар минтақаҳои кӯҳӣ низ шуруъ кунанд. Дар моҳи феввали соли 1940 ШКХ ИҶШС ва КМ ВКП(б) қарори сохтмони роҳҳоро қабул карданд. Роҳҳои

нақлиёти Сталинобод - Ўротеппа, Сталинобод – Кӯлоб - Ҷилиқӯл таҷдид карда шуданд.

Дар солҳои панҷсолаи сеюм (1938-1942) дар ҷумҳурӣ сохтмони роҳҳои аҳаммияти маҳаллӣ бо иштироки аҳоли васеъ оғоз ёфт. Марказҳои колхозӣ, совхозҳо ва МТС бо роҳҳои магистралӣ ва маркази ҷумҳурӣ робита пайдо карданд.

Дар солҳои панҷсолаҳои пеш аз ҷанг (1928-1941) мардумони кӯҳистон роҳҳои асосии магистралиро сохтанд: Сталинобод - Кӯлоб, Сталинобод – Қӯрғонтеппа - Ҷилиқӯл ва як қатор роҳҳои маҳаллӣ сохта шуданд.

Дар ҳаёти иқтисодии ҷумҳурӣ нақши шоҳроҳҳо хеле калон аст, ки дарозии умумии онҳо то 13 ҳазор км буд, ба мисли Душанбе - Қӯрғонтеппа, Душанбе - Кӯлоб ва ғайра, ҳамаи ноҳияҳоро бо ҳам мепайвандид.

Масофаи миёнаи интиқоли бор тавассути нақлиёти автомобилӣ дар ҷумҳурӣ дар солҳои охир нисбат ба тамоми кишвар қариб 18 км зиёдтар гардида, дар минтақаҳои кӯҳии Тоҷикистон нақлиёти автомобилӣ ягона намуди нақлиёт барои интиқоли борҳои оммавӣ ба шумор мерафт.

Дар давраи аз соли 1961 то 1990 дар ҷумҳурӣ 1831 км роҳҳои автомобилгарди аҳаммияти ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ сохта ва таҷдид карда шуданд. Ҳаҷми сармоягузори асосӣ барои ин мақсадҳо 160 миллион рублро ташкил дод.

Робитаҳои Тоҷикистон бо дигар ҷумҳуриҳои ИҶШС низ густариш ёфта буданд. Ба бисёр ноҳияҳои Иттиҳоди Шуравӣ маҳсулоти кишоварзӣ ва саноат содир карда мешуд. Дар навбати худ, ҷумҳурӣ мошинҳо, дастгоҳҳо, тракторҳо, маҳсулотҳои ҷангал, намудҳои гуногуни ашёи хомро аз ҷумҳуриҳои ҳамсоя ва марказҳои дурдасти саноатии кишвар меовард.

1. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия:

Таърихи барқароршавӣ ва рушди хоҷагии роҳҳои минтақаи Қӯрғонтеппаи вилояти Хатлони ҶШС Тоҷикистон (солҳои 1924-1990) таҳлил намуда, мо ба чунин хулосаҳо омадем:

- қайд кардан зарур аст, ки рушди роҳҳои ҷумҳурий дар вақти кутоҳ гузаронида шуд, ки барои саривақт таъмиру сохтмони роҳҳо баъзе душворихоро ба миён овард ва ин ба меъёрҳои муқаррари техникӣ алоқамандии зиҷ дошт. Аммо ба ин нигоҳ накарда сохтмони роҳҳои нақлиётгард дар ҷумҳурий мунтазам ба пешравиҳо ноил гардид [1-М], [5-М].

- бояд тазаққур дод, ки барои сохтани роҳҳои муосир муҳандисони роҳсозу мутахассисони варзидаи ҷумҳуриҳои бародар ёрии худро дарёф надошта, баҳри пешравии роҳсозии кишвар саҳми бузурги худро гузоштанд [2-М], [6-М], [7-М].

- пудрати бригадавӣ дар коллективҳои коркунони нақлиёти автомобилӣ торафт бештар паҳн гардид, ки ин усул, ки барои инкишофи ташаббуси эҷодкоронаи ҳар кас, барои дарёфт кардани захираҳои истеҳсолот имконияти зиёде ба амал овард, инчунин бригадаи ронандагон ва бинокорон ба меҳнати фаъолона гузаштанд [3-М], [6-М].

- бояд иброз намуд, ки яке аз вазифаҳои муҳиме, ки ҳар сол коркунони вазорати нақлиёт иҷро менамуданд, ба ноҳияҳои кӯҳии ҷумҳурий пеш аз мӯҳлат кашондани бори хочагии халқ буд ва ин супориш саривақтӣ иҷро мегардид [4-М].

- таҳқиқот муайян кард, ки дар шароити кӯҳсор нақлиёти автомобилӣ аҳаммияти басо калон дорад. Қисми зиёди бори хочагии халқ ба воситаи нақлиёти автомобилӣ кашонда мешавад. Отряди сершумори коркунони нақлиёт ва роҳсозони Тоҷикистон вазифаҳои масъулиятноки ба миён гузоштаро пурра иҷро намуда, кӯшиш намуданд, ки боз ҳам сермаҳсул кор кунанд ва ин боиси он гардид, ки вазъи роҳҳои минтақаи Қўрғонтеппа боз ҳам бештар гардида, боиси пешравии ҳолати иқтисодию иҷтимоии минтақа гардад [1-М], [4-М].

- гуфтан ба маврид аст, ки роҳсозону нақлиётчиёни фаъолу пешсафи мусобиқаҳои зарбдор на фақат сермаҳсул ва эҷодкорона меҳнат мекарданд, балки дар ташкили мусобиқаи меҳнатӣ, таблиғотию паҳн кардани таҷрибаи

пешқадам ва тарбияи сиёсии коллективҳояшон низ фаълоне иштирок менамуданд [1-М], [3-М], [5-М], [7-М].

2. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои бадастомада:

Маводҳои омӯхташударо чамбаст намуда, барои пешрафти таъмиру сохтмони роҳҳо ва омӯзиши минбаъдаи он таклифҳои зеринро пешниҳод мекунем:

1. Минтақаи Қўрғонтеппа аз ҷиҳати иқлим, шароити табиӣ яке аз минтақаҳои роҳҳои вайрон маҳсуб мегардид. Аз ин рӯ, ҳукумати кишвар барои таъмиру сохтмони роҳҳо навбунёд тамоми чораҳоро андешид, ки ин иқдоми саривақтии ҳукумат мебошад.

2. Кормандони хоҷагиҳои роҳҳо ва роҳсозони ин минтақа бояд таҷрибаи роҳсозии замони шуравиро барои худ ҳамчун дастурамал гирифта, аз таърихи қаҳрамоноҳои роҳсозон дар солҳои 20-80-уми асри ХХ воқиф бошанд, ки дар роҳи аз байн бурдани бегоҳӣ ҷонфидоӣ карданд. Дар ин роҳ роҳсозони имрӯза бояд тамоми кӯшишҳоро ба харҷ диҳанд, то ки роҳҳои ин минтақа боз ҳам хубтару беҳтар бошанд.

3. Ба тамоми кормандони хоҷагиҳои роҳҳо ва роҳсозони вилоят тавсия дода мешавад, ки таҷрибаи замони шуравиро дар омода кардани кадрҳои баландсифати роҳсоз идома диҳанд.

4. Инчунин барои пешрафти соҳаи роҳсозӣ кори илмӣ-тадқиқотӣ дар соҳаи хоҷагиҳои роҳҳои минтақаи Қўрғонтеппа бо истифода аз таҷрибаи таърихи гузашта ва бо истифода аз дастовардҳои замони муосир идома дода шавад.

5. Барои таъмири хушсифати роҳҳои минтақаи Қўрғонтеппа ҳамкориро бо роҳсозони ҷумҳурӣ ҳарчӣ бештару беҳтаро намоянд.

6. Ҷалби сармояи хориҷӣ ҷиҳати раванқи тоза бахшидан ба сохтмони роҳҳои муосири замонавӣ ва бастанӣ шартномаҳо ва монанди инҳо ва дар ин замина бознигарии кулли сиёсати роҳсозӣ дар ҷумҳурӣ.

7. Шабакаи идоракунии соҳаи роҳсозӣ бояд дар таҳлили воқеаҳои фалокатовар муносибати шаффоф зоҳир намояд.

8. Ба идораҳои хоҷагии роҳҳо зарур аст, ки дар таъмиру сохтмони роҳҳои маҳалӣ бо ташкилоту идораҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ ҳамкорӣ намоянд.

9. Дар роҳи сохтмони роҳҳои нав ба мутахассисони соҳаи роҳсозӣ зарур аст, ки таҷрибаи бойи роҳсозони давлатҳои хориҷиро аз худ намуда, бо истифода аз таҷрибаи бойи роҳсозони кишвар, кори худро бо сифати баланд ба анҷом расонанд.

10. Натиҷаи тадқиқотҳои рисола нишон дод, ки ба тамоми саъй ва кӯшишҳои Ҳукумати Тоҷикистон барои таъмиру сохтмони роҳҳои кишвар нигоҳ накарда, имрӯз ҳам дар минтақаи Қўрғонтеппа мутахассисони соҳаи роҳсозӣ намерасанд. Пас мебояд сафи мутахассисони роҳсозро зиёд намоем ва барои ин бояд бо донишгоҳу донишқадаҳои кишвар оиди тайёр намудани мутахассисон шартномаҳо баста шаванд.

РҶҶҲАТИ МАНБАҶҲО ВА АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

Маводҳои бойгонӣ

1. Бойгонии “Минтрансдорхоз”. – Х.20. – Р.4. – П.812. – В.3.
2. Бойгонии давлатии таърихи навини Ҷумҳурии Тоҷикистон (БДТН ҚТ). – Х.1. – Р.1. – П.725. – В.2.
3. Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (СБНХ ҚТ). – Хазинаяи 1. – Рӯйхати 1. – Парвандаи 3. – Варақи 7.
4. Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (СБНХ ҚТ). – Хазинаяи 1. – Рӯйхати 1. – Парвандаи 921. – Варақи 2.
5. СБНХ ҚТ. – Х.9. – Р.1. – П.33. – В.18.
6. СБНХ ҚТ. – Х.9. – Р.1. – П.33. – В.291-292.
7. СБНХ ҚТ. – Х.9. – Р.1. – П.195. – В.134.
8. СБНХ ҚТ. – Х.9. – Р.1. – П.519. – В.99.
9. СБНХ ҚТ. – Х.10. – Р.1. – П.173. – В.247.
10. СБНХ ҚТ. – Х.10. – Р.1. – П.234. – В.15.
11. СБНХ ҚТ. – Х.10. – Р.1. – П.234. – В.5.
12. СБНХ ҚТ. – Х.11. – Р.3. – П.1265. – В.26, 34.
13. СБНХ ҚТ. – Х.13. – Р.1. – П.2. – В.75.
14. СБНХ ҚТ. – Х.17. – Р.2. – П.660. – В.59.
15. СБНХ ҚТ. – Х.18. – Р.1. – П.54. – В.63.
16. СБНХ ҚТ. – Х.18. – Р.1. – П.201. – В.12.
17. СБНХ ҚТ. – Х.19. – Р.1. – П.1. – В.99.
18. СБНХ ҚТ. – Х.19. – Р.1. – П.511. – В.10.
19. СБНХ ҚТ. – Х.19. – Р.1. – П.518. – В.48.
20. СБНХ ҚТ. – Х.19. – Р.1. – П.518. – В.61-62.
21. СБНХ ҚТ. – Х.19. – Р.1. – П.519. – В.357.
22. СБНХ ҚТ. – Х.19. – Р.1. – П.519. – В.202.
23. СБНХ ҚТ. – Х.19. – Р.1. – П.540. – В.54.
24. СБНХ ҚТ. – Х.19. – Р.1. – П.545. – В.11.
25. СБНХ ҚТ. – Х.19. – Р.1. – П.551. – В.2.

26. СБНҲ ҚТ. – X.20. – P.1. – П.14. – В.2.
27. СБНҲ ҚТ. – X.20. – P.1. – П.14. – В.8.
28. СБНҲ ҚТ. – X.20. – P.2. – П.807. – В.53.
29. СБНҲ ҚТ. – X.20. – P.2. – П.2122. – В.25
30. СБНҲ ҚТ. – X.20. – P.2. – П.2126. – В.61.
31. СБНҲ ҚТ. – X.282. – P.8. – П.215. – В.123, 1236.
32. СБНҲ ҚТ. – X.282. – P.8. – П.215. – В.129.
33. СБНҲ ҚТ. – X.346. – P.1. – П.394. – В.108.
34. СБНҲ ҚТ. – X.346. – P.1. – П.394. – В.11.
35. СБНҲ ҚТ. – X.346. – P.1. – П.394. – В.62.
36. СБНҲ ҚТ. – X.605. – P.1. – П.4. – В.37.
37. СБНҲ ҚТ. – X.346. – P.4. – П.14. – В.15-17.
38. СБНҲ ҚТ. – X.689. – P.1. – П.10. – В.42.
39. СБНҲ ҚТ. – X.689. – P.1. – П.15. – В.32, 37.
40. СБНҲ ҚТ. – X.689. – P.1. – П.5. – В.29-30.
41. СБНҲ ҚТ. – X.894. – P.3. – П.53. – В.130-131.
42. СБНҲ ҚТ. – X.1595. – P.1. – П.1. – В.1-15.

Санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ:

43. Қарори Совети Олии РСС Тоҷикистон дар бораи ҳолат ва чораҳои беҳтар кардани роҳҳои автомобилгард ва хизмати нақлиёти пассажиркашонӣ ба аҳолии республика // Комсомоли Тоҷикистон. - 1978. - 21 июл.
44. Қарори ШКХ ҚШС Тоҷикистон аз 2 июли с.1927 «Оиди эълони қор дар сохтмони роҳҳо дар қаламрави ҚШС Тоҷикистон».
45. Қарори ШКХ ҚШС Тоҷикистон аз 19 феввали с.1932 «Оиди нақшаи сохтмони роҳҳо дар соли 1932».
46. Қарори ШКХ ҚШС Тоҷикистон аз 19 феввали с.1932 «Оиди нақшаи сохтмони роҳҳо дар соли 1932».

47. Қарори съезди XIX ПК Тоҷикистон дар бораи лоихаи КМ ҲКИШ ба съезди XXVI партия «Роҳҳои асосии тараққиёти иқтисодӣ ва сотсиалистии СССР дар солҳои 1981-1985 ва дар давраи то соли 1990».
48. Постановление Совнаркома Таджикской ССР и ЦК КП(б) Таджикистана от 5 августа 1931 г. «О дорожном строительстве и местном транспорте».
49. XVI съезд ВКП (б). Стенограф. отчет. – М., 1930. – С.129-130.

Монография, дастурҳо ва васоити таълимӣ:

50. Антоненко Б., Шарипов Я. Компартия Таджикистана в период наступления социализма по всему фронту. [Текст] / – Душанбе, 1963. – С.34.
51. Бекматов М. Министерство строительства и эксплуатации автомобильных дорог Таджикской ССР.[Текст] / М 51. Бекматов. – Душанбе, 1946.
52. Бронштейн Я.Т., Заманов А.Н. Развитие транспорта Таджикистана в девятой пятилетке. [Текст] / – Душанбе, 1972. – С.10-24.
53. Бронштейн Я.Т., Заманов А.Н. Тараққиёти нақлиёти Тоҷикистон дар солҳои Ҳокимияти Шуравӣ. [Текст] / – Душанбе, 1969. – 36 с.
54. Бутлицкий Ю.В., Каримов Б.Б. Автомобильные дороги Таджикистана. [Текст] / – Душанбе: Ирфон, 1989. – 229 с.
55. Гусейнов Д. О дорожном строительстве и местном транспорте. Постановление Совнаркома Таджикской ССР и ЦК КП(б) Таджикистана от 5 августа 1931 г. [Текст] // Коммунист Таджикистана. – 1931. – 15 авг.
56. Ғоибов Ғ. Таърихи Хатлон аз оғоз то имрӯз. (Таърихи сиёсӣ ва ҷуғрофияи таърихӣ). [Текст] / – Душанбе, 1996. – 907 с.
57. Дусматов Д. Работники автотранспорта в борьбе за новый расцвет хозяйства и культуры Таджикистана. [Текст] / – Сталинабад: Таджикгосиздат, 1951. – 26 с.

58. Заманов А. Транспорт Таджикистана. [Текст] / – Душанбе: Ирфон, 1964. – 107 с.
59. Заманов А.Н. Транспорт Таджикистана и его развитие в девятой пятилетке. [Текст] / – Душанбе, 1972.
60. Заманов А.Н. Вопросы эксплуатации и строительства автомобильных дорог в Таджикистане. – Душанбе, 1971. – 27 с.
61. Из истории индустриализации Таджикской ССР. Т. 1. [Текст] / – Душанбе, 1972, С. 49.
62. Иркаев М., Николаев Ю., Шарапов Я. Очерки истории Советского Таджикистана (1917-1957). [Текст] / – Сталинабад, 1957. – 503 с.
63. Исмоилов А. Нақлиёт ва роҳҳои кишвари кӯҳӣ. [Текст] / – Душанбе, 1974.
64. Исмоилов А. Нақлиёти Тоҷикистон. [Текст] / – Душанбе, 1962.
65. Исмоилов А., Суцепин. А.В. Нақлиёт ва роҳҳои кишвари кӯҳӣ. [Текст] / – Душанбе, 1974. – 53 с.
66. История таджикского народа. Новейшая история (1917-1941 гг.). Т.V. [Текст] / – Душанбе, 2004. – 752 с.
67. История таджикского народа. (Новейшая история). Т.VI. [Текст] / – Душанбе: [История транспорта и профессионального союза работников транспорта Республики Таджикистан. [Текст] / – Душанбе, 2008. – С.17.
68. Каримов Б. Дороги: связь времен. [Текст] / – М., 1998. – 268 с.
69. Каримов Б.Б. Дорожное хозяйство Таджикистана. Пути совершенствования. [Текст] / – М., 1993. – 327 с.
70. Кахоров А. Таджикская ССР. [Текст] / – М., 1961. – С.14.
71. Марсаков К. Тараққиёти хочагии халқи Тоҷикистон дар солҳои панҷсолаи дуюм // Маҷмӯи мақолаҳо “Материалҳо доир ба таърихи халқи тоҷик дар давраи советӣ”. [Текст] / – Сталинобод: Нашрдавтоҷик, 1957. – С.281.

72. Назруллаев С. Дорожное строительство и развитие транспорта в Таджикистане в 1917-1941 гг. [Текст] / – Душанбе: Дониш, 1979. – 167с.
73. Назруллаев С. Из истории транспорта и дорожного хозяйства Таджикистана (1917-2013 гг.). [Текст] / – Душанбе, 2013. – 107 с.
74. Назруллаев С. Таджикистан: выход из коммуникационной изоляции. [Текст] / – Душанбе, 2011.
75. Назруллоев С. Аз таърихи сохтмони роҳҳои Қӯрғонтеппа // Мачмуи мақолаҳо. [Матн] / – Душанбе, 2006. – С.86-88.
76. Назруллаев С. Дорожное строительства и транспорт Таджикистана в годы III пятилетки. [Текст] / – Душанбе, 1972.
77. Назруллоев С., Назруллоев А. Из истории транспорта и дорожного хозяйства Таджикистана (1917-2013 гг.). [Текст] / – Душанбе: Олами дониш, 2014. -184 с.
78. Накиб Саид. Ворисони роҳи мурод. [Матн] / – Душанбе: Ирфон, 1987. – 112 с.
79. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1960 г. Ст. сборник. [Текст] / – Душанбе, 1961.
80. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1962 г. // Стат. ежегодник. [Текст] / – Душанбе, 1963. – 345 с.
81. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1964 г. Ст. ежегодник. [Текст] / – Душанбе, 1965.
82. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1965 г. Ст. ежегодник. [Текст] / – Душанбе, 1966.
83. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1968 г. Ст. ежегодник. [Текст] / – Душанбе, 1969.
84. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1989 году (Статистический сборник). [Текст] / – Душанбе, 1991. – 328 с.
85. 29. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1990 году (Статистический сборник). [Текст] / – Душанбе, 1991. – 312 с.

86. Очерки истории Коммунистической партии Таджикистана. [Текст] / – Душанбе, 1964. – С.13.
87. Очерки истории народного хозяйства Таджикистана (1917-1965 гг.). [Текст] / – Душанбе, 1967.
88. Очерки таърихи Тоҷикистони Советӣ. – Сталинобод, 1960. – С.89.
89. Пирумшоев Х. Город Куляб в конце XIX- начале XX вв. // Маҷмӯи мақолаҳо. – Душанбе, 2006. – С.21.
90. Рахмонов, Э. Таджикистан: Десять лет независимости, национального единства и созидания / Э. Рахмонов. - Душанбе, 2001.
91. Рахмонов, Э. Независимость Таджикистана и возрождение нации. / Э. Рахмонов. [Текст] / - Душанбе: Ирфон, 2006. - Т.1. - 480 с.
92. Рахмонов, Э. Независимость Таджикистана и возрождение нации. / Э. Рахмонов. [Текст] / - Душанбе: Ирфон, 2006. - Т.2. - 442 с.
93. Раҳматуллоев А., Мухторов С. Очеркҳои таърихи Тоҷикистони советӣ. [Текст] / – Душанбе, 1980. – С.170.
94. Таджикистан за годы Советской власти. Сб. статей и материалов. [Текст] / – Душанбе, 1967. – С.114.
95. Таджикская ССР за 20 лет. [Текст] / – Сталинабад, 1949. – С.82.
96. Хайдаров Г.Х. История таджикского народа: XX век. [Текст] / – Худжанд, 2001. – С.149.
97. Шарипов С.М. История транспорта и профессионального союза работников транспорта Республики Таджикистан. [Текст] / М Шарипов– Душанбе, 2008. – 96 с.
98. Шарипов Я. Из истории построения фундамента социализма в Таджикистане (1929-1932 гг.). [Текст] / – Душанбе, 1962. – С.37.
99. Шарифов А. Архитектура автомобильных дорог Республики Таджикистан (Пути совершенствования). [Текст] / – Душанбе: Граф-полиграф, 2010. – 244 с.
100. Шарифов А. Реконструктуризация дорожного хозяйства Республики Таджикистан. [Текст] / – Душанбе: Наклиёт, 2003.

101. Эркаев М. Таърихи чанги шахрвандӣ дар Тоҷикистон. [Текст] / – Душанбе, 1963. – С.270.
102. Юсупов Ш. Очерки истории Куляба в конце XIX - начале XX вв. [Текст] / – Душанбе, 1964.

Диссертатсия ва авторефератҳо:

103. Арефьев И.Н. Деятельность Компартии Таджикистана по развитию транспорта в период развертывания строительства коммунизма (1956-1965 гг.). Дисс... на соиск. учен. степ. канд. ист. наук. – Душанбе, 1970.
104. Гафурова Г.А. Развитие дорожного строительства и транспорта в Таджикистане в годы независимости: 1991 - 2016 гг.: дисс. ... на соиск. учен. степ. канд. ист. наук. - Худжанд, 2019. - 188 с.
105. Заманов А.Н. Развитие грузового автомобильного транспорта Таджикской ССР и пути улучшения технико-экономических показателей его работы. Дисс... на соиск. учен. степ. канд экон. наук. – Душанбе, 1965.
106. Каримов, Б.Б. Пути совершенствования дорожного хозяйства Таджикистана: автореферат дисс. ... на соиск. учен. степ. док-ра техн. наук. – М., 1994. - 47 с.
107. Лугманов Б. Повышение культурно-технического уровня и трудовой активности рабочих в промышленности Таджикистана (1928-1941 гг.). Дисс. на соиск. учен. степ. канд. ист. наук. – Душанбе, 1967. – С.34.
108. Назруллаев С. Из истории дорожного и развитие транспорта в Таджикистане в (1917-1941 гг.) Дисс... на соиск. учен. степ. канд. ист. наук. – Душанбе, 1972.
109. Назруллаев С. Из истории дорожного строительства и развития транспорта в Таджикистане (1917-1941) Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Душанбе, 1973. – С.19.
110. Саидов, Х. Экономико - географические особенности развития транспортного комплекса Республики Таджикистан : дис. ... канд. геог. наук. - Душанбе, 2010. - 171 с.

111. Шарипов Н.А. История развития дорожного хозяйства Кулябской области Таджикской ССР (20- 80-е гг. XX в.). Дисс.... на соиск. учен. степ. канд. ист. наук. – 167 с.
112. Шарифов, А. Реструктуризация дорожной отрасли транспортного комплекса Республики Таджикистан : автореф. дис. ... канд. экон. наук. - Душанбе, 2003. - 24 с.
113. Юсупов Ш. История путей сообщения и транспорта Таджикистана во второй половине XIX века - начале XX века. Дисс ... на соиск. учен. степ. канд. ист. наук. – Душанбе, 1992.
114. Юсуфи Ш. История путей сообщения и транспорта Таджикистана во второй половине XIX века - начале XX века. Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Душанбе. 1992. – 26 с.

Мақола ва маърузаҳо:

115. Айналов Р. Аз ғайрати роҳсозони мо // Коммунисти Ёвон. - 1971. - 7 апр.
116. Анисимов Н., Мамадризов М. Роҳҳо, роҳҳои бахту саодат // Тоҷикистон Советӣ. - 1969. - 24 май.
117. Анисимов У. Хоҷагии роҳҳои Тоҷикистон // Коммунисти Тоҷикистон. – 1946. – 29 нояб.
118. Аз Анчуман то анчуман // Тоҷикистони Совети. -1990 - 5 июня.
119. “Автомобильные дороги” барои солҳои 1938-1971.
120. “Автомобильный транспорт” барои солҳои 1931-1953.
121. “Блокнот агитатор” барои солҳои 1950-1958.
122. Барои нақлиёти сотсиалистӣ. – 1935. – 7 нояб.
123. Бедории тоҷик. – 1926. – 25 июл.
124. Беляев А., Ёкубов Н. Панҷсолаи самаранокӣ ва сифат // Агитатори Тоҷикистон. – 1979. – №9. – С.10.
125. Бронштейн Я.Т. Опыт ликвидации бездорожья и современная стратегия развития транспорта Таджикистана // Известия Академии

- наук Таджикской ССР. Серия: философия, экономика, правоведение. – 1987. – №3 (7). – С.43-49.
126. Бронштейн Я.Т., Замонов А.Н. Тараққиёти нақлиёти Тоҷикистон дар солҳои Ҳокимияти Советӣ. – С.7.
127. Валиев М. Аз таърихи Қўрғонтеппа // Ҳақиқати Қўрғонтеппа. – 1981. – 1 март.
128. Дорога и автомобиль. – 1933. – № 1. – С.31.
129. Ёқубов Н. Комёбию пешомадҳои нақлиёти автомобилии республика // Агитатори Тоҷикистон. – 1982. – №22 (ноябр). – С.6-9.
130. Исмоилов А. Роҳҳои асосии кишлоқ // Тоҷикистон Советӣ. - 1968. - 14 нояб.
131. Исмоилов А. Роҳҳои ҳаёт // Коммунисти Тоҷикистон. – 1974. – №10. – С.56-62.
132. Исмоилов А. Тафовути роҳ аз кучост то ба кучо! // Комсомоли Тоҷикистон. - 1964. - 16 сент.
133. Исмоилов А.И., Суцепин А.В. Нақлиёт ва роҳҳои кишвари кӯҳӣ. – Душанбе: Ирфон, 1974. – С.12.
134. Коммунист Таджикистана. – 1933. – 18 янв.
135. Коммунист Таджикистана. – 1933. – 3 сент.
136. Коммунист Таджикистана. – 1934. – 2 окт.
137. Коммунист Таджикистана. – 1935. – 1 мая.
138. Коммунист Таджикистана. – 1935. – 27 окт.
139. Коммунист Таджикистана. – 1937. – 8 сент.
140. Коммунист Таджикистана. – 1964. – 16 дек.
141. Коммунист Таджикистана. – 1967. – 9 июля.
142. Мирзоев Х. Ба сохтмони роҳи Кӯлоб - Даҳана диққати ҷиддӣ дода шавад / Ҳақиқати Кӯлоб, 1941.- 30 март.
143. Муродов А. Вараке аз таърихи Кӯлоб //Роҳи Ленинӣ. 1981. 1 март.

144. Назруллоев С. Мавзуи нав ва муҳими машғулияти факултативӣ // Мактаби Советӣ. – 1970. – С.29.
145. Наимов М. Как строилась «Дорога жизни» // Мероси ниёгон (Наследие предков). – 2009. – №12. – С.69
146. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1960 г. – Душанбе, 1961. – С.172.
147. Нурназаров М., Рауфов А. Нақлиёти Тоҷикистон дар панҷсолаи ёздаҳум // Мактаби советӣ. - 1982. - №5. - С.38-39.
148. Народное хозяйство- Средней Азии. – 1926. – №3. – С.202.
149. Общегородской митинг трудящихся Сталинабада // Коммунист Таджикистана. – 1941. – 4 июль.
150. Передовики дорожного строительства // Коммунист Таджикистана. 7 мая 1941 г.
151. Постановление ЦК КП (б) Таджикистана от 15 января 1931 года //Коммунист Таджикистана: 13 апреля
152. Пулодов Қ. Нақшаи роҳсозӣ 171 % иҷро шуд //Ҳақиқати Қӯлоб. 1941. 13 январ.
153. Правда Востока. – 1925. – 3 мая.
154. Пятилетний план дорожного строительства в Таджикистане // Дорога и автомобиль. – 1930. – №8-11. – С.10.
155. Раҳимов Ҳ., Шарифов А. Оё ба таъсиси Управления зарурат буд? // Тоҷикистони Советӣ. - 1989. - 27 июн.
156. Садулаев М. Пятилетний план восстановления народного хозяйства Таджикской ССР на 1946-1950 гг. // Коммунист Таджикистана. – 1946. – 9 авг.
157. Сайдуллоев Т. Як рӯзи роҳсозон // Ҳақиқати Қӯрғонтеппа. - 1982. - 30 июл.
158. Свириденко А. Вопросы дорожного дела в Средней Азии // Народное хозяйство Средней Азии. – 1926. – №6-7. – С.89-90.

159. Сидулаев М. Пятилетний нақша восстановления народного хозяйства Таджикской ССР на 1946-1950 гг. // Коммунист Таджикистана. – 1946. – 9 авг.
160. Строительство дорог. – М., 1940. – №10. – С.30-31.
161. Советский Таджикистан. – 1930. – 7 февр.
162. Советский Таджикистан. – 1930. – 8 мая.
163. Таджикская ССР за 30 лет. – С.78.
164. Тоҷикистони советӣ. – 1966. – 18 авг.
165. Тоҷикистони советӣ. – 1974. – 26 окт.
166. Ударник Вахшстроля. – 1934. – 19 янв.
167. Усмонов И. Роҳҳои нақлиёти республика // Агитатор Таджикистана. – 1983. – №13. – С.11-14.
168. Хамидов З. Автомобильный транспорт Таджикской ССР за 40 лет // Автомобильный транспорт. – М., 1957. – №10. – С.29.
169. Ҳаракати эстафета // Агитатори Тоҷикистон. – 1975. – №1. – С.9.

ИНТИШОРОТ АЗ РӯИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

[1-М]. Алиева Л.Ш. История сооружение грунтовых колесных дорог в Таджикистане [Текст] / Л.Ш. Алиева, Д.Х. Алимов // Вестник Таджикского национального университета. Ч.1. – 2023. – №12.– С.42-48. (0,4 п.л.). ISSN: 2074-1847.

[2-М]. Алиева Л.Ш. Таърихнигории сохтмони роҳҳо дар ҷануби Тоҷикистон (с. 1924-1950) [Матн] / Л.Ш. Алиева, Д.Х. Алимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2024. – №7. – С.71-77. (0,4 ҷ.ҷ.). ISSN: 2074-1847.

[3-М]. Алиева Л.Ш. Аз таърихи сохтмони роҳҳои хокӣ дар Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон [Матн] / Л.Ш. Алиева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2024. – №9. – С.97-102. (0,35 ҷ.ҷ.). ISSN: 2074-1847.

[4-М]. Алиева Л.Ш. Закономерная необходимость дорожного строительства в южных районах Таджикистана (1930-1960 гг.) [Текст] / Л.Ш. Алиева // Вестник университета (ТГПУ им. С. Айни). – 2023. – №12. – С.21-26. (0,35 п.л.). ISSN: 2219-5408.

II. Таълифоти муаллиф дар маҷмауа ва нашрияҳои дигари илмӣ:

[5-М]. Алиева Л.Ш. Зарурияти омӯзиши таърихи сохтмони роҳҳо дар ноҳияҳои ҷануби Тоҷикистон (с. 1930-1950) [Матн] / Л.Ш. Алиева // Маводи Анҷумани илмӣ-амалии байналмиллалии “Хонишҳои VI – уми Артуҷ” бахшида ба “Масоили мубрами илмҳои педагогӣ, иҷтимоӣ-гуманитарӣ ва фанҳои дақиқ дар замони муосир”, 4-6 июли соли 2024 дар Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент. Ҷилди I. – С.109-116. (0,5 п.л.), **ББК-87.889.7**

[6-М]. Алиева Л.Ш. Вклад специалистов Российской Федерации в сооружение грунтовых колесных дорог в Таджикистане [Текст] / Л.Ш. Алиева // Материалы VIII Международной научно-практической конференции «Россия, Сибирь и Центральная Азия: взаимодействие народов и культур» и круглого стола с международным участием «Страны Центральной Азии в системе региональных и международных отношений в XIX и XXI вв.». – Барнаул: АлтГПУ, 2024. – С.19-28. (0,6 п.л.). **ББК 63.3+63.529(253)+63.3(5), УДК 94+94(571)+94(51)**

[7-М]. Алиева Л.Ш. Сохтмони пуршиддати роҳҳо ва рушди нақлиёт дар солҳои 30-40-ум асри XX [Матн] / Л.Ш. Алиева // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Нақши шаҳрвандони Тоҷикистон дар таъмини Ғалаба дар солҳои Чанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945)». – Бохтар, 2025. – С.562-573. (0,7 п.л.). **ISBN 978-99985-27-28-7**